

The Heritage

Nr. 12/2014

INTERNATIONAL
UNIVERSITY OF STRUGA

**UNIVERSITETI
NDËRKOMBËTAR
I STRUGËS**

UNIVERSITETI NDËRKOMBËTAR I STRUGËS

THE HERITAGE

REVISTË PERIODIKE

Nr.12 / 2014

Editor in Chief: Prof. Dr. Mevlud Dudic

Co-Editor in Chief: MSc. Dorian Leka

d.leka@eust.edu.mk

Editors: PhD. Biljana Ciglovska

b.ciglovska@eust.edu.mk

PhD Candidate, Nazmie Merko – Zabzun

n.merko@eust.edu.mk

Technical Secretary: Msc. Blerti Dauti

b.dauti@eust.edu.mk

Editorial Staff:

Prof. Dr. Sulo Haderi - International University of Tirana, R. Albania

Prof. Dr. Anastas Angjeli - Mediteranean University of Albania

Prof. Dr. Shyqeru Kabashi - Kolegji Biznesi Prishtina, R. Kosovo

Prof. Dr. Enver Duran - Trakya University - R. Turkey

Prof. Dr. Marko Bello - University of Tirana - R. Albania

Prof. Dr. Tony Ogiamien - American Heritage University of Southern California - USA

Prof. Dr. Radoje Radic - University of Banja Luka, Republic of Srpska

Prof. Dr. Suzana Bubic - University of Mostar, R. Sarajevo

Prof. Dr. Jelena Lekic - University of Novi Pazar, R. Serbia

Prof. Dr. Daglas Kapogrosi - Cornell University - USA

Prof. Dr. Joseph Minsfud - Emuni University - R. Slovenia

Prof. Dr. Luan Hajdaraga - University Marin Baleti - Tirana, R. Albania

Prof. Dr. Armen Kadriu - International University of Struga, R. Macedonia

Prof. Dr. Ljupco Stojceski - International University of Struga, R. Macedonia

Prof. Dr. Ljubisha Petrushevski - Euro College - Kumanovo, R. Macedonia

Prof. Dr. Flora S. Kastrati - State University of Tetovo, R. Macedonia

Prof. Dr. Elez Osmani - Mediteranean University of Bar, R. Montenegro

Prof. Dr. Liljana Elmazi - University of Tirana - R. Albania

Prof. Dr. Ligor Nikolla - University of Tirana - R. Albania

ISSN 1857-7482

Botim shkencor i Universitetit Ndërkombëtar të Strugës

www.eust.edu.mk

www.eust.edu.mk/Heritage/

Nr.12, 2014

TREGUESI I LËNDËS:

STANDARDET NDËRKOMBËTARE TË KONTABILITETIT	5
TRAKTATET NDËRKOMBËTARE NË PIKËTAKIMIN E TË DREJTËS NDËRKOMBËTARE PUBLIKE ME DEGË TË TJERA TË SË DREJTËS.....	13
KODIKËT E SHQIPËRISË - IMPRESIONE VIZIVE -ESTETIKA DHE ETIKA E PËRSOSUR E TYRE	25
HOW TO AVOID THE STRATEGIC IMPLICATIONS OF MISUSE OF SPECIAL FORCES IN THE STABILITY OPERATIONS AND ITS CONSEQUENCES FOR HIGH POLITICS OF EACH NATO COUNTRY.....	38
NGRITJA DHE RËNIA E REFORMËS AGRARE.....	54
ZHVILLIMI, NDRYSHIMI DHE PLOTËSIMI I LIGJIT PËR TË DREJTËN NDËRKOMBËTARE PRIVATE NGA PERIUDHA 1982 DERI MË VITIN 2013.....	66
TEKNOLOGJIA E LËVIZSHME (MOBILE)- NJË ZGJIDHJE PËR TURISTËT E DITËVE TË SOTME.....	85
ПРАВСУДНИ НАЧИНИ НА РЕШАВАЊЕ МЕЃУНАРОДНИ СПОРОВИ.....	97
ПРЕГОВАРАЧКИОТ ПРОЦЕС ВО ИЗРАЕЛСКО-ПАЛЕСТИНСКИОТ КОНФЛИКТ	130
INTEGRIMI I FËMIJËVE EMIGRANTË NË SHKOLLAT PUBLIKE NJË SFIDË E HAPUR PËR SHOQËRINË EUROPIANE	148

Prof. Dr. Gëzim Selimi

Drejtor i Universitetit Ndërkombëtar të Strugës, Dega
Gostivar. Profesor dhe botues i disa literaturave universitare
në shërbim të Shkencave Ekonomike.

STANDARDET NDËRKOMBËTARE TË KONTABILITETIT

PËRMBLEDHJE

Zhvillimit të kontabilitetit në përgjithësi i kanë paraprirë shumë faktorë dhe si më të rëndësishëm do të theksojmë: përhapjen e arsimimit, përdorimin gjithnjë e më të madh të parave, zhvillimin e subjektit ekonomik me ortakëri, zhvillimin e sistemit kreditues, zhvillimi i tregtisë, ekspansionin më të madh të kapitalit, etj. Me zhvillimin e ekonomisë në shtetet e Evropës qendrore dhe perëndimore nënkuptohet edhe ç'vendosja e zhvillimit të kontabilitetit tek ato shtete. Kështu në Francë është sjellë Code de Commerce, i cili përveç tjerash i ka paraparë përgatitjes së bilancit të gjendjes në çdo dy vjet. Zhvillimi i shpejtë industrial në fillim të shek. XX ka imponuar ndryshime të mëtejshme në praktikën kontabël.

Organizimi i afarizmit modern në subjektin ekonomik, përveç tjerash, ka imponuar forma të reja të revizionit dhe përgatitjes së pasqyrave financiare për publikun. Zgjerimi i rolit të bursave, rregulativës në lidhje me punën e aksioneve, përveç të tjerave, nënkupton një komplikim më të madh në praktikën kontabël. Ndikim veçanërisht të madh në zhvillimin e kontabilitetit kanë kompanitë shumëkombëshe (KSHK). Rritja tepër e madhe e numrit të KSHK konsiderohet paraqitëse e faktorit kryesor të zhvillimit të biznesit ndërkombëtar si dhe të tregtisë ndërkombëtare. Këtu duhet theksuar edhe fakti që të gjitha vendet e botës e kanë rritur pjesëmarrjen e tyre në tregtinë botërore.

Këmbimi ndërkombëtar ka edhe aspektet e saja kontabël. Çdo eksport apo import i mallrave dhe shërbimeve çon nga një lloj i ndërkombëtarizimit dhe njohjes së shumëfishtë të praktikës së kontabilitetit. Angazhimi gjithnjë e më i madh në këmbimin ndërkombëtar nënkupton rritjen e aktiviteteve ndërkombëtare kontabël dhe shfrytëzimin e ekspertizave të jashtme. Me

themelimin e filialeve në vende të ndryshme, kontabiliteti në rastet e tilla duhet të përballojë kërkesat që dalin nga ligjet dhe rregullat e vendeve të ndryshme, tek të cilat, praktika kontabël dallon në masë të madhe në çdo vend. Kjo do të thotë se duhet të përpilohen PF sipas formave të caktuara tek vendet ku janë të lokuara filialet e KSHK. Ata duhet të përpilojnë gjithashtu pasqyra financiare sipas ligjeve dhe standardeve kontabël të vendit amë të KSHK, që të mund të kryhet konsolidimi i tyre. Kjo, praktikisht, nënkupton shndërrimin e njësive të ndryshme monetare në transaksione eksportuese importuese në kuadër të vendeve të ndryshme në një valutë të përbashkët.

Në sistemin kontabël, siç u theksua më lart ndikojnë edhe faktorë të mjedisit siç janë: sistemi politik, sistemi juridik, sistemi tatimor, politika sociale, sistemi financiar dhe tregu i kapitalit, sistemi monetar, sistemi i ligjeve të kontabilitetit, ligjet mbi pronësinë e subjektit ekonomik, ndikimi i aktivitetit të subjektit ekonomik, vetitë kulturore të një kombi, zhvillimi ekonomik i vendit, sistemi edukativ kontabël, profesioni kontabël, faktorët ndërkombëtar, etj

Vazhdimisht rritet numri i vendeve që kyçen në organizata regjionale dhe organizata ndërkombëtare të kontabilitetit, dhe njëherit rritet edhe numri i vendeve që anëtarësohen në organizata të ndryshme ndërkombëtare. Për një harmonizim të përgjithshëm të kontabilitetit, sot nuk janë të interesuara vetëm subjektet ekonomike, por edhe institucionet shtetërore. Zvogëlimi i dallimeve në pasqyrimin e raporteve financiare i nxit tendencat e zhvillimit të marrëdhënieve ndërkombëtare. Prej kohësh është konstatuar se unifikimi i praktikës kontabël e lehtëson dhe e shpejton këmbimin ndërkombëtar të mallrave, kapitalit, dijës dhe njerëzve.

HYRJE

Standardet e kontabilitetit janë deklarata të besueshme dhe udhëzime të kontabilitetit, të ndërtuara mbi bazën e parimeve kontabël ndërkombëtare që paraqesin rregullat se si duhet të njihen, vlerësohen, paraqiten dhe shpjegojnë llojet e veçanta të veprimeve dhe ngjarje të tjera në pasqyrat financiare. Standardet e kontabilitetit janë baza për ndërtimin e pasqyrave financiare që subjekti i publikon për përdoruesit e jashtëm.¹ Në përgjithësi standardet japin udhëzimet dhe rregullat e përpilimit të një pasqyre financiare e cila publikohet zyrtarisht. Standardet që kanë fuqi vepruese në

¹ Sotiraj M. Dharmo, Parimet bazë të kontabilitetit, Tiranë 2010, faq.81.

një vend quhen standarde kombëtare, ndërsa ato që kanë fuqi vepruese në nivel ndërkombëtar quhen standarde ndërkombëtare të kontabilitetit.

1. Kërkesat më kryesore që parashtrohen në Standardet Ndërkombëtare të Kontabilitetit

Standardet ndërkombëtare të kontabilitetit përmbajnë udhëzime të rëndësishme për raportimin financiar të subjekteve afariste në suaza kombëtare dhe ndërkombëtare. Kjo mund të konstatohet lehtë nëse e kemi parasysh kërkesën që parashtron Komiteti ndërkombëtar në lidhje me përmbajtjen e PF. Ndër treguesit kryesor që kanë rëndësi ndërkombëtare duhen theksuar edhe këto kërkesa:

- Kërkesa për raporte financiare të konsoliduara, bilanci i gjendjes, bilanci i suksesit, pasqyra e flukseve (rrjedhave) monetare dhe pasqyra e ndryshimeve në kapital.
- Kërkesa për llogaritje në mënyrë adekuate, matje dhe prezantim të: stoqeve, amortizimit, patundshmëritë, pajimet, të ardhurat, shpenzimet në lidhje me kërkimin dhe zhvillimin, shpenzimet për sigurimin pensional, shpenzimet e huamarrjes, investimet, tatimi mbi fitimin, etj.
- SNK vendosin kërkesa për mënyrën e prezantimit të zërave në bilancin e gjendjes, në bilancin e suksesit, zërat që i prezantojnë detyrimet e paparashikuara, transaksionet që ndodhin pas përpilimit të bilancit përfundimtar, etj.
- Kërkesa për informim në lidhje me bashkimin apo blerjen e subjektit ekonomik, investime në filiale, pjesëmarrje në investime të përbashkëta, etj.
- Kërkesa për informim financiar nga bankat dhe institucionet e tjera financiare, informim financiar në kushtet e ekonomisë hiperinflatore, informim në lidhje me planet e pensioneve, etj.

Bordi i Komitetit të Standarteve Ndërkombëtare të Kontabilitetit është autoriteti përgjegjës për të vendosur, se cilat standarde të kontabilitetit duhet të përdoren për raportimin financiar në territoret përkatëse, për t'i mbrojtur në mënyrë më efikase investitorët, integritetin e tregut dhe kapitalin.

Edhe përkundër angazhimit të madh të një numri të caktuar ekspertësh të kontabilitetit, financave dhe fushave tjera që prej dekadash japin kontributin e tyre që të përfshijnë sa më shumë elemente të

rëndësishme në raportet financiare, përsëri mbeten disa pyetje që fusha tematike të kompletohet. Kjo ngel detyrë e Komitetit në periudhën e ardhshme kohore.

2. Organet për përgatitjen dhe sjelljen e Standardeve Ndërkombëtare të Kontabilitetit

Procedura gjatë sjelljes së SNK organizativisht është e vendosur në mënyrë që të sigurojë kualitet të lartë të përbërjes konceptuale, kyçje të zgjidhjeve bashkëkohore kontabël dhe thjeshtësi në trajtimin e praktikës kontabël. Në lidhje me procedurën për sjelljen e SNK, është i ngarkuar Komiteti i cili çdo herë duhet ta ketë parasysh detyrën, që standardet të jenë të formuluar në atë mënyrë që të pranohen nga një numër sa më i madh i vendeve të botës.

Gjatë sjelljes së standardeve në Komitetin për SNK marrin pjesë në mënyrë aktive:

1. Bordi i Komitetit për SNK, i obliguar të udhëheqë me Komitetin për SNK,
2. Grupi këshillues (konsultativ) i cili përcaktohet nga Bordi i komitetit për SNK,.
3. Këshilli këshillëdhënës dhe
4. Komiteti drejtues,

Procedura për sjelljen e SNK

Procedura e nevojshme dhe e detyrueshme për sjelljen e SNK kryhet në gjashtë faza:

- 1). Bordi së pari përcakton Komitetin drejtues i cili duhet të inicion sjelljen e standardit të caktuar apo rishikimin e ndonjë standardi të sjellë më parë.
- 2). Komiteti drejtues nga mësimet e përgjithshme dhe të kërkesave të praktikës bashkëkohore, duke konsultuar ekspertiza profesionale dhe sugjerime të autoriteteve profesionale sjell dhe ia paraqet planin ideor Bordit në lidhje me ndonjë standard.
- 3). Pasi i pranon vërejtjet mbi planin ideor nga ana e Bordit, pas rishikimit të tyre, Komiteti drejtues shpall “draft raportin për parimet”. Qëllimi i

këtij drafti është shërbimi gjatë formulimit të bazave për përgatitjen e ndonjë “draft standardi” të caktuar.

- 4). Komiteti drejtues i analizon vërejtjet e “draft raportit për parimet” dhe harmonizon një raport final për parimet, i cili i dërgohet Bordit për aprovim dhe shërben si bazë për draft standardin, i propozuar për SNK.
- 5). Komiteti drejtues përgatit “draft standardin” për miratim nga ana e Bordit. Pas verifikimit dhe aprovimit të tij nga së paku 2/3 e anëtarëve të Bordit, draft standardi publikohet.
- 6). Komiteti drejtues i analizon vërejtjet dhe përgatit “Draft” të SNK nga ana e Bordit. Pas kontrollit të kryer dhe aprovimit nga ana e $\frac{3}{4}$ e përfaqësuesve, standardi aprovet.

Bordi i Standardeve Ndërkombëtare të Kontabilitetit mund të ndryshojë ose të tërheqë SNK.

3. Qëllimet, konceptet dhe parimet e përgjithshme të SNK

Standardet e kontabilitetit kanë si qëllim të përgjithshëm të tyre të lehtësojnë krahasimin e raporteve financiare që i përgatisin dhe i publikojnë subjektet ekonomike brenda një vendi apo në suaza ndërkombëtare. Pa këto standarde, krahasimi i pasqyrave do të ishte i pamundur apo tepër i vështirë, për shkak të praktikave të ndryshme në vendet e ndryshme.

Duke filluar që nga viti 1989 Komiteti për SNK vepron në bazë të kornizës së caktuar konceptuale për përgatitjen dhe prezantimin e raporteve financiare. Kjo kornizë përfshin:

- 1). Shfrytëzuesit e raporteve financiare dhe nevojat e tyre për informim,
- 2). Qëllimet e raporteve financiare,
- 3). Supozimet themelore (transaksionet e ndodhura faktikisht, vijueshmëria) të cilat shfrytëzohen gjatë përgatitjes së raporteve financiare,
- 4). Karakteristikat cilësore që i bëjnë informatat të dobishme dhe të shfrytëzueshme për shfrytëzuesit janë qartësia, relevanca, saktësia dhe krahasueshmëria;

- 5). Elementet që në mënyrë të drejtpërdrejtë janë të kyçura në raportet financiare: mjetet, detyrimet dhe kapitali vetanak, fitimi, të ardhurat dhe të dalurat;
- 6). Kriteret për njohjen e zërave në bilancin e gjendjes dhe bilancin e suksesit;
- 7). Baza të ndryshme për matjen e vlerave sipas të cilave elementet pranohen apo njihen në raportet financiare;
- 8). Koncepti i kapitalit dhe mbajtja e kapitalit (në mënyrë vlerore dhe faktike).

4. Parimet mbi të cilat mbështeten SNK

Parimet kontabël, konventat dhe rregullat që i ka sjellë Bordi i SNK janë bërë të pranueshme dhe më të përdorshme se sa parimet e shumë autorëve të tjerë. Ato kanë fituar autoritet dhe e zgjerojnë popullaritetin e tyre vazhdimisht, për shkak të bazës solide në teori, të qartësisë dhe pa mëdyshje nga saktësia në prezantimin e tyre. Për t'u konsideruar i dobishëm në marrjen e vendimeve, informacioni i dhënë përmes zbatimit të standardeve të kontabilitetit duhet të jetë, të paktën: përkatës, i besueshëm, i kuptueshëm dhe i krahasueshëm.

Përkatës: Informacioni financiar duhet të ketë lidhje (përkatësi) me vendimin që po vlerësohet.

I besueshëm: Informacioni duhet të jetë i besueshëm në mënyrë që të japë një përfaqësim besnik të ngjarjeve të cilat kërkon të raportojë.

I kuptueshëm: informacioni duhet të zhvillohet dhe të paraqitet në mënyrë të atillë që, me një punë të arsyeshme, të mund të kuptohet dhe të përshtatet nga përdoruesit në proceset vendimmarrëse të tyre.

I krahasueshëm: Informacioni financiar duhet të përgatitet dhe të paraqitet me konsekuencë të mjaftueshme për të mundësuar krahasimin e ecurisë së subjektit raportues midis periudhave të ndryshme si dhe kundrejt subjekteve të tjera raportuese.

SNK në vete përmbajnë udhëzime për mënyrën e prezantimit dhe raportimit të pasqyrave financiare si në nivel kombëtar ashtu edhe atë ndërkombëtar. SNK lehtësojnë komunikimin në mes subjekteve ekonomike

të vendeve të ndryshme, gjë që e rit bashkëpunimin ekonomik të tyre nëpërmjet rritjes së eksportit dhe importit, investimeve të përbashkëta, investimeve të huaja, etj. Direktiva e IV dhe e VII e Unionit European si qëllim kryesor kanë mbrojtjen e investitorëve. Ky synim nuk realizohet vetëm me definimin s SNK-ve, por edhe përmes përcaktimit të rregullave të përgjithshme me të cilat do të harmonizohen konceptet kryesore të kontabilitetit. Në korelacion të njëjtë Parlamenti European ka sjellë Dekret në të cilën të gjitha subjektet që kotojnë në tregjet financiare të UE gjatë përpilimit të raporteve financiare obligohen në përdorimin e SNK-ve. GAAP, janë standarde të gjithëpranueshme në SHBA të cilat kanë përdorim dhe aplikim të gjërë gjatë përpilimit të PF dhe kanë kontribuar në mundësinë e krahasimit të PF në shtetet që i përdorin ato.

Përdorimi i SNK ka përparësitë dhe mangësitë e saja të cilat do ti paraqesim si më poshtë:

Përparësitë	Mangësitë
-Krahasimi i raporteve -Unifikimi i “rregullave të lojës” -Transparenca -Përcjellja më e lehtë e biznesit ndërkombëtar -Ndikon në lidhshmërinë e tregut dhe investimeve të huaja -“Fshin” kufijtë midis vendeve të ndryshme -Lehtëson dhe përshpejton sjelljen e vendimeve të investitorëve, kreditorëve, etj	-Vështërsi në ndërtimin dhe unifikimin e rregullave në regullativën kontabël, -Zgjedhje “tepër të thjeshta” për situata të ndryshme -Çështja e fleksibilitetit të standardeve në specifikat e vendeve të ndryshme në kontekstin e mjedisit ekonomik, politikës tatimore -Dyfish i punëve të kontabilitetit, pranimi i SNK dhe aplikimi i akteve tjera kombëtare -Ndryshime dhe plotësime të vazhdueshme -Çështja e interpretimit të standardeve -Shpenzimet -Shpesh detyrohen për zbatim të gjitha subjektet e disa vendeve, pavarësisht nga madhësia e tyre -Ndryshimi i kulturës së kontabilitetit në disa vende.

PËRFUNDIM

Nga fakti se në Republikën e Maqedonisë përdoren tërësisht (plotësisht) SNK dhe ato janë shpallur njëherit si standarde kombëtare dhe të

njejtat do të vlejnjë tek ne parashtron nevojën që edhe më tepër të sqarohen dhe përdoren ato.

Në interes të publikut është që të formulohen dhe publikohen standardet kontabël që do të respektohen gjatë pasqyrimin të raporteve financiare dhe një herit do ta zgjërojnë njohjen e respektin e tyre në suaza botërore. SNK e lehtësojnë dhe njëherit edhe e thjeshtëzojnë leximin dhe kuptimin e pasqyrave themelore kontabël në nivel ndërkombëtar. Pasqyrat e tilla e bëjnë të mundur krahasimin e pasqyrave të tilla në kuadër të të njejtës degë afariste si dhe në kuadër të vendit apo në kuadër të nivelit ndërkombëtar.

Menaxhmenti i subjektit ekonomik, për nevojat e veta interne, mund të përpiloj pasqyra të ndryshme financiare, sipas metodave të ndryshme, në bazë të nevojës së vendimmarësve të subjektit ekonomik. Por, kur pasqyrat financiare përpilohen për përdoruesit e jashtëm ato duhet të përpilohen vetëm në bazë të SNK. Menaxhmenti i subjektit ekonomik është përgjegjës për përpilimin e pasqyrave financiare dhe për publikimin e tyre adekuat.

LITERATURA:

Etem Dr. Iseni, Cikël leksionesh të kursit kontabiliteti financiar, Tetovë 2010,

Fitim Deari, Parimet e kontabilitetit financiar, Tetovë 2007,

Gëzim Dr. Selimi, Kontabiliteti financiar, Shkup 2013,

Rustem Dr. Asllanaj, Kontabiliteti financiar, Prishtinë 2010,

Sotiraq Dr, Dhano, Kontabiliteti financiar, Tiranë,

International Accounting Standards Committetee, Megjunarodni Smetkovodstveni Standardi 1999, Shkup 1999

Prof. Ass. Dr. Marko Bello

TRAKTATET NDËRKOMBËTARE NË PIKËTAKIMIN E TË DREJTËS NDËRKOMBËTARE PUBLIKE ME DEGË TË TJERA TË SË DREJTËS

Abstrakt

Traktatet ndërkombëtare përbëjnë pa dyshim formën më të saktë të shprehjes së shtetit në arenën ndërkombëtare. Marrëdhëniet më të rëndësishme midis shteteve, përfshirë dhe ato me të cilat njihet vetë ekzistenca e shtetit, respektivisht zhdukja e tyre, sanksionohen përmes traktateve dhe marrëveshjeve që lidhen midis palëve për këtë qëllim.

Autorë të ndryshëm, ndër të cilët edhe diplomati i shquar rumun i periudhës midis dy luftërave botërore, Nikolae Titulesku, kanë konstatuar një lidhje organike midis kontratës së brendshme dhe traktatit ndërkombëtar. Në këtë kuptim, Titulesku, i cili kishte ligjëruar teorinë e përgjithshme të kontratave në Fakultetin e Drejtësisë të Universitetit të Bukureshtit, ishte përpjekur që ta gjente përgjigjen, përmes pyetjes retorike: "E çfarë është tjetër traktati ndërkombëtar, përveçse një kontratë në të drejtën e brendshme, me subjekte ndërkombëtare?"

Vlen të theksohet se elementin themelor në rastin tonë e përbën substanca e vullnetit juridik që gjendet i inkorporuar në të dy aktet juridike. Me të vërtetë, pajtimi i vullnetit në të drejtë, haset në të gjitha aktet e vullnetit të njëanshëm, tek aktet dypalëshe apo shumëpalëshe të natyrës civile, në mjaft prej akteve të së drejtës së punës, tek aktet e së drejtës së familjes që kanë të bëjnë me lidhjen e martesës ose tek aktet e tjera që i takojnë marrëdhënieve në familje ose që lidhen me të, madje edhe tek aktet e së drejtës administrative ku vullnetet janë të ndërruar, për sa kohë që vullneti i autoritetit administrativ shprehet përmes karakterit urdhërues kundrejt subjekteve të ndërruar. Për më tepër, në sistemin e përgatitjes së

akteve legislative, vullneti i shtetit është realisht i detyrueshëm, pasi ai duhet inkorporuar në ligj.

I njëjti fenomen ndodh edhe me aktet juridike ndërkombëtare, ku subjekte janë shtetet ndërmjet tyre, shtetet dhe organizatat ndërkombëtare apo organizatat ndërkombëtare me njera-tjetrën. Pikërisht ky është konteksti, të cilit i referohet Nikolae Titulesku, atëhere kur fiksonte, në planin e teorisë së përgjithshme të së drejtës ndërkombëtare publike, lidhjen organike ndërmjet kontratës dhe traktatit.

Duke qënë instrumente juridike, me të cilat vendosen relatat midis shteteve të ndryshme, traktatet shfaqen si barometër i stadit të marrëdhënieve të bashkëpunimit midis shteteve, sepse shumëfishimi i raporteve konvencionale ndërmjet shteteve është pazgjidhshmërisht i lidhur me zhvillimin gjithnjë e më të madh të bashkëpunimit ndërkombëtar. Kështu shpjegohet fakti se përse traktatet kanë fituar aktualisht një rëndësi të dorës së parë në dinamizimin e marrëdhënieve ndërmjet shteteve dhe subjekteve të tjera të komunitetit ndërkombëtar.

Tashmë pranohet gjerësisht se midis të drejtës private në përgjithësi dhe të drejtës civile në veçanti, nga njera anë, dhe të drejtës ndërkombëtare publike të traktateve, nga ana tjetër, ekziston një lidhje e pazgjidhshme, pasi konsensusi ndërkombëtar edhe këtu shfaqet si një zgjatim i pajtimit të vullnetit në të drejtën e brendshme të kontratave.

I.Traktatet ndërkombëtare në përgjithësi¹

Zakonisht, termi traktat përdoret në rastin e çdo marrëveshjeje të përfunduar midis entiteteve politike, që nga pikëpamja ndërkombëtare, kanë cilësinë e shtetit apo janë pjestarë të komunitetit ndërkombëtar dhe që veprojnë si subjekte të së drejtës ndërkombëtare. Si operacion juridik (*negotium iuris*), traktati është përkufizuar përgjithësisht si mirëkuptim midis dy ose më shumë shtetesh, me anë të së cilit përcaktohen të drejtat dhe detyrimet e tyre reciproke si dhe vendosen norma sjelljeje që shtetet detyrohen t'i respektojnë.² Por, traktati mund të përkufizohet edhe si një instrument (*instrumentum iuris*) ku materializohet pajtimi i vullnetit të shteteve.³ Po kështu, për autorë të tjerë, traktati ndërkombëtar presupozon çdolloj angazhimi konsensual në përputhje me të drejtën ndërkombëtare dhe që përbën një nga mekanizmat, me anën e të cilave, subjektet e së drejtës Traktatet ndërkombëtare në pikëtakimin e të drejtës ndërkombëtare publike me degë të tjera të së drejtës

ndërkombëtare fitojnë të drejta dhe marrin përsipër detyrime⁴. Oppenheim i përkufizonte traktatet ndërkombëtare si marrëveshje me karakter konsensual që realizohen midis shteteve ose organizatave ndërkombëtare dhe që krijojnë të drejta dhe detyrime midis tyre⁵, ndërsa Shwarzenberger e përkufizonte traktatin si një angazhim konsensual që subjektet e së drejtës ndërkombëtare marrin në raport me njëri-tjetrin, me qëllim për të krijuar detyrime juridike, në përputhje me të drejtën ndërkombëtare. Në të drejtën ndërkombëtare, me traktat kuptohet çdolloj akordi, marrëveshje ose konventë, në kuptimin më të gjerë, që përfundohet midis anëtarëve të komunitetit ndërkombëtar⁶. Traktati ose akordi ndërkombëtar konsiston në përputhjen e deklaratave të vullnetit, të cilat dy ose me shumë subjekte të së drejtës ndërkombëtare i bëjnë, me synimin për të vendosur midis tyre të drejta dhe detyrime, sipas një sjelljeje të caktuar që secila palë merr përsipër ta respektojë⁷.

Traktati përfaqëson pajtimin e vullnetit të dy ose më shumë shteteve apo subjekteve të tjera të së drejtës ndërkombëtare, me anë të të cilit vendosen raporte midis tyre që udhëhiqen nga e drejta ndërkombëtare, ose, sikurse thuhet në ditët e sotme, traktati nënkupton një marrëveshje të shkruar, me anë të së cilës dy ose më shumë shtete apo organizata ndërkombëtare krijojnë ose përpiqen të krijojnë midis tyre një raport që vepron në sferën e të drejtës ndërkombëtare⁸, ose sikurse shprehen disa autorë të së drejtës ndërkombëtare, “traktatet janë marrëveshje të vullnetshme që lidhen midis shteteve, përfshi edhe organizatat shtetërore, me qëllim për të krijuar të drejta dhe detyrime midis palëve”⁹. Për autorë të tjerë, “traktatet janë si kontratat në legjislacionin e një vendi..., por që lidhen ndërmjet qeverive të dy a më shumë shteteve sovrane”¹⁰.

Traktati ndërkombëtar është i destinuar të prodhojë efekte të së drejtës. Ky efekt juridik konsiston në vendosjen e një rregulli, pra të një norme sjelljeje që aplikohet, në mënyrë permanente, për një numur të pakufizuar situatash (është rasti, të cilit i referohet neni 38 i Statutit të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë). Por efekti juridik mund të konsistojë dhe në detyrimin për të dhënë, për të bërë apo për të mos bërë: si p.sh., një traktat për të kryer një pagesë ose për të akorduar një të drejtë apo avantazh, për të njohur një obligim si të tejkaluar etj. Në këtë mënyrë, procedura e traktatit mund të përfshijë situata të krahasueshme me atë që në të drejtën kombëtare quhet kontratë, nga njëra anë, dhe ligje apo rregulla, nga ana tjetër. Në doktrinë, bëhet dallimi ndërmjet traktateve-ligje, në të cilat palët

kanë vullnet të njëjtë, duan të njëjtën gjë dhe vendosin rregulla të përbashkëta për të gjithë, si dhe traktatet-kontratë, me anë të të cilave palët ndjekin gjëra të ndryshme dhe parashikojnë përfitime reciproke.

II. Pikëtakimi i të drejtës civile me të drejtën ndërkombëtare private

Lidhja e pazgjidhshme e të drejtës civile me të drejtën ndërkombëtare private është jashtë çdo dyshimi. Kështu, sipas opinionit të disa autorëve, e drejta ndërkombëtare private nuk mund të jetë degë e veçantë e së drejtës, por thjesht pjesë e të drejtës civile. Kjo për arësyen e thjeshtë se si e drejta civile, ashtu edhe ajo ndërkombëtare private, kanë si objekt raportin juridik civil. Ndryshimi qëndron në faktin se e drejta ndërkombëtare private, ndryshe nga e drejta civile, ndjek raportin juridik civil jo në kontekstin e brendshëm, por në atë ndërkombëtar.

Një ndër veçoritë kryesore të raportit juridik të së drejtës ndërkombëtare private është elementi e *ekstraneitetit ose elementi i huaj*, i cili përbën faktorin kryesor që na ndihmon të dallojmë raportet juridike të së drejtës ndërkombëtare private nga raportet e tjera juridike. Nëse do ta përkufizonim, me element të huaj kuptojmë atë pjesë përbërëse të raportit juridik që ndodhet në territorin e një shteti të huaj, ose nën autoritetin e një ligji të huaj. Elementi është i huaj, në raport me ligjin shqiptar, ose shtetin shqiptar, në rastin tonë. Në fakt, elementi i huaj nuk përbën një element strukture të dallueshëm të raportit juridik, krahas subjekteve, përmbajtjes dhe objektit, por secila prej tyre mund të shfaqet si element i huaj. Do të paraqesim më poshtë elementët kryesorë të huaj që mund të shfaqen në lidhje me tri elementët e strukturës së vetë raportit juridik:

A. Elementët e huaj në lidhje me subjektet e raportit juridik dallohen në funksion të llojit të tyre. Kështu, për *personat fizikë* mund të jenë elementë të huaj: shtetësia, vendbanimi ose rezidenca dhe, në disa sisteme të së drejtës, edhe feja ose besimi fetar. Për *personat juridikë*, elementët kryesorë të huaj janë: shtetësia, selia, fondi tregtar apo fondet financiare etj. Këto janë kryesisht elementë të ekstraneitetit që janë të huaja ose ndodhen në një vend të huaj.

B. Në lidhje me objektin (e prejardhur) e raportit juridik, pra pasuria e luajtshme ose e paluajtshme, elementi i huaj ekziston atëhere kur kjo pasuri Traktatet ndërkombëtare në pikëtakimin e të drejtës ndërkombëtare publike me degë të tjera të së drejtës

ndodhet jashtë vendit, ose, edhe në rast se ndodhet brenda vendit, është subjekt i një ligji të huaj (p.sh., pasuria e një ambasade të huaj në Rumani ose në Shqipëri).

C. Sa i përket përmbajtjes së raportit juridik, duke qënë se ai krijohet nga të drejtat dhe detyrimet e palëve, është jo material dhe materializohet nëpërmjet elementëve faktikë, të cilët, kur ndodhen në një shtet të huaj, ose varen prej ligjit të huaj, përbëjnë elementë të huaj.

Konflikti i ligjeve është një tjetër veçori që lind si pasojë e prezencës së elementit të huaj në një raport juridik. Nëse do të tentonim një përkufizim juridik, me konflikt ligjesh kuptojmë situatën që shfaqet në rastin kur, në një raport juridik, ekziston një element i huaj, pra kur ai raporti juridik është i aftë që të pranojë aplikimin e dy ose më shumë sistemeve të së drejtës, të cilat u përkasin shteteve të ndryshme. Nga përkufizimi juridik i nocionit të konfliktit të ligjeve burojnë elemente thelbësore të këtij institucioni, sikurse vijon:

- a) burim i konfliktit të ligjeve është në fakt vetë elementi i huaj. Vetëm prezenca e një elementi të huaj në një raporti juridik bën të mundur lindjen e konfliktit të ligjeve, duke e kthyer, në mënyrë të tërthortë, atë raport juridik në një raport të së drejtës ndërkombëtare private.
- b) konflikti i ligjeve nuk implikon, në asnjë rast, ndonjë konflikt sovranitetesh, midis shtetit shqiptar ose rumun dhe shtetit të huaj, me të cilin ka lidhje elementi i huaj. Kjo pasi gjyqtari rumun, ose shqiptar respekton vetëm ligjin e vendit të tij. Në këtë kuptim, konflikti i ligjeve do të zgjidhet nga norma e konfliktit, e cila për gjyqtarin shqiptar, është gjithmonë ajo shqiptare (e brendshme ose e përfshirë në një konventë ndërkombëtare, ku Shqipëria është palë), ashtu sikurse për gjyqtarin rumun do të ketë përparësi norma e Rumanisë.
- c) raporti juridik që përmban një element të huaj është i aftë që të pranojë aplikimin e dy ose më shumë sistemeve juridike të ndryshme. Në fakt, raporti juridik është në gjendje t'i nënshtrohet dy ose më shumë sistemeve juridike të ndryshme, pasi, përmes mekanizmit të normës së konfliktit, atij i aplikohet vetëm një sistem i së drejtës, pra pikërisht ai që tregon vetë norma e konfliktit, si *lex causae*. Ky sistem mund të jetë

nga legjislacioni rumun, nga legjislacioni shqiptar, ose nga ai i shtetit të huaj.

- d) konflikti i ligjeve shfaqet midis sistemeve të së drejtës të shteteve të ndryshme. Kështu, në sintagmën “konflikt ligjesh”, nocioni i ligjit duhet nënkuptuar si konflikt sistemesh të së drejtës që u përkasin shteteve të ndryshme. Në një raport juridik, mund të shfaqet një ose disa konflikte ligjesh, ashtu sikurse mund të ketë një ose më shumë elementë të huaj.

Përmes këtyre karakteristikave, raporti juridik i të drejtës ndërkombëtare private dallon nga raporti juridik i së drejtës ndërkombëtare publike, pasi raporti juridik me element të huaj vendoset midis personave fizikë ose juridikë. Në cilësinë e tij edhe si subjekt i të drejtës civile, shteti mund të jetë palë në një raport juridik me element të huaj. Ky pozicion i shtetit nuk duhet ngatërruar me atë ku shteti merr pjesë në një raport juridik të së drejtës ndërkombëtare publike. Kështu, ndodh që disa shtete lidhin ndonjëherë kontrata bashkëpunimi ekonomik dhe tekniko-shkencor me firma të vendeve të tjera, në emrin e tyre si subjekte të së drejtës civile, duke përfutur kështu cilësinë e palës kontraktuese. Pjesëmarrja e shteteve drejtpërsëdrejti në raporte juridike të së drejtës ndërkombëtare private, shtron problemin se deri në çfarë mase mund të përdoret rruga e arbitrazhit për të zgjidhur mosmarrëveshjet që mund të rezultojnë nga raporte të tilla, rrugë, e cila dallon nga çdo lloj tjetër mënyre paqësore për zgjidhjen e konflikteve që lindin midis shteteve.

III. Roli i traktatit ndërkombëtar në rastin e të drejtës së tregtisë ndërkombëtare

Në parim, e drejta e tregtisë ndërkombëtare përbëhet nga tërësia e normave që rregullojnë raportet pasurore, me karakter tregtar dhe ndërkombëtar, lidhur midis personave fizikë dhe/ose juridikë shqiptarë ose rumunë dhe të huaj (që përmbushin cilësinë e subjektit të së drejtës për operacionet e import-eksportit), përfshi raportet midis këtyre personave dhe shtetit – nëse shteti vepron si *de jure gestionis* – raporte këto ku palët ndodhen në pozitat e barazisë juridike. Në përmbajtjen e të drejtës së tregtisë ndërkombëtare hyjnë gjithashtu edhe norma të tjera juridike, të cilat, për nga natyra e tyre, u përkasin degëve ose disiplinave të tjera juridike, por që inkadrohen tek e drejta e tregtisë ndërkombëtare për shkak të objektit të tyre

rregullues specifik, pra të raporteve të caktuara juridike që shfaqen në kuadrin e tregtisë ndërkombëtare të një shteti¹¹.

Mungesa e karakterit specifik të normave juridike bën që e drejta e tregtisë ndërkombëtare të mos jetë në vetvete një degë e sistemit të së drejtës kombëtare. *E drejta e tregtisë ndërkombëtare është më tepër një lëndë juridike shumëdisiplinare*, në përmbajtjen e së cilës, hyjnë norma juridike, të cilat u takojnë degëve të ndryshme të së drejtës. Vetëm se, nga ana tjetër, duhet theksuar fakti se këto norma ofrojnë zgjidhje specifike që i shmangen të drejtës tregtare dhe asaj civile, karakteristikë kjo që i jep të drejtës së tregtisë ndërkombëtare një farë autonomie kundrejt degëve të tjera të së drejtës. Por, cili është raporti i të drejtës së tregtisë ndërkombëtare me degë të tjera të së drejtës ?

A. Lidhja reciproke me të drejtën tregtare (të brendshme).

Raportet juridike të së drejtës së tregtisë ndërkombëtare ngjajnë thelbësisht me ato të së drejtës tregtare të brendshme, për faktin se të dyja këto kategori raportesh juridike kanë karakter pasuror dhe tregtar. Aspekti tregtar, si karakteristikë e përbashkët, vjen nga fakti se që të dyja burojnë prej akteve e fakteve të tregtisë, ndërsa subjektet e tyre janë persona fizikë dhe juridikë që paraqesin cilësinë prej tregtari. Ashtu sikurse është vënë re në literaturën e specialitetit¹², uniteti thelbësor i këtyre dy raporteve juridikë rrjedh prej faktit se ato qeverisen nga të njëjtat akte normative të brendshme. Në këtë mënyrë, shumë prej akteve normative që dispijlojnë raportet tregtare të brendshme dhe të tregtisë ndërkombëtare, ia nënshtrojnë pa dallim këto raporte të njëjtave ligje, kryesisht Kodit tregtar dhe Kodit civil. Kështu, e drejta e tregtisë ndërkombëtare, si lëndë shumëdisiplinare, merr një pjesë nga normat që i përkasin, në thelb, të drejtës tregtare, duke u shfaqur si një e drejtë e veçantë kundrejt asaj tregtare, e cila mbetet e drejtë e përbashkët në fushën e raporteve tregtare. Nga ana tjetër, raportet tregtare ndërkombëtare dallojnë nga ato të brendshme, kryesisht prej faktit se, në përbërje të tyre, shfaqen elementë të huaj specifikë, të cilët i bëjnë ato të afta t'u përshtaten dy ose më shumë sistemeve të ndryshme të së drejtës. Për pasojë, lidhur me raportet e tregtisë ndërkombëtare, shfaqet një konflikt ligjor, i cili ndikon që ato t'i nënshtrohen të drejtës së brendshme, vetëm nëse ajo është një *lex causae*, në bazë të normës konfliktuale të zbatueshme në këtë rast. Por, në shumicën e rasteve, raportet juridike, të cilave iu referohemi, qeverisen nga konventa ndërkombëtare ose rregullime ligjore uniforme, të cilat shfaqen si burime të tregtisë ndërkombëtare, veçse jo edhe si burime të së drejtës së

brendshme tregtare. Në fushën e tregtisë ndërkombëtare aplikohen, gjithashtu si burime specifike, edhe praktikat e tregtisë ndërkombëtare.

B. Lidhja me të drejtën civile dhe të drejtën e procedurës civile. E drejta e tregtisë ndërkombëtare paraqit elementë të rëndësishëm të përbashkët me të drejtën civile dhe atë të procedurës civile. Sikurse kemi theksuar deri tani, e drejta e tregtisë ndërkombëtare është lëndë juridike shumëdisiplinare, pasi normat e saj janë jo vetëm norma të brendshme tregtare, por edhe norma të së drejtës civile dhe të drejtës së procedurës civile. Ky identitet në thelbin e përmbajtjes, manifestohet nëpërmjet metodës së disiplinimit ligjor të përbashkët, e cila konsiston në barazinë juridike të palëve, si në të drejtën civile dhe të procedurës civile, ashtu edhe në të drejtën e tregtisë ndërkombëtare, duke bërë pjesë kështu në fushën e të drejtës private. E drejta civile dhe e drejta e procedurës civile përbëjnë të drejtën e përgjithshme kundrejt të drejtës së tregtisë ndërkombëtare, ndaj dispozitat e tyre aplikohen sa herë rregullimet ligjore të veçanta në fushën e tregtisë ndërkombëtare nuk janë të mjaftueshme, ose kur nuk ekzistojnë fare rregullime ligjore specifike në nivelin e të drejtës së brendshme tregtare, e cila përbën, sikurse e kemi theksuar, një të drejtë të përbashkët për raportet tregtare.

Vlen të evidentohet fakti se, të paktën sa i përket të drejtës së procedurës civile, vetëm normat e të drejtës së procedurës civile në përgjithësi e kanë karakterin e një të drejte të brendshme për të drejtën e tregtisë ndërkombëtare, ndërsa procedurat që i referohen fushave të veçanta nuk e kanë këtë karakteristikë. Kjo ide është shprehur fare qartë në dispozitat e rregullave procedurale që aplikohen në rastin e arbitrazhit për zgjidhjen e mosmarrëveshjeve të tregtisë ndërkombëtare, si edhe në një sërë nenesh të rregullave procedurale që zbatohen në arbitrazhin tregtar *ad hoc* të Gjykatës së arbitrazhit tregtar ndërkombëtar, pranë Dhomës së Tregtisë dhe Industrisë, e cila ka saktësuar se këto rregulla plotësohen me dispozitat e të drejtës së brendshme, në masën që ato janë të aplikueshme, nëse kemi parasysh karakterin ndërkombëtar të kompetencës së Gjykatës së arbitrazhit dhe natyrën kryesisht tregtare të mosmarrëveshjeve¹³. Nga ana e tyre, disa rregullime ligjore që aplikohen me përparësi në fushën e tregtisë së brendshme dhe ndërkombëtare luajnë rolin, përmes kodit tregtar, e të drejtës së përgjithshme për disa raporte të së drejtës civile. Ndërmjet të

drejtës së tregtisë ndërkombëtare dhe të drejtës civile¹⁴ ekzistojnë dallime të rëndësishme, të paktën për arësyet e mëposhtme:

- a) ndërsa subjektet e të drejtës civile, qofshin persona fizikë ose juridikë, nuk paraqesin cilësi të veçanta, subjektet e të drejtës së tregtisë ndërkombëtare janë persona fizikë ose juridikë me zotësi të veçantë për të kryer operacione të tregtisë së jashtme;
- b) raportet e të drejtës civile janë pasurore dhe jo pasurore personale, në kohën që raportet e të drejtës së tregtisë ndërkombëtare janë, në parim, pasurore;
- c) raportet juridike që janë objekt i të drejtës ndërkombëtare përmbushin karakteristikat specifike të tregtisë dhe ndërkombëtarizmit.

C. Lidhja me të drejtën ndërkombëtare private. Ashtu si raportet juridike që përbëjnë objektin e të drejtës së tregtisë ndërkombëtare, edhe raportet e të drejtës ndërkombëtare private paraqesin karakter ndërkombëtarizmi, ndonëse në ndonjë rast, sfera e nocionit të ndërkombëtarizmit është më e kufizuar për kategorinë e parë të raporteve juridike. Të dyja fushat juridike bëjnë pjesë në të drejtën private, pasi raportet juridike që përbëjnë objektin e tyre kryesor, karakterizohen nga barazia juridike e palëve. Dallimi kryesor midis të drejtës së tregtisë ndërkombëtare dhe të drejtës ndërkombëtare private qëndron tek natyra e normave juridike që hyjnë në përmbajtjen e tyre. Kështu, ndërsa normat e të drejtës së tregtisë ndërkombëtare janë materiale, normat që hyjnë në përmbajtjen e të drejtës ndërkombëtare private janë, në shumicën e tyre, norma konfliktuale. Edhe objekti i tyre, në këndvështrimin e të drejtës ndërkombëtare private, është gjithashtu i ndryshëm. Me të vërtetë, nëse e drejta e tregtisë ndërkombëtare ka për objekt raportet juridike që shfaqen në fushën e tregtisë dhe bashkëpunimit ekonomik ndërkombëtar, e drejta ndërkombëtare private rregullon raportet juridike me element të huaj në të gjitha fushat e të drejtës private.

D. Lidhja me të drejtën ndërkombëtare publike. Dallimi kryesor midis të drejtës së tregtisë ndërkombëtare dhe të drejtës ndërkombëtare publike konsiston në natyrën dhe pozitën juridike të subjekteve. E drejta e tregtisë ndërkombëtare rregullon, në parim, raportet midis personave fizikë ose juridikë që ndodhen në një pozicion barazie juridike. Gjithashtu, në

objektin e të drejtës së tregtisë ndërkombëtare bëjnë pjesë edhe raportet juridike tregtare, ku njera nga palët është vetë shteti, ndërsa pala tjetër është person fizik ose juridik i një shteti tjetër. Edhe në këtë rast, kushti thelbësor për ekzistencën e raporteve të së drejtës së tregtisë ndërkombëtare, është që palët të jenë në pozita të barazisë juridike, pra shteti të veprojë si subjekt i të drejtës civile (*de jure gestionis*.) Raportet juridike midis shteteve që veprojnë si fuqi sovrane (*de jure imperii*), midis shteteve dhe organizatave qeveritare ndërkombëtare dhe midis vetë këtyre organizatave bëjnë pjesë në sferën e rregullimeve ligjore të së drejtës ndërkombëtare publike, dhe ekzaktësisht të së drejtës ndërkombëtare ekonomike dhe të drejtës ndërkombëtare të zhvillimit, si degë e të drejtës ndërkombëtare publike, atëhere kur këto raporte juridike kanë të bëjnë me fushën e bashkëpunimit ekonomik ndërkombëtar¹⁵. Ndërmjet të drejtës së tregtisë ndërkombëtare dhe të drejtës ndërkombëtare publike ekzistojnë megjithatë pika të rëndësishme konvergjente, të cilat burojnë pikësëpari, nga elementi i të qenit ndërkombëtar që karakterizon raportet juridike, raporte këto që përbëjnë edhe objektin e dy të drejtave të sipërpërmendura. Kështu, parimet themelore të së drejtës ndërkombëtare publike aplikohen edhe në kuadrin e raporteve të së drejtës së tregtisë ndërkombëtare dhe, *a fortiori*, në ato ku merr pjesë edhe shteti. Korrelacioni, ose lidhja reciproke midis këtyre dy lëndëve juridike shfaqet më dukshëm në disa rrethana të caktuara, si p.sh, sa i përket pasojave që marrëveshjet ekonomike ndërshtetërore prodhojnë mbi kontratat e tregtisë ndërkombëtare.

LITERATURA E SHFRYTËZUAR

1. Jules Basdevant, La conclusion et la redaction des traites, in R.C.A.D.I, vol 15, 1926, f.539-643; A.D.Mc.Nair, The Law of Treaties, Oxford 1961; Schwarzenberger, A Manual of International Law, vëll 1, 1967 (ref. Traktate, f.151); A.Maresca, Il diritto dei Trattati, Milano, 1971; T.O.Elias, The modern Law of Treaties, Oceana, 1974; M.Molea, Dreptul tratatelor internationale, Editura Academiei, 1988; Hoijer, Les traites internationaux, Paris 1926; I.M.Sinclair, The Vienna Convention on the Law of Treaties, Manchester University Press, 1973; I.Detter, Law Making by International Organizations, Stockholm, 1965

2. Dictionnaire de la terminologie du droit international, Paris, 1960, f.607; R.Genet, Traite de diplomatie et du droit diplomatique, vol3, Paris 1032, f.353.

3. Dallimi midis “marreveshjes juridike” dhe instrumentit ku ajo shfaqet, manifestohet, vec te tjersh, edhe ne faktin se, ndonëse marrëveshja juridike përbën një akt unik, duhen më shumë instrumente për ta konstatuar atë (J.Basdevant, “La conclusion et la redaction des instruments diplomatiques autre que les traits”, R.C.A.D.I, 1926, vëll. 15, f.554).

4. Schwarzenberger, International Law, vëll.1, International Courts 3d edit.London, 1957, f.421

5. L. Oppenheim, “International Law. A Treatise”, vëll. I, Peace, ed. By H.Lauterpacht, f.877.

6. Ch.Rousseau, “Droit International public”, vol 1, Paris, 1970, f.6

7. Zejnullah Gruda, “E drejta ndërkombëtare publike”, Botim i Furkan ISM-Shkup, Viti 2007, f.287

8. Mc.Nair, f. 3-4

9. Lauterpacht, Raporti i pare, paraqitur në Komisionin e të drejtës ndërkombëtare mbi problemin e kodifikimit të së drejtës së traktateve.

10. Martin Dixon “E drejta ndërkombëtare”, Bot. Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, Tiranë, f.68

11. Për përpufizime të tjera të së drejtës së tregtisë ndërkombëtare në literaturën rumune të specialitetit, shih Paul.I.Demetrescu “Interprinderile comerciale”, Bucuresti, Edit.Cercetari juridice, 1943, f.7; Al.Detesan, I.Rucureanu, B.Stefanescu “Dreptul comertului international”, në R.E.I, vëll. I, 1976, f.15; I.Dogaru, T.R.Popescu, C.Mocanu, M.Rusu, “Principii si institutii in dreptul comertului international”, Edit.Scrisul Romanesc, 1980, f.22-23; I.Macovei “Dreptul comertului international”, Edit.Junimea, 1980, f.9; I.Rucareanu, B.Stefanescu, M.Pascu, E.Gluvacob, N.Turcu-Seclaman “Dreptul comertului international”, A.S.E, 1981, f.6; B.Stefanescu, I.Rucareanu “Dreptul comertului international”, Edit.Didactica si

Pedagogica, 1983, f.5 dhe 8-9; O.Capatina, B.Stefanescu “Tratat de drept al comertului international”, vëll.I, Pjesa e përgjithshme, Edit.Academiei, 1985, f.22-23; I.Bacanu “Dreptu comertului international” in Dictionar Juridic de Comert Exterior, f.162; I.Macovei “Institutii in dreptul comertului international” Edit.Junimea, 1987, f.11-13; M.N.Constantin, Sergiu Deleanu “Dreptul commercial international”, Vëll.I, Pjesa e përgjithshme, Edi.LuminaLex, 1994, f.5.

12. V.Patulea, C.Turianu “Elemente de drept commercial”, Edit. Sansa, 1993, f.17; S.Carpenaru, vep.cit., f.10-11

13. Të dyja rregullat, të cilave u referohemi janë aprovuar nga Kolegji i Gjykatës së Arbitrazhit, me anë të vendimit nr.1, 17.11.1993 dhe kanë hyrë në fuqi në 1.01.1994. Për aplikimin e të drejtës së procedurës civile si e drejtë e përgjithshme për raportet juridike të tregtisë ndërkombëtare, shih dispozitat e nenit 51 të ish Rregullores C.A.B.; 1976, identike në përmbajtje me ato të nenit 52 dhe 73 të dokumentave të fuqi; O.Capatina,, J.r.d.i.p. (XXVI), në R.R.S.I., nr. 2/1979, f.262-263; I.Racureanu, S.Zilberstein “Dreptul material si dreptul procesual civil aplicabile ca *lex causae* raporturilor comerciale internationale in Romania”, në I.D.C.I., vëll.2, f.198-200.

14. Lidhur me përkufizimin e të drejtës civile, shih Gheorghe Beleiu “Dreptul civil roman, Introducose in dreptul civil. Subiectele dreptului civil”, Casa de Editura si Presa Sansa S.R.L. Bucuresti, 1993, f.25 e në vazhdim.

15. Shih për këtë rast Gr.Geamanu “Drept international public”, vëll.II, E.D.P., 1883, f.312-383; A.Bolintineanu, B.Stefanescu “Cateva consideratii asupra trasaturilor specifice ale dreptului international economic si delimitarii sale in dreptul dezvoltarii, in R.R.S.I., nr.2/1984, f. 91-97.

Edelajda Cenaj – Çepa

Doktorante QSA, Tiranë

Kodikët e Shqipërisë - Impresione vizive - Estetika dhe etika e përsosur e tyre

Përmbledhje

Të shohësh, të prekësh, të studiosh kodikët¹ do të thotë të njohësh realitetin e një kohe të largët, të kuptosh mbi identitetet e atyre që krijuan, shkruan apo ruajtën këto vlera të jashtëzakonshme e të pazëvendësueshme.

Studimi i kodikëve përbën një interesim të pashmangshëm të shkencave etno-kulturore si dhe objekt studimi i antropologjisë kulturore. Kodikët nuk sjellin të dhëna vetëm rreth besimit të krishterë, formave dhe zhvillimit të tij, por më së shumti rreth krijimit, shkrimit dhe ruajtjes së tyre në trevat iliro-shqiptare që prej paleokrishtimit e deri sot.

Koleksioni i kodikëve ruhet në Arkivin Qëndror të Shtetit në Shqipëri dhe përbëhet nga njëqind vëllime, që përbëjnë vepra të plota (dorëshkrime) dhe shtatëmbëdhjetë fragmente.

Kodiku më i hershëm daton në shek. VI e. s. (i mirënjohuri Kodiku i Purpurt i Beratit²) dhe më i voni është i gjysmës së parë të shek XVII e. s.

¹ Kodikët janë libra në dorëshkrim, që përmbajnë Shkrime të Shenjta biblike, ungjillore, a gjeografike. Kodikët konsiderohen si dëshmitë më të hershme të historisë të shkrimit nëpër trevat shqiptare. (shih Shaban Sinani, “Kodikët e Shqipërisë në kujtesën e Botës”, ASH, Tiranë, 2010)

Në këtë punim vëmendja është përqëndruar kryesisht në ndërtimin dhe pamjen e jashtme të kodikëve (shkrimi, dekorimi, materiali) të ruajtur në AQSH.³

1. Shkrimi i përdorur tek kodikët

Që me një vëzhgim të shkujdesur bërë kodikëve të ndryshëm, të periudhave të ndryshme, dallohen lehtësisht llojet dhe stili i veçantë i shkrimit të përdorur në to. Vihet re një spektër i gjërë shkronjash, numrash e simbolesh të tjerë të përdorur ku në mënyrë të njëtrajtshme e ku të ndërthurur midis tyre. Në disa kodikë vërehet harmonizim i llojeve të ndryshëm të shkrimeve, ndonjëherë në dukje pa shumë lidhje mes tyre, por në thelb në përputhje me logjikën e kodikut përkatës.

Dy grupet më të mëdha të shkrimit që vërehen, janë ai me shkronja majuskule⁴ dhe ai me shkronja minuskule⁵.

² Codex Purpureus Beratinus (Kodiku i Purpurt i Beratit) është një nga 3-4 kodikët më të hershëm të letërsisë së krishterë në shkallë botërore. Ai është një nga shtatë kodikët e purpurt që ekzistojnë ende në botë. (shih Shaban Sinani, “Kodikët e Shqipërisë në kujtesën e Botës”, ASH, Tiranë, 2010)

Kodiku i Purpurt i Beratit është futur nga UNESCO në Listën e Trashëgimisë Botërore,

³ Një pjesë e informacionit të paragrafit përmbledhës i është referuar: Shaban Sinani, “Kodikët e Shqipërisë në kujtesën e Botës”, ASH, Tiranë, 2010; Andi Rembeci, Sokol Çunga “Dorëshkrime bizantine dhe pasbizantine në Shqipëri”, Tiranë 2010

⁴ Stil të shkruari me dorë i periudhës së paleokrishtëritimit. Grafi me shkrim dore, por me shkronja të mëdha kapitale. (shih Shaban Sinani, “Kodikët e Shqipërisë në kujtesën e Botës”, ASH, Tiranë, 2010)

Kështu shkrimi majuskule duket se gjendet më tepër midis shek. VIII – XI.

“Shkrimi majuskule përdorej më tepër në shek. VIII – XI, por kjo është relative. Majskulet nuk duhen parë vetëm si një lloj shkrimi por edhe si burim të dhënash mbi vëndin, kohën dhe përdoruesin e tyre.”⁶

Shkrimi majuskule (gërmëmadh uncial) është përdorur në kodikun e Beratit nr. 1. Gërmat janë të argjenda kurse nomina-sacra (emrat e shenjtë) të arta, por jo të gjitha; përdoret gjithashtu në kodikun e Beratit nr. 3, shkrimi i të cilit është këndrejtë e këndor ndërsa boja e shkrimit është e kaftë. I njëjti lloj shkrimi përdorej edhe në kodikë të tjerë, përmëdim këtu kodikun e 10-të të Beratit dhe të 27-të.

Siç përmëdëm më sipër grupi i dytë i shkrimit të përdorur është ai me shkronja minuskule. Këtë lloj shkrimi e hasim tek disa kodikë:

kodikët nr. 2, 4, 7, 11 të Beratit; kodikët nr. 92, 93, 96 të Korçës; në kodikun nr. 81 të Përmetit.

Dihet se përdorimi i shkrimit me shkronja minuskule përveç aspektit estetik duhet të ketë pasur edhe një aspekt praktik.

“Me shkronja minuskule leximi bëhej më i thjeshtë dhe më komod, njëkohësisht përdorimi i këtij shkrimi ishte më ekonomik në sensin që në një

⁵ Stil të shkruari me dorë i periudhës së dytë të Shkrimeve të Shenjta, prej fundit të mijëvjeçarit të parë e në vijim. Grafia e këtyre dorëshkrimeve është mjaft më e vonët se e dorëshkrimeve ungjillore gërmëmëdha. (shih Shaban Sinani, “Kodikët e Shqipërisë në kujtesën e Botës”, ASH, Tiranë, 2010)

⁶ Gugliermo Cavallo. “Colloques Internationaux du C.N.R.S. Nr. 559 – La paleographie grecque et byzantine.”. fq. 97 - 98

sipërfaqe të njëjtë pergamene ose letre mund të shkruhej më tepër tekst sesa me shkronjat majuskule.”⁷

Në kodikët e lartpërmendur përveç të përbashkëtave, sidomos në llojin e shkrimit, shohim edhe diferenca. P. sh. në kodikët nr. 7 dhe 11 të Beratit sundon ngjyra e kaftë, në atë nr. 92 të Korçës ngjyra e kuqërremtë, e kuqa gjendet tek kodiku nr. 96 sërish i Korçës, dhe ngjyra e zezë haset tek kodiku nr. 81 i Përmetit.

Një karakteristikë e veçantë në përdorimin e shkrimit vihet re në kodikët nr. 80 të Gjirokastrës dhe 93 të Korçës ku kemi një ndërthurje të dy llojeve të shkrimit, majuskule dhe minuskule.

Kryesisht shkrimi majuskule tek këto kodikë është përdorur tek titujt.

Për kodikun nr. 93 të Korçës vlen të përmendet mënyra e shkrimit në formë kryqi që është e rrallë në llojin e saj.

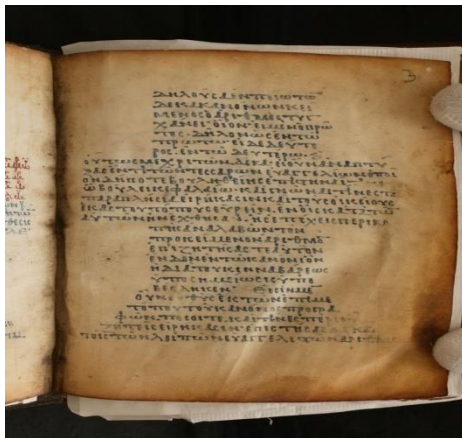

Fig. 1. Kodiku nr 93 i Korçës

⁷ Bruce M. Metzger, Bart D. Ehrman. “The text of the New Testament”, Oxford University Press, 2005, fq. 20

Përgjithësisht gërmat nistore të çdo paragrafi pothuajse në të gjithë kodikët janë të dallueshme qartësisht ku në ngjyrë e ku në formë. Por në dy nga këto kodikë, në atë nr. 10 të Vlorës dhe nr. 41 të Beratit jo vetëm që kemi gërma nistore lehtësisht të dallueshme, por ato janë të stilizuara në mënyrë të çuditshme.

“Kodiku nr. 41 i Beratit është i pasur me gërma nistore të stilizuara. Pamjet e këtyre nistoreve janë shumë teatrale, duke paraqitur figura kafshësh, bimësh apo njerëzish.”⁸

*“Kodiku nr. 10 i Vlorës ka nistoret e çdo ungjilli të pikturuar me ngjyrë blu dhe ar në mënyrë artistikisht të veçantë.”*⁹

Një strukturë e veçantë ku ndërthuren miniaturat dhe shkrimi janë kanonet apo tabelat e Eusebit¹⁰, të cilat janë përdorur në kodikun nr. 5 të Beratit, sistem për të cilin studiuesit Rembeci e Junga do të përcaktonin:

*“Numrat dhe shkronjat ndërthureshin në mënyrë harmonike.”*¹¹

Një karakteristikë tjetër e teksteve biblike deri në shek. XIII është shkrimi i tyre në dy kolona në çdo faqe, kodiku nr. 30 i Beratit i shek. XII.

⁸ Andi Rembeci, Sokol Çunga “Dorëshkrime bizantine dhe pasbizantine në Shqipëri”, Tiranë 2010, fq.50.

⁹ Akademia e Shkencave, “Kodikët e Shqipërisë”, Tiranë 2005, fq. 95

¹⁰ Eusebi ishte një filozof grek i shek. IV i cili ndërtoi një sistem kriptogramesh ku ndërthureshin shenjat dhe numrat, ku këto të dytë në mënyrë llogjike zëvendësonin të parat.

¹¹ Bruce M. Metzger, Bart D. Ehrman. “The text of the New Testament”, Oxford University Press, 2005, fq. 39

Ndërsa shkrimet historike, filozofike përgjithësisht shkruheshin në një kolonë të vetme.

1.1. Anëshkrimi¹² si shoqërues i shkrimit në disa kodikë

Anëshkrimi është një term i përgjithshëm por në varësi të tekstit këto shkrime anësore kanë veçoritë specifike që lidhen me përmbajtjen e tij. Në shek. IX dhe X shfaqen shënime në anë të tekstit të disa kodikëve, pra anëshkrimet, të ngjashme me footnote-t e sotme. Por ky fakt nuk do të thotë që anëshkrimet nuk janë përdorur edhe më herët. Në shek. IX, X dhe XI përdoren thonjëzat ku shënimi brenda tyre është referencë që tregon se shkrimi është marë nga diku tjetër. Në shek. X gjithashtu në veprat e apostujve vendosen shënime që janë përkrah çdo kapitulli. Përgjithësisht këto kanë numra ose shkronja të tjera që lidh kapitullin me shënimin përkatës. Përmendim këtu një nga kodikët shqiptarë, atë të Beratit nr. 15 i shek. XII ku anëshkrimi është prezent në disa prej faqeve të tij.

Gjithashtu sjellim në vëmendje edhe kodikun nr. 66 të Beratit i shek. XVII, i cili është po ashtu i pasur me anëshkrime.

¹² Quhen anëshkrime tekstet që gjenden në anësoret (margina) e dorëshkrimeve ungjillore. Anëshkrimet nuk janë shkrime që nuk u takojnë shkruarësve të kodikëve. (shih Shaban Sinani, “Kodikët e Shqipërisë në kujtesën e Botës”, ASH, Tiranë, 2010)

Fig. 2 Kodiku nr. 66 i Beratit, shek. XVII

Vlera e anëshkrimeve nuk qëndron vetëm në faktin se ato e bënin më të qartë një tekst të shkruar, por me siguri është një mënyrë mjaft e thjeshtë dhe rezultative për të parë nëse një kodiku i mungojnë fletët ose jo, pasi nëse kjo do të kishte ndodhur do të kishte mospërputhje mes numrit të kapitullit dhe atij të shënimit.

Me sa duket përdorimi i anëshkrimeve nuk ka qenë një standart në shkrimin e këtyre veprave, pasi dhe në periudha të mëvonshme, shek. XIII apo XIV, gjejmë kodikë ku këtë element nuk e shohim të pranishëm.

Jo gjithmonë ai që ka shkruar tekstin ka shkruar edhe komentet në anëshkrime. Sipas rezultateve të studimeve të ndryshme mbi këtë fakt, mund të ketë qenë një dorë e dytë, e tretë apo e disa shekujve më vonë që ka bërë komente rreth tekstit.

2. Dekorimi i kodikëve

Duke qqyrur kodikët nuk mund të mos impresionohesh nga dekorimi tejet i pasur i tyre, me elementë të miniaturës si; vinjeta¹³, inicialet, kanone¹⁴ të pikturuara, etj.

“Keto vepra arti në miniaturë dhe vetë grafia e kodikëve, përbëjnë sot një thesar të çmuar, si dokumente të drejtëpërdrejta historike e kulturore të lashta”¹⁵

Një fakt për t’u përmendur dhe që të bie në sy menjëherë është diferenca në sasi dhe cilësi e miniaturave të përdorura në dy grupe kodikësh, nëse mundemi të themi apo t’i ndajmë kështu, në ato para dhe pas shek. të XIII-të.

Kështu të bën përshtypje përdorimi i dekoreve në miniaturë në një mënyrë mbresëlënëse në kodikë të shekujve IX-të dhe X-të, por edhe të shekujve XI-të dhe XII-të. Vërehet me lehtësi përdorimi dhe ndërthurja në mënyrë njëtrajtësisht artistike i elementëve sa realë aq edhe imagjinarë, i personazheve biblikë me një larmi koloriti e formash.

“Veprat e miniaturës të ekzekutuara gjatë shek. IX dhe vecanarisht ato të shek. X në pjesën më të madhe mbahen si kryevepra të kësaj gjinie dhe

¹³ Vinjet-ë-a është një nga format më të përhapura të artit të zbatuar kishtar në dorëshkrime. (shih Shaban Sinani, “Kodikët e Shqipërisë në kujtesën e Botës”, ASH, Tiranë, 2010)

¹⁴ Kanoni është një himn kishtar që pëmban nëntë ode, që ligjërohet në shërbesën e mëngjesit. (shih Shaban Sinani, “Kodikët e Shqipërisë në kujtesën e Botës”, ASH, Tiranë, 2010)

¹⁵ Theofan Popa, “Miniatura dhe piktura ësjetare në Shqipëri”, (shek. VI-XIV), Tiranë, 2006, fq.13.

karakterizohen nga elementë antikë të trashëguara prej traditës së antikitetit dhe nga elemente të reja të stilit bizantin”¹⁶.

Ndërkohë që krejt e kundërta vërehet në kodikët e pas shek. XIII-të. Kodikët e kësaj periudhe në një pjesë të konsiderueshme na vijnë shumë më të varfër në dekorimin e tyre. Por nuk mungojnë edhe këtu kodikët e “luksit” të dekoruar me miniatura të shumta, të praruara në ar e argjend. Përmendim kodikun nr. 96 të Korçës të shek. XVIII.

Siç theksuam edhe më lart kodikët përpos të tjerave janë dhe shërbejnë edhe si vepra arti, art i cili transmeton një sërë pikturash sidomos në kodikët e para pushtimit turk. Kështu përmendim fushat e stolisura me lule në kodikun nr. 10 të Vlorës. Ky tipar është gjërësisht i përdorur në kodikë të shek. XI – XII.

nr 10 i Vlorës

Fig. 3 Kodiku

¹⁶ Po aty, fq,15

Elementë të tjerë që të bien në sy gjatë përqasjes ndaj kodikëve janë edhe elementë nga jeta e përditshme, si figura kafshësh, shpendësh, si zogjtë apo rosat, pëllumba, pula, etj., të gjendura kryesisht në kodikun nr. 5 të Vlorës, nr. 4 të Beratit, nr. 41 të Beratit i mbushur gjithashtu me ornamente dhe në kodikun nr. 10 të Vlorës.

Fig. 5 Kodiku nr. 10 i Vlorës

2.1. Arti dhe mesazhet që transmeton

Është e natyrshme dhe e kuptueshme që në morinë e dekoracioneve të kodikëve krijuesit e tyre kishin si qëllim edhe transmetimin e mesazheve në mënyrë të drejtëpërdrejtë apo të tërthortë. Me anë të pikturimit të figurave biblike duket qartë synimi për të përcjellur mesazhe dhe moralin e fesë e të Biblës. Por diku diku këto “dritare” duket që janë përdorur për të përcjellë ku një mendim dominues, filozofi a esencë morale dhe etike të kohës, e ku një filozofi personale të krijuesit. Përmendim këtu kodikun nr. 93 të Korçës të shek. XIII me miniaturë “shëmbëllimi i portretit ungjillor Gjon” i cili drejton gishtin nga libri dhe mesazhi është i qartë, pra libri, Bibla, dituria, filozofia, porositë ...

3. Teknikat dhe materialet e përdorura në krijimin e kodikëve

Ashtu si stili i shkrimit, dekorimi i tekstit edhe materialet dhe teknikat e përdorura në kodikë tregojnë mbi kohën, vendin dhe prejardhjen e tyre.

Në disa kodikë të cilët i përkasin periudhave të ndryshme, na paraqiten dhe gjejmë teknika dhe materiale të larmishme të përdorura për këtë qëllim.

Kemi një listë të gjatë prej tyre të cilët me një studim të thellë dhe të hollësishëm shkencor do të tregonin një numër shumë të madh të dhënash mbi kushtet dhe metodat specifike të ndërtimit të kodikëve. Por edhe thjesht me një vëzhgim këto elementë “flasin” duke dhënë një informacion interesant.

Pak a shumë edhe këtu kemi një ndarje në dy periudha në përdorimin e materialeve kryesore nga të cilët prodhoheshin fletët e kodikëve.

Përpara shek. XIII këto fletë ishin prej pergamene, lekurë kafshësh kjo, e përpunuar në mënyë mjeshtërore e cila lejonte shkrimin mbi të. Përmendim kodikët, nga ai nr. 1 e me rradhe deri në kodikun nr. 22 të Beratit.

Me fillimin e Rilindjes Europiane në shek. XIII edhe mënyra e prodhimit të fletëve të këtyre librave u revolucionarizua, pasi marrja e formulës së letrës prej arabëve e bëri gjithçka më të thjeshtë. Të kësaj periudhe janë edhe kodikët e parë me fletë letre.

Fillimisht kemi letër të një cilësie jo të lartë e cila ishte e trashë dhe me sipërfaqe jo perfekte.

“Kodiku nr. 41 i Beratit ishte me letër të trashë dhe shumë artizanale, po kështu edhe ai nr. 42 i Beratit.”¹⁷

¹⁷ Akademia e Shkencave, “Kodikët e Shqipërisë”, Tiranë 2005, fq. 120 - 121

Me kalimin e kohës edhe teknikat e përpunimit të letrës u përmirësuan duke prodhuar letër më cilësore. Rrjedhimisht me këto zhvillime lidhet edhe lindja ndërmarrjeve të para, kryesisht familjare, të prodhimit të letrës. Për të minimizuar, për aq sa ishte e mundur, efektet negative të vjedhjes së markës lindën elementët e sigurisë në formën e filigrameve. Këto elementë i gjejmë në disa kodikë shqiptarë, si p. sh. në kodikun nr. 38 të Beratit të shek. XIV. Në fletët e këtij kodiku, nëse shihen në kundërdritë, dallohen lehtësisht me sy të lirë filigramet e përdorura. Duke e kqyrur në këtë mënyrë, diku në mesin e fletës shfaqet filigrami në formën e dy rrathëve me një vijë në mes tyre e cila përfundon në formë kryqi. Sa më e vonë të jetë periudha e krijimit të kodikut aq më të shpeshta janë përdorimet e filigrameve. Sjellim në vëmendje kodikun nr. 54 të Beratit i shek. XV.

Përsa i përket kapakëve të kodikëve ato janë të ndërtuar në mënyra jo të njëjta. Materialet e përdorur në kapakët e kodikëve janë, tunxhi, druri, lëkura, kartoni, etj. Vërehen kapakë të thjeshtë por edhe të dekoruar me metale të çmuara dhe me figura biblike të krijuara me barëreliev. Kapakë të tillë kanë kodiku i parë dhe i dytë i Beratit. Një tjetër kodik që të bie në sy dhe të tërheq vëmendjen për veçorinë e dekorimit të kapakut të tij me barëreliev, ku paraqitet figura e Krishtit, është ai i Beratit me nr. 13

Kapakët kishin jo vetëm funksion dekorativ por edhe mbrojtës. Gjithsesi për të siguruar një mbrojtje sa më të mirë të fletëve të kodikut, mbi to, nën kapakë, vendoseshin fletë të kodikëve të vjetër të cilët ishin bërë të papërdorshëm, p. sh. Kodiku nr. 54 i Beratit.

Për sa i përket mënyrës së lidhjes së fletëve ato ishindy llojesh, lidhje me zig-zag dhe e pavarur.

Qëllimi i këtij punimi më tepër se sa një analizë thellësisht shkencore ishte bërja bashkë dhe përshkrimi i disa elementëve dhe karakteristikave të dukshme të kodikëve shqiptarë, mënyra e shkrimit dhe anëshkrimit, dekorimi, teknikat e ndërtimit dhe materialet e përdorura, si dhe pikëpamje studimore dhe konstatime profesionale të studiuesve të ndryshëm, të cilët i kanë kushtuar vëmendje kësaj tradite të çmuar të kombit shqiptar, e cila dëshmon vlera etnokulturore dhe antropologjike.

Kodikët me autenticitetin e tyre janë pasuri e përbashkët jo vetëm e jona por e gjithë Ballkanit, Europës dhe Botës mbarë. Ndaj është detyrë e gjithësecilit prej nesh të njohë, të admirojë dhe të pasurojë, nëse mundet, me informacion atë që ka mbetur dhe që realisht është shumë dhe të korigjojë keqinterpretimet e ndryshme lidhur me to.

Bibliografi

- Akademia e Shkencave, “Kodikët e Shqipërisë”, Tiranë 2005
- Bruce M. Metzger, Bart D. Ehrman, “The text of the New Testament”, Oxford University Press, 2005
- Cavallo, Guglielmo, “Colloques Internationaux du C.N.R.S. Nr. 559 – La paleographie grecque et byzantine.”
- Rembeci, Andi; Çunga, Sokol, “Dorëshkrime bizantine dhe pasbizantine në Shqipëri”, Tiranë 2010
- Popa, Theofan, “Miniatura dhe piktura mesjetare në Shqipëri”, (shek.VI-XIV), Tiranë, 2006
- Sinani, Shaban, “Kodikët shqiptarë në kujtesën e Botës”, Tiranë 2010

COL DRITAN DEMIRAJ

ALBANIAN SPECIAL FORCES COMMANDER 2007-2013

candidate for PhD on Defense & Security field.

- Albanian Diplomatic Academy.
Jan-May 2008
- Master Degree on International Relations &
Diplomacy 2007-2010
- Armed Forces Academy, Senior Officer Course.
2011-2012
- Defense College, Senior Course on Security and
Defense Studies (SCSDS-5). Sep –Dec 2013
- PhD candidate 2010-2013. Thesis: “Special forces in
a new modern combat environment. Study case-
Afghanistan”.

The author has been deployed 5 times in Afghanistan 2009-2013 with Albanian Special Forces in combat mission. He has published 21 books, manuals and doctrines about terrorism and security studies, and a lot of other

**HOW TO AVOID THE STRATEGIC
IMPLICATIONS OF MISUSE OF SPECIAL
FORCES IN THE STABILITY OPERATIONS AND
ITS CONSEQUENCES FOR HIGH POLITICS OF
EACH NATO COUNTRY.**

ABSTRACT

How to avoid the strategic implications of misuse of special forces in the stability operations and its consequences for high politics of each nato country.

Misuse of SOF, regardless of tactical success, is a costly endeavor for a defense establishment facing today's asymmetric environment. A better understanding of SOF is still needed. This paper shortly discusses that two problems have historically led to the misuse of SOF in any type of operation: *a lack of institutional control* and *a lack of understanding*. Lack of institutional control refers to the unclear organizational structure and command and control over Special Operations Forces operating under the umbrella of allied campaigns such as ISAF operations in Afghanistan. Lack of understanding refers to the lack of understanding that policymakers and general purpose force commanders (GPFC) have in regard of Special Operations Forces and Special Operations.

1. INTRODUCTION

Carl von Clausewitz, in his famous treatise *On War* says that "war is not e mere act of policy but a true political instrument, a continuation of political activity by other means"¹. From this famous expression we can deduce the close relationship between war and politics. As we have witnessed from history this relationship is very difficult to forge and most of the time is tremendously hard to maintain. This fact is truer when we talk about the relationship between politics and Special Operations Forces (SOF). There is an area of overlap between the two that is "controversial and poorly defined."

It is obvious that the need for performing special operations arises when other available options, military or otherwise, are unsuitable due to political, military, or informational constraints. Special operations provide extraordinary solutions to extraordinary problems, where no other viable means of resolution exists. Specifically, other conventional alternatives may not possess the geographical reach, the required rapidity of response, the ability to apply force discriminatively, the appropriate level of discreetness, or in some instances the ability to leverage a patient and protracted indirect approach.

¹Carl Von Clausewitz, *On War*, Princeton, N.J: Princeton University press, 1976 .p.87.

First to better understand Special Operations Forces and their missions in full spectrum operations the paper refers to US & Albanian SOF Doctrine because comparatively US SOF is well ahead other NATO nations and more importantly because since 2008 NATO has started the NATO Special Operations Transformation Initiative (NSTI), which relies heavily on US SOF doctrine and organization. Second the paper gives an overview of NATO SOF and the NSTI initiative. Thirdly the paper analysis the potentials for misuse of SOF by referring to Operation Enduring Freedom in Afghanistan and the implications it has on high politics of NATO. At the end the paper attempts to give some recommendations and sets the ground for possible solutions to the two problems that we defined in the thesis above.

1. UNDERSTANDING SPECIAL OPERATION FORCES AND THEIR MISSIONS

*Special operations forces are a national grand-strategic asset: they are a tool of statecraft that can be employed quite surgically in support of diplomacy, of foreign assistance (of several kinds), as vital adjunct to regular military forces, or as an independent weapon.*²

Colin S. Gray

Special Operations are those military operations conducted by Special Operations Forces. Special operations are overt, covert, and clandestine operations of an unorthodox and frequently high-risk nature, undertaken to achieve or support significant political or military objectives in support of national security and foreign policy. Such operations range across the spectrum of conflict from peace to war and make use of unique modes of

²COL (Retired) Joseph Celeski, SOF-Power Workshop: A Way Forward for Special Operations Theory and Strategic Art Joint Special Operations University, MacDill AFB, Florida, 2011p.9.

How to avoid the strategic implications of misuse of special forces in the stability operations and its consequences for high politics of each nato country.

employment, tactical techniques, equipment, and training. They are often conducted in hostile, denied, or politically-sensitive environments where the use of conventional forces is either inappropriate or infeasible. They are characterized by one or more of the following: subtlety and imagination in planning and execution, time and political sensitivity, low visibility, support of indigenous forces, discriminate use of violence, need for regional expertise, oversight at the highest levels, and a high degree of risk. Special operations may support or be supported by conventional operations, or they may be prosecuted independently. Military and nonmilitary resources, including intelligence assets, may be used in concert or as enablers. Special operations doctrinal missions evolve with the changing context of the strategic environment, the needs of national security, and roles and missions of conventional forces.³

Four Factors for Successful Special Operations

- Clear national and theater strategic objectives.
- Effective command, control, communications, computers, and intelligence (C4I) support at the operational level.
- Competent tactical planning and execution.
- A force trained, equipped, and organized to conduct Special Operations

Characteristics of Special Operations

- Special Operations normally require operator-level planning and detailed intelligence.
- Knowledge of the culture(s) and languages of the geographical area in which the mission is to be conducted.
- Rigorous training and rehearsals of the mission are integral to the success of the mission.
- They are often conducted at great distances from the supporting operational bases.

³ Harry R. Yarger, JSOU Report 13-1, 21st Century SOF: Toward an American Theory of Special Operations, April 2013, p. 47.

- They may employ sophisticated communications systems.
- They frequently require discriminate and precise use of force. This often requires development, acquisition, and employment of equipment not standard for other Department of Defense forces.
- They employ sophisticated means of insertion, support, and extraction to penetrate and successfully return from hostile, denied, or politically sensitive areas.⁴

Special Operations Principal Missions

Nine activities have been designated as Special Operations Principal Missions. These are: Direct Action (DA), Combating Terrorism (CBT), Foreign Internal Defense (FID), Unconventional Warfare (UW), Special Reconnaissance (SR), Psychological Operations (PSYOP), Civil Affairs (CA), Information Operations (IO), and Counter-proliferation of Weapons of Mass Destruction (CPWMD). SOF are organized, trained, and equipped specifically to accomplish these nine tasks.

The doctrine considers the qualifications and limitations that might apply to the use of SOF. It identifies mission criteria as guidance to commanders for when it is appropriate to employ SOF—or suggest when it might be inappropriate.

- Must be an appropriate SOF mission or activity.
- Mission or tasks should support the joint force commander's campaign, operation plan, or special activities.
- Missions or tasks must be operationally feasible, approved, and fully coordinated.

⁴ SOF Reference manual (Version 2.1 Academic Year 99/00) Army Command and General Staff College. p.4

How to avoid the strategic implications of misuse of special forces in the stability operations and its consequences for high politics of each nato country.

- Required resources must be available to execute and support the SOF mission.
- The expected outcome of the mission must justify the risks⁵

It also identifies “SOF Limitations” that are representative of the community’s concerns over the mal-utilization or needless expenditure of SOF assets and a recognition of SOF’s reliance on the others for support.⁶

- SOF cannot be quickly replaced or reconstituted nor can their capabilities be rapidly expanded. Improper employment of SOF(e.g., in purely conventional roles or on inappropriate or inordinately high-risk missions) runs the risk of rapidly depleting these resources.
- SOF are not a substitute for conventional forces. In most cases SOF are neither trained, organized, nor equipped to conduct sustained conventional combat operations and, therefore, should not be substituted for conventional forces that are able to effectively execute that mission.
- Most special operations missions require non-SOF support.SOF are typically provided to geographic combatant commands (GCCs) and are not structured with robust means of logistic and sustainment capabilities. SOF must rely on the supported GCC’s service component commands for most support except for those SOF-unique assets that are required to be supplied by USSOCOM.⁷

2. THE ROLE OF SOF UNDER NATO

⁵ Harry R. Yarger, JSOU Report 13-1, 21st Century SOF: Toward an American Theory of Special Operations, April 2013 p.36

⁶Ibid. p. 40

⁷Steven C. Taylor, The Nato Special Operations Forces Transformation Initiative: Opportunities And Challenges p.10.

Given the dynamic security environment in which NATO is currently engaged, and will certainly continue to face in the next decade and beyond, it is important to determine what role the Alliance's nascent SOF will be required to fill in future NATO operations. Beyond the security challenges that NATO faces, political machinations, limitations and consensus-formation problems have the potential to diminish NATO's efforts to apply SOF as a strategic asset based on NATO Special Operation Transformation Initiative (NSTI).⁸

Nearly all of the 28 Allies have SOF as part of their armed forces. When viewed collectively, NATO's SOF provide the capabilities to meet and overcome virtually any challenge using a wide variety of tactics, techniques and procedures. However, when viewed individually, the SOF capability of some Alliance members is quite thin. The reason for such a limited development of SOF among some member countries is that the individual Ally's requirement for such capability is determined by national objectives, and a country will almost certainly not commit scarce resources to developing a capability when its government does not deem it necessary or when the requirement is not pressing enough. With that in mind, it is easy to understand why countries such as Latvia and Lithuania maintain one Special Forces team each, while the United States has thousands of SOF with skills designed to accomplish missions throughout the spectrum of military operations.

Under the NSHQ initiative NATO has started to develop a clear and robust SOF organizational structure and an allied SOF doctrine. Under NATO SOF doctrine- AJP 3.5 "Allied Joint Doctrine for Special Operations" it is stated that the tasks that NATO SOF are expected to be prepared to conduct are Special Reconnaissance (SR), Direct Action (DA), and Military Assistance (MA). These principal tasks are defined as follows:

⁸ Steven C. Taylor, The Nato Special Operations Forces Transformation Initiative: Opportunities And Challenges p.12.

How to avoid the strategic implications of misuse of special forces in the stability operations and its consequences for high politics of each nato country.

SR: “Predominately HUMINT function that places ‘eyes on target’ in hostile, denied, or politically sensitive territory.”

DA: “Focused on specific, well-defined targets of strategic and operational significance, or in the conduct of decisive tactical operations.”

MA: “A broad spectrum of measures in support of friendly forces throughout the spectrum of conflict.”

AJP-3.5 is careful to note that each NATO member country has different “modes and levels of employment” for its national SOF. For the NSHQ, the important consideration is that SOF are strategic assets which should be employed to realize benefits at the “strategic and operational levels.”⁹

While specific national SOF capabilities are closely guarded for national security reasons, each of these SOF units is capable of meeting the DA and SR task requirements outlined in AJP-3.5. The MA portion of the task set includes training and advisory missions “by, with, or through friendly forces that are trained, equipped, supported, or employed in varying degrees by SOF.” Also within the MA mission set are the more traditional SOF missions such as FID, in which SOF are tasked to train host nation security forces to bring stability to a country. It is in these arenas that NATO SOF can yield the greatest benefit for the Alliance by ensuring that an unconventional and asymmetric approach is adopted in dealing with present and future security threats to eliminate them before they are manifested more significantly.

NATO SOF missions are designed to favorably alter the political landscape by undermining support in a population for terrorist or insurgent movements. By working in this fashion, SOF can improve the ability of local forces to provide security by training and advising them in tactics, techniques

⁹NATO Special Operations Headquarters, AJP 3.5:Allied Joint Doctrine for Special Operations, 2013, p.1-1.

and procedures in combating terrorism and insurgencies. In turn, this will result in “a reduction in terrorism’s mass appeal, a reduction in recruits, and growth in the willingness of those with knowledge of the terrorists to stop supporting them, or even better to betray them.” Working indirectly is not merely a matter of passive SOF presence and teaching simple tasks to surrogate forces in the hope that terrorist and insurgent groups will be deterred from operating in these areas. In fact, it requires great commitment to employ SOF in such a protracted fashion, often in unstable and insecure environments, and without the benefit of logistical and administrative support associated with deployments of much larger conventional forces to an operating area.¹⁰

3. MISUSE OF SOF AND POLITICAL IMPLICATIONS FOR NATO.

There are many considerations in opting to employ SOF in place of GPF. It is obvious that SOF are severely limited as a “substitute for GPF.” Likewise, the inverse holds true, that SOF cannot be readily replaced by GPF for those roles and missions for which they are designed. One of the typical defining characteristics of SOF is their ability to operate in hostile, denied, and politically sensitive areas.

NATO SOF have been operating in Afghanistan since 2002. However, the Afghanistan experience may not be the best example of the appropriate use of SOF. Volumes have been written about the impetus lost after incredible accomplishments by SOF. These achievements were marginalized by the insistence on GPF employment in the face of a growing asymmetric enemy. Under the auspices of the International Security Assistance Force, NATO currently leads military operations in Afghanistan with both GPF and SOF contributions for the missions outside the U.S.-led Operation Enduring Freedom. Additionally, NATO continues to fulfill security responsibilities in the Balkans as the United Nations mission

¹⁰ Steven C. Taylor, p.28.

How to avoid the strategic implications of misuse of special forces in the stability operations and its consequences for high politics of each nato country.

transitions to the European Union. Both of these examples demonstrate that NATO is capable of deploying large numbers of armed forces to protracted combat and stabilization operations.¹¹

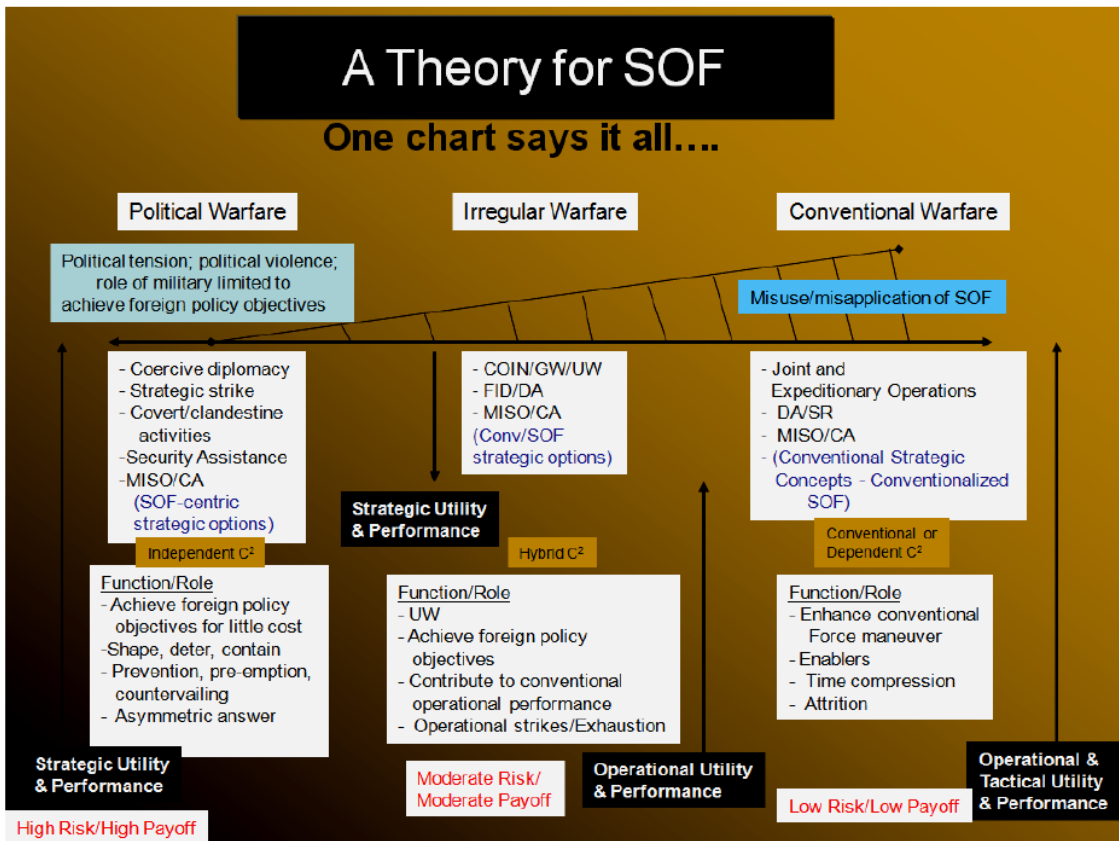

Figure 1: A theory of SOF and representation of Potential Misuse and Misapplication of SOF.¹²

To begin with, NATO's political dynamics and strategic outlook could serve as constraints on the effective use of SOF. The NATO SOF governing doctrine, while quite comprehensive, has a significant inadequacy in that it does not place emphasis on the unique ability of SOF to shape the

¹¹COL (R) Joseph Celeski, p. 61.

¹²COL (R) Joseph Celeski, p. 23.

operating environment to align with desired Alliance security goals. Ordinarily, this function would fall within the area that NATO terms Military Assistance (MA), which takes advantage of the ability of SOF to use knowledge of the local environment and population to shape the security conditions favorably in meeting strategic objectives. Allied Joint Publication-3.5 (AJP-3.5), *Allied Joint Doctrine for Special Operations*, rightly notes that “NATO SOF are strategic assets,” the proper employment of which is “realized at the strategic and operational levels.” The document also notes that special operations are normally conducted “to achieve military objectives that can have military, diplomatic, informational, or economic effects.” AJP-3.5 defines training and advisory missions and captures the extremely broad nature of MA roles and missions, although it falls short of providing the specificity that the Direct Action (DA) and Special Reconnaissance and Surveillance (SR) task descriptions offer.

NATO is greater than the sum of its parts. Its strength lies not only in the awesome military capability that can be brought to bear on the battlefield, but also in the diplomatic and economic assets that the 28 individual nations can use collectively to resolve security dilemmas. However, NATO military capabilities are not optimally configured to confront and contend with the unconventional challenges that the Alliance faces in the today. It is unlikely that an adversary would confront NATO in a conventional engagement. This highlights the Alliance’s vulnerability to unconventional campaigns. NATO’s Comprehensive Political Guidance pointedly notes that “special focus” must be placed “on the most likely operations” and that the Alliance must be able to respond “to current and future operational requirements.” History has demonstrated repeatedly that a conventional approach to warfare cannot effectively confront an unconventional adversary.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

SOF roles and activities are logically defined by the nature of the threats or opportunities in the security environment, the needs of policymakers, and the ability or inability of conventional forces to provide appropriate policy options. However, they are also logically defined by the qualities and limitations of special operations and SOF. In the

How to avoid the strategic implications of misuse of special forces in the stability operations and its consequences for high politics of each nato country.

nonconventional instability of the 21st century, the temptation for policymakers, and even senior military decision makers, will be to increasingly turn to SOF. The more successful special operations are, the greater the demand. However, the strategic trap in SOF being the “go to” solution for everything is that eventually a sort of strategic paralysis sets. Policymakers ignore other potential options and wait on a “special operations” solution for every problem. Furthermore, SOF become stretched too thin to respond in a timely manner to authentic crises best served by a SOF response. Eventually, SOF lose their distinctive and qualitative edge, and consequently their advantage in regard to friction. In the process, a naturally-constrained resource is squandered as opposed to optimized. A fine weapon is better used, but for the purposes for which it is designed.

United States and its NATO Allies and coalition partners in Afghanistan can be used as the best example of this logic. As of this writing, military operations in Afghanistan are well into their twelfth year, and the security situation in that country is visibly deteriorating in spite of ISAF and U.S. efforts to control it. In the current Afghanistan security environment, indirect missions such as those associated with unconventional warfare have not only taken a back seat to direct missions, but have arguably been left behind. This may be due in large part to the emphasis seemingly placed on direct action missions in which statistical measures of effectiveness can be derived from the number of insurgents killed or captured. In order to overcome the many challenges listed above and gain the benefits that may be realized through proper employment of SOF, NATO’s political leadership must have a **better understanding of the capabilities resident in SOF**. With such an understanding, the Alliance’s political leaders can facilitate **the development of comprehensive SOF capabilities and provide the military leadership the means to employ SOF (the doctrinal framework)** to meet NATO’s political and security objectives. The biggest responsibility of educating the high politics of each NATO member country and allies falls on the shoulders of SOF leadership and the SOF community.

This is not to imply that SOF should demand all of NATO’s attention. SOF alone should never be considered absolute answers to all of the Alliance’s security challenges. However, transformation efforts designed to create a capability that can meet the Alliance’s overarching security

objectives require a well-formulated strategy. If NATO hopes to optimize the strategic utility of SOF, it should consider the following recommendations:

1. Craft a strategy document that reflects twenty-first century security concerns. This will allow the NATO leadership to set the conditions for the development of SOF to meet overarching Alliance security objectives.
2. Require that troop contributing nations (TCN) for NATO SOF agree to all potential methods of employment during the development of Alliance strategy to ensure that the SOF capabilities are not restricted during an operational commitment by various limitations defined by one or more members of the alliance. These limitations will be the points of friction between high politics and NATO leadership of each member nation. Limitations on how a nation's forces can be employed during NATO operations have made the Allies less effective than they might have been at the tactical and operational levels.
3. Eliminate consensus-based decision making below NATO's highest political levels to remove the "slow and painful" process, especially in committees that provide guidance, direction and oversight of SOF. This is critical because opportunities to train and employ these specialized forces during emerging or ongoing crises are often of limited duration. A prolonged and excruciating decision making process is counterproductive in such scenarios.
4. Ensure that development of NATO SOF capability is given sufficient priority so that inadequate funding contributions will not jeopardize the initiative. Turkey, Italy, Poland, Spain, Germany and the United Kingdom are the only European Allies that view SOF as a priority capability for their armed forces, although all Allies perceive transnational and/or asymmetric threats as being the greatest in currently foreseeable circumstances. As many of the Allies continue to underfund their respective militaries compared to the informally agreed two-percent of GDP benchmark, there may be a temptation to reduce or eliminate funding for lower priority military requirements. Because only this European Allies perceive SOF as a priority requirement, a scenario can be envisaged in which the remaining

How to avoid the strategic implications of misuse of special forces in the stability operations and its consequences for high politics of each nato country.

Allies reduce or eliminate funding for SOF, thereby jeopardizing the NSHQ on the whole.

5. Place more emphasis on the need to conduct protracted forms of unconventional warfare and require SOF troop contributing nations to incorporate this capability into their SOF. The greatest potential benefit of creating NATO SOF centers not on what can be brought to bear in DA and SR, but the potential strategic and operational success in the MA sphere. NATO SOF can be employed in regions of strategic concern with regard to terrorism and extremism, can operate with a small footprint, and can be successful in operations that directly benefit NATO's collective instruments of statecraft—the diplomatic, informational, military, and economic spheres. By taking advantage of the strategic benefits available in the unconventional MA mission set, NATO SOF can overcome challenges associated with the Alliance's security concerns today and in the foreseeable future.
6. There will always be a requirement to have resident DA and SR capabilities, but to focus solely on these capabilities would be to disregard SOF roles and missions that could have the greatest strategic return and that could align the security environment in volatile and unstable regions with NATO's desired end state.

BIBLIOGRAPHY

1. Carl Von Clausewitz, *On War*, Princeton, N.J: Princeton University press, 1976.
2. COL (Retired) Joseph Celeski, *SOF-Power Workshop :A Way Forward for Special Operations Theory and Strategic Art* Joint Special Operations University, Mac Dill AFB, Florida, 2011.
3. Harry R. Yarger, JSOU Report 13-1, *21st Century SOF: Toward an American Theory of Special Operations*, April 2013.
4. Army Command and General Staff College, *SOF Reference manual* , Version 2.1 1999/2000.
5. Joint Pub 3-13 , Joint Doctrine for Information Operations (DODD S-3600.1 and JP 3-13 Draft), 9 October 1998.
6. Steven C. Taylor, The NATO Special Operations Forces Transformation Initiative: Opportunities And Challenges
7. AJP 3.5 "Allied Joint Doctrine for Special Operations", 2013

8. Steven C. Taylor, *The NATO Special Operations Forces Transformation Initiative: Opportunities And Challenges*, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2009.
9. Daniel D. Mitchell, Michael D. Nelson, *Accomplishing American Strategic Goals In The Middle East Through Persistent Special Operation*, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2009.
10. Harry R. Yarger, *21st Century SOF: Toward An American Theory Of Special Operations*, JSOU Report 13-1, April 2013.
11. Cho, Young M.(Dave); Clark, Brady R.; Lee, Mark M., *Effective SOF employment: mitigating causes of conflict*, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2013
<<http://hdl.handle.net/10945/34644>>.
12. Sloan Mann, *Taking Interagency Stability Operations to a New Level: The Integration of Special Operation Forces and USAID in Afghanistan*, Small Wars Journal.
13. Edward G. Winters, Kent A. Paro, *The Misuse Of Special Operations Forces*, Naval Postgraduate School, Monterey, California, 1994.
14. Robert G. Spulak, Jr., Joint Special Operations University, *A theory of Special Operations: The Origin, Qualities and Use of SOF*, JSOU Report 07-7, 2007.
15. Michele L. Malvesti, *To Serve the Nation: U.S. Special Operations Forces in an Era of Persistent Conflict*, Center for New American Security, June 2010.
16. Headquarters Department of the Army, *FM 3-07: Stability Operations*, 2008.
17. North Atlantic Treaty Organization Special Operations Headquarters (NSHQ), *Special Operations Forces Study*, December 2012.
18. United States General Accounting Office, *Special Operations Forces: Opportunities to Preclude Overuse and Misuse*, 1997.
19. COL (Retired) Joseph Celeski, Joint Special Operations University *SOF-Power Workshop: A Way Forward for Special Operations Theory and Strategic Art*, Mac Dill AFB, Florida, 2011.
20. Special Warfare Magazine, *VSO: Strengthen Afghanistan*, Volume 23, Issue 3, 2011.
21. Robert Martinage, *Special Operations :Forces Future Challenges and Opportunities*, Strategy for the Long Haul, 2008.

How to avoid the strategic implications of misuse of special forces in the stability operations and its consequences for high politics of each nato country.

22. Rory Hanlin, *One Team's Approach to Village Stability Operations*, Small Wars Journal, 2011.

Danja Sinanaj

Ka kryer studimet për të drejtë private në Francë, në Universitetin "Lyon 2". Më tej, ka thelluar studimet në Universitetin European të Tiranës në të njëjtën degë, në Master Shkencor. Prej një viti është duke ndjekur shkollën doktorale pranë Qendrës së studimeve albanologjike, në Tiranë (dega histori e së drejtës)

NGRITJA DHE RËNIA E REFORMËS AGRARE

Hyrje

Pas luftës së parë botërore, një pjesë e madhe e shteteve zbatuan reforma me karakter politik e shoqëror, që kishin si qëllim zbutjen apo eliminimin e padrejtësive sociale¹. Në rrjedhën e ngjarjeve u bë gjithashtu e rëndësishme vënia në zbatim e një reforme mbi tokën, që nuk do të sillte një zhvillim të menjëhershëm, por do të bënte të mundur eliminimin e prapambetjes ekonomike dhe zhdukjen e koncepteve feudale, që ende ekzistonin.

Në Shqipëri, marrëdhëniet gjysmë-feudale mbaheshin ende midis çifligarëve dhe bujqve, por nuk sillnin prodhimin e duhur bujqësor dhe për këtë arsye pronarëve iu leverdiste më shumë t'i jepnin tokat e tyre me qera si kullota sesa të merrnin prej bujqve rentën përkatëse. Në dhjetor 1928, me hapjen e parlamentit, Ahmet Zogu u shpreh se ishte e nevojshme një reformë e re agrare. U mendua ideja e shpronësimit të çifligarëve pa asnjë lloj pagese si shpërblim dhe tokat e mbledhura t'iu shpërndareshin bujqve. Zogu nuk

¹ Kareco, T.: *"Reforma agrare demokratike nga një monark"*, në *"Monarkia shqiptare 1929-1938"*, Qendra e studimeve albanologjike, Botimet Toena, Tiranë, 2011, f. 79.

ishite plotësisht i gatshëm të merrte një masë të tillë duke qenë se donte të mbante në krah pronarët e mëdhenj, megjithëse kishte hequr pjesërisht dorë nga pozita si kryetar konservator që përfaqësonte pronarët e mëdhenj të tokave, që ai kryesonte deri në 1924. Projekti i kësaj reforme agrare mbase ishte një formë kërcënimi e paralajmërimi ndaj pronarëve të mëdhenj dhe njëkohësisht një përpjekje për mashtrim ndaj atyre liberalëve të pakët që ekzistonin në Shqipëri².

Gjatë përgatitjes së projekt-ligjit mbi ndarjen e tokave, çifligarët u treguan më të zgjuar duke qenë se i copëtuan tokat e tyre dhe i ndanë me familjarët e tyre, nëpërmjet kontratave të dhurimit të cilat ishin fiktive dhe iu jepnin këtyre të fundit mundësinë për t'i rimarrë në të ardhmen mbrapsht e për të gëzuar të gjitha të drejtat që lidhen me to. Një pjesë e madhe e tyre kërkoi treg edhe për të shitur realisht pronat, duke investuar paratë e fituara nga këta transaksione në vende si Italia, Korfuzi apo Austria³. Kështu reforma agrare prej kësajsoj manovrash bëhej e vështirë për t'u aplikuar që në hyrjen në fuqi të saj. Madje edhe pas miratimit të ligjit agrar, neni 5 i këtij të fundit njihte të vlefshme edhe shit-blerjet e bëra pas hyrjes në fuqi, me lejen e zyrës së reformës agrare (neni 7). Këto shitje fiktive dhe jofiktive bënin të mundur për çifligarin të shpërndante pronën e tij midis njerëzve të afërt apo miq, në mënyrë që të mos prekej nga kjo reformë.

I.

Ligji i reformës agrare u dekretua nga Zogu më 3 maj 1930. Projektligji i kësaj u përpilua nga Mehdi Frashëri, Kryetar i Këshillit të Shtetit Shqiptar, Said Toptani e Maliq Bushati, deputetë të parlamentit, Agjah Libohova, Kryetar i Degës Penale të Gjyqit të Diktimit dhe nga Dr. Vavako, Inspektor i pyjeve. Përpara se këta të fundit të merreshin me të, u ftua një profesor i Universitetit të Firences Giovanni Lorenzoni dhe u ngrit

² Skëndi, S.: *"The political evolution in Albania"*, Qendra për studimet e Europës Qendrore e Komitetit Kombëtar për Europën e lirë, New York, Seri e mimeografuar, 8 mars 1954, f. 160.

³ USDS 875.00/266: Tirana, nr. 542, 22 tetor 1928.

një komision i posaçëm që do të përcakonte direktivat kryesore të këtij projekti të madh.

Në thelbin e saj, reforma parashikonte shpronësimin e pjesshëm të pronarëve të mëdhenj, duke u marrë prej tyre vetëm ajo pjesë e pronës që konsiderohej e tepërt dhe njëkohësisht ajo tentoi të pjestonte pasurinë e këtij vendi, duke shtuar numrin e pronarëve të vegjël e bujqve⁴. Pjesa e tepërt, e përmendur më sipër, nxirrej nëpërmjet disa llogaritjesh. Kështu një çifligari i llogaritej se për nevojat familjare i duheshin 40 hektarë tokë (kur familja përbëhej me më pak se pesë veta; për çdo pjestar tjetër shtoheshin pesë hektarë më shumë). Sasia e tokës që mbetej mbi këtë shumë ndahej në tre pjesë: dy prej tyre i mbeteshin pronarit, të cilat ai i shfrytëzonte nëpërmjet punës së çifçinjve, ndërsa një e treta do t'i takonte bujkut dhe në këtë mënyrë do të konsiderohej pronar. Gjithashtu, vetë reforma parashikonte se jo çdokush do të mund të bëhej me tokë (rreth dy të tretat e bujqve pa tokë ose me pak tokë do të përfitonin prej saj); ajo duhet të paguhej dhe të mirëmbahej.

Nga ana tjetër, familja e bujkut përfitonte prej reformës agrare 0.5 hektarë tokë për frymë, por në çfarëdolloj rasti kjo sasi nuk do t'i kalonte 5 hektarë. Kurse, për të gjitha ato familje bujqish, të cilat zotëronin një farë toke, por që nuk i kalonte 5 hektarët, Zyra Agrare do të kryente kompensimin për pjesën e mbetur. Të gjithë personat që parashikoheshin si përfitues prej Reformës Agrare, duhet të paraqisnin një kërkesë pranë Zyrës Agrare, duke përcaktuar edhe vendin e tokës që ata do të dëshironin të kishin. Kjo e fundit lidhej me Zyrën e Hipotekave dhe i transmetonte listën e përfituesve, bashkë me sipërfaqet përkatëse të tokave. Kujtojmë se, me hyrjen në fuqi të Kodit Civil të 1929, u suprimuan kadastrat dhe me anë të ligjit të 17.04.1929 *“Mbi zyrat e hipotekave dhe taksat e tyre”*, u krijuan këto zyra hipotekore. Si hap i fundit, bëhej transkriptimi i akteve të pronësisë në regjistrat kadastralë, që njihnin zyrtarisht kalimin e pronësisë dhe njohjen e saj⁵, por gjithashtu bëhej

⁴ Selenica, T.: *“Shqipëria në 1937”*, vëll. II, Tiranë, 1938, f. 885.

⁵ Historiku dhe funksioni i ZRPP-së, në <http://www.zrpp.gov.al/mat.php?idr=310&idm=12&lang=1>, konsultuar më 06.11.2013, f.1.

edhe inskriptimi i hipotekave të reja dhe të drejtave të tjera reale të tokës në mjedise urbane dhe bujqësore.

II.

Konceptet bazë për mbrojtjen e statusit të pronarit dhe tagrave që lidhen me këtë të fundit u konsakruan si nga Kushtetuta në nenin 198, e cila shprehej se *“E drejta e pronësisë, për çfarëdolloj pasunije që të jetë, është e padhunueshme; pa mos qenë e vërtetuese rregullisht nevoja e interesit botnuer, dhe pa mos u pague vlefte e arsyeshme, si mbas ligjës së posaçme, nuk mund të shpronësohet pasunija e kurkujt”*, por gjithashtu edhe nga Kodi Civil, i cili bënte një rregullim më të detajuar të pronës. Megjithë ndryshimet legjislative, nuk ishte siguruar ende drejtësia sociale dhe për këtë duhet të shërbente parimisht dhe praktikisht reforma agrare. Dyshimet e mosfunksionimit të kësaj reforme lidhen drejtpërdrejtë me përpiluesit e kësaj të fundit: pronarët e mëdhenj. Duke qenë se një prej pikave të kësaj reforme ishte shpronësimi deri në një masë të caktuar të këtyre pronarëve, mund të themi se në pozitat që ata ishin në legjislativ, e bënë situatën kompromentuese.

Megjithatë, shpronësimi do të sillte disa aspekte të rëndësishme, si për mbrojtjen e shtresave të varfra të shoqërisë, si në rritjen dhe zhvillimin e bujqësisë si degë thelbësore e ekonomisë shqiptare, por gjithashtu edhe heqjen e pjesshme të së drejtës së pronësisë nga disa persona vetëm me të drejtën e kundërshtpërblimit, si element i rëndësishëm demokratik. Nga ky arsyetim kuptojmë se reforma agrare e përjashtonte konfiskimin, ashtu sikurse edhe Kushtetuta në nenin 208⁶, i cili shpjegon se *“Konfiskimi asht i ndaluem dhe s’mund të bëhet veçse mbas ligjës me vendim gjyqi”*.

Gjithashtu krijimi i Bankës Kombëtare të Bujqësisë dhe i kontratës-tip ishin dy elementë inovatorë dhe përparimtarë që mendohej se do të sillnin zhvillim sipas reformës agrare. E para do të shërbente si institucion i rëndësishëm kreditimi, sidomos për fshatarët që kërkonin të investonin

⁶ AQSH, Fletore Zyrtare nr.111, datë 13 Dhjetor 1928, *“Statuti i Mbretërisë Shqiptare”*.

kryesisht në mjete të reja pune, duke suprimuar kamatën që deri në këtë periudhë, i bënte fshatarët të hiqnin totalisht dorë nga toka dhe nga frytet e saj. Duhet thënë se kamata mund të shkonte nga 50-100% të vlerës së huasë së marrë dhe jepej kryesisht nga myltezimët, nga tregtarët e mesëm të qyteteve, të cilët e shihnin këtë formë huadhënie si një mënyrë fitimi, pavarësisht pasojave sociale që ajo sillte⁷.

Banka Kombëtare Bujqësore u krijua si institucion kreditimi, i nevojshëm për mbështetjen e Reformës Agrare me ligjin e 3 maj 1930, por ajo nuk filloi të funksiononte deri në vitin 1937. Ajo kishte për qëllim dhënien e kredive për kryerjen e veprimtarive agrare, përmirësimin e pronës, kultivimin, administrimin dhe transformimin e saj. Kjo bankë do të fillonte të funksiononte pasi të ishte kryer derdhja e 1/3 së kapitalit të paravendosur prej 5.000.000 frangash ari⁸. Ky kapital fillestar do të krijohej prej çmimit të tokave të shpronësuara në favor të bujqve proletarë, të mbeturat nga huaja e ish Bankës së sundimit osman që kishin hyrë në të ardhurat e shtetit dhe të hyrat e tjera që do të vinin pas zbatimit të Reformës Agrare⁹. Pavarësisht qëllimit madhor që kishte kjo bankë, përsëri ajo nuk i kreu funksionet për të cilat ajo ishte krijuar.

Ndërsa përsa i përket kontratës-tip, ajo kishte si qëllim të përmbyste regjimin e mëparshëm pronar-bujk dhe të vendoste marrëdhënie kontraktuale mes palëve, duke shfaqur vullnetin e të dyja palëve dhe pëlqimin për kushtet e vëna. Ajo do të përcaktonte të drejtat dhe detyrimet e palëve, duke u bazuar në Kodin Civil, por edhe në zakonet e mira që kishte çdo zonë e Shqipërisë. Ajo kishte për qëllim, de jure, të vendoste në të njëjtin plan dhe t'ju jepte të njëjtën rëndësi palëve, si pronarëve të mëdhenj, ashtu edhe fshatarëve me pak tokë, ose pa tokë fare. Pra, ajo i siguronte bujqve, të cilët nuk kishin tokë

⁷ Lorenzoni, G.: *“Çështja agrare shqiptare”*, Shtypshkronja *“Mbrothësia”*, K. P. Luarasi, Tiranë, 1930, f. 123.

⁸ Neni 1: *“Formohet një Bankë bujqësore kombtare me kapital fillestar fillimtar prej 5.000.000 (pesë milion) fr. ari. Banka fillon nga veprimet e veta po sa të derdhet një e dheta e këtij kapitali”*.

⁹ AQSH, Fletore Zyrtare, nr. 60, dt. 08. 09. 1931, *“Ligji për Reformën Agrare”*.

të mjaftueshme, të punonin në toka private, duke vendosur vijat e përgjithshme të “marrëdhënies koloniale” midis sipërmarrësve dhe punëtorëve bujqësorë¹⁰.

III.

Shpronësimi do të bënte të mundur krijimin e pronarëve të rinj, të cilët do të gëzonin një pronë të caktuar, pa patur ndërmjetësinë e shtetit apo të personave të tretë. Kategoritë e personave që do të përfitonin nga reforma përfshinin: çdo bujk të martuar ose të ve, çdo e ve bujku me fëmijët e saj, fëmijët e bujqve të mbetur jetimë, bujqit proletarë me pasuri të vogël dhe të pamjaftueshme, mbi moshën 60 vjeçare, personat e pazotë për të vepruar për shkak të të metave të tyre fizike dhe mendore dhe çdo person tjetër që nuk siguronte dot minimumin jetik¹¹.

Megjithatë, ligji kishte parashikuar një kufizim që lidhej me mënyrën e shfrytëzimit të pronës. Ai shprehej se shteti mund ta rimernte pronën e “dhuruar”, në rast se toka nuk do të punohej rregullisht. Pronari i ri duhet të deklaronte se do të tentonte gjithnjë të përmirësonte tokën dhe ta kryente një akt të tillë. Ai kishte si detyrim ligjor përmirësimin e saj, ndërkohë që një pronar i vërtetë, në raport me sendin mund të sillte ashtu siç ka dëshirë. Madje ai edhe mund ta shkatërrojë atë tërësisht, sigurisht pa dëmtuar apo cënuar të drejtat e të tretëve. Në këtë rast duket se reforma agrare nuk e njeh të drejtën për të disponuar lirisht sendin, duke qenë se pronarit i vihen kufizime në mënyrat e përdorimit të saj dhe sanksioni në rast të moszbatimit të këtyre të fundit, çonte sërish në shpronësim.

Për ta zbutur pak këtë dispozitë, gjithsesi parashikohej se “Brenda 2 vjetëve nga hyrja në fuqi e ligjit agrar, pronarët janë të detyruar të parashitrojnë përpara zyrës agrare gjendjen mbi ndryshimin bujqësor sipas kapacitetit të tokës, duke ndarë tokat e tyre në zona dhe duke treguar se cilat janë zonat prioritare, çfarë punësh do të bëhen në to, cilat do të jenë mjetet

¹⁰ Selenica, T.: “Shqipëria në 1937”, vëll. II, Tiranë, 1938, f. 884.

¹¹ AQSH, f. 894, v. 1939, d. 600, “Pasqyrë mbi statistikën bujqësore të Reformës Agrare”, f. 17.

financiare që do përdorën, këto ndryshime do të bëhen vetë apo me qiramarrës” (neni 32). Sipas këtij neni kuptojmë se ligji kishte lënë disa margjina kohorë për t’i përgatitur pronarët e rinj. Pavarësisht kësaj, kjo nuk e justifikon cënimin e drejtpërdrejtë të tagrave të pronësisë.

Shpronësimi, siç edhe është përmendur më parë kryhej me kundërshtëpërblim dhe masa fillestar e kësaj shume shkonte nga 100-160 franga ari. Në fakt, me këtë shumë u abuzua prej pronarëve të mëdhenj, duke arritur shifra të papërballueshme, për të cilat asnjë fshatar nuk ishte në gjendje të paguante (600-700)¹². Duke parë këtë formë abuzimi, u vendos se kundërshtëpërblimi do të merrte trajtën e një pagese prej 20 frangash ari, si formë simbolike e kalimit të pronësisë. Si kufizim tjetër, që do të ishte në mbrojtje të pronarëve të mëdhenj, u vendos gjithashtu se në asnjë lloj rasti nuk mund të shpronësohej një person, në rast se ai do të zotëronte deri në 100 hektarë tokë. Nga ana tjetër, përjashtoheshin nga shpronësimi kullotat, pyjet, vreshtat, ullishtat, kopshtet dhe pemishtet, vendet arkeologjike, guroret si dhe çdo tokë tjetër me destinacion publik që mund të shfrytëzohej nga shteti.

Gjithashtu shpronësimi, ashtu sikurse ishte renditur edhe në Kodin Civil të 1929, do të konsiderohej si një prej formave të fitimit të pronësisë për palën përfituese. Prandaj, konstatimi i mësipërm bie deri diku në kundërshtim me çka po themi në vazhdim, duke qenë se fitim pronësie me kusht nuk ka në shkencën juridike. Pronat shtetërore do të ishin pasuritë e para që do të viheheshin në shërbim të personave pa tokë, ose me pak tokë, sipas reformës agrare. Duhet thënë se pronarët e mëdhenj gëzonin më shumë prona së bashku, se sa vetë shteti, gjë që e bën ironik vendin e privilegjuar të tyre. Proporcioni midis pronave private dhe atyre shtetërore mendohej të ishte 2/3 me 1/3, pronësi që shtrihej në të gjitha zonat fushore të Shqipërisë, e përqëndruar në afërsisht 165 familje¹³.

¹² Kareco, T.: *“Reforma agrare demokratike nga një Monark”*, në *“Monarkia shqiptare 1929-1938”*, Qendra e studimeve albanologjike, Botimet Toena, Tiranë, 2011, f. 90.

¹³ Selenica, T.: *“Shqipëria në 1937”*, vëll. II, , Tiranë, 1938, f. 883.

Ligji për reformën agrare preku 8109,5 hektarë tokë, ku 3411,5 hektarë i përkisnin pronave shtetërore dhe 4698 hektarë ishin prona private¹⁴. Sasia e kësaj toke nuk i plotësonte pritshmëritë e shtetit shqiptar për zbatimin e kësaj reforme. Siç duket prej këtyre të dhënave, u vu në dispozicion edhe prona shtetërore në një sasi të konsiderueshme, të krahasueshme me pronën private që iu mor personave fizikë.

IV.

Ashtu sikurse edhe në çdo aspekt tjetër social, ekonomik, politik etj, edhe në aspektin pronësor, shteti shqiptar ka mbajtur një qëndrim më të butë e tolerant ndaj minoriteteve dhe zotërimeve të tyre. Ndërkohë që, në vende të tjerë ballkanikë si Serbia, apo Greqia minoritetet po largoheshin me dhunë, duke cënuar kështu të gjithë katalogun e të drejtave të njeriut, duke përfshirë këtu edhe të drejtën e pronës, në Shqipëri u mbajt një qëndrim krejtësisht ndryshe.

Përgjatë Monarkisë, shteti shqiptar nuk ndoqi asnjë lloj politike shpronësuese ndaj pakicave etnike të asaj kohe, që jetonin në Shqipëri. Për ta theksuar akoma më tepër këtë ide, vlen të përmendet fakti se minoritetet që jetonin në Shqipëri gjatë viteve 1920-1930 e përmirësuan gjendjen e tyre ekonomike dhe krijuan një status më të përparuar në shoqëri.

Përpara se të krijoheshin shteti shqiptar, pjesa më e madhe e kësaj popullsie minoritare kishin statusin e bujkut çifçi, por ky status erdhi gjithnjë e duke u përmirësuar¹⁵, sidomos me hyrjen në fuqi të ligjeve mbi qeramarrjen e tokave bujqësore. Kjo solli kalimin e kategorisë nga bujku pa tokë, në bujk me tokë, duke hedhur një hap të rëndësishëm për këtë kategori personash dhe duke iu atribuar titullin pronar.

¹⁴ Historia e Shqipërisë, vëll. II, Instituti i historisë dhe i gjuhësisë, Tiranë, 1965, f. 601.

¹⁵ Meta, B.: *“Politikat e shtetit shqiptar ndaj minoriteteve gjatë periudhës së monarkisë”*, në *“Monarkia shqiptare 1929-1938”*, Qendra e studimeve albanologjike, Botimet Toena, Tiranë, 2011, f. 47.

Pra, pozita e pakicave kombëtare erdhi duke u konsoliduar, jo vetëm sociologjikisht, por edhe ekonomikisht, duke qenë se dhënia e pronave përforcoi gjendjen e tyre financiare dhe rriti sigurinë e jetesës në një vend si Shqipëria. I vetmi rast, ku shteti nuk arriti të shuante konfliktin e pronarit të fshatit Goricë, Maliq bej Frashëri me bujqit që punonin në këtë fshat, solli si rezultat largimin përfundimtar të banorëve nga Shqipëria. Edhe me familje të tjera nga Kosova dhe vende të tjerë në Ballkan, u ndoqën politika strehuese, të rëndësishme për kohën, që prekën rreth 20,000 të shpërngulur, të cilët u sistemuan kryesisht në Fier dhe Durrës falë reformës agrare¹⁶.

Që në kohën kur u mblodh Konferenca e parë ballkanike, u bë qartësisht i njohur qëndrimi i shtetit shqiptar ndaj minoriteteve, duke qenë se edhe vetë si shtet kishte një pjesë të konsiderueshme të popullsisë së tij që jetonin jashtë shtetit, sidomos në vende si Jugosllavia dhe Greqia. Prandaj, delegacioni i drejtuar prej Mehmet Konicës propozonte krijimin e një projekti që do të mbronte pakicat kombëtare dhe në të njëjtën kohë, mbrojtjen reciproke të shteteve ballkanike në rast sulmesh nga Fuqitë e Mëdha¹⁷. Ky propozim u mbështet kryesisht nga Bullgaria, e cila ndodhej në të njëjtën situatë si Shqipëria, por u mor gjithashtu edhe një aprovim i heshtur nga Turqia dhe Rumania, ndërkohë që delegacioni serb pati rezervat e veta mbi këtë çështje¹⁸. Pra, kjo dëshmon, ashtu sikurse u përmend edhe mësipër se çështja e minoriteteve ishte e rëndësishme për shtetin shqiptar, sepse duke mbrojtur pakicat e huaja, shpresohet të mbroheshin edhe pakicat tona në vendet ballkanike, duke përfshirë këtu mbrojtjen e të gjithë të drejtave të njeriut dhe në mënyrë më specifike, të të drejtave pronësore.

Përfundime

¹⁶ Verli, M.: *“Interesimi i shtetit shqiptar për shqiptarët në Jugosllavi në vitet 20-30 të shek. XX”*, Botimet Toena, Tiranë, 2011, f. 223.

¹⁷ Shahini, A.: *“Albania Between Italy and the First Balkan Conference 1930”*, Mediterranean Journal of Social Sciences, vol. 3, shtator 2012, f.2.

¹⁸ AQSH, P.151, D.103, V.1930, P.154.

Megjithë pritshmëritë e hartuesve të ligjit agrar, reforma u zbatua në një masë të parëndësishme dhe pas vitit 1935 ajo u harrua tërësisht nga pushteti qendror. Në dispozicion të kësaj reforme u vendos një sasi e konsiderueshme toke, por duhet thënë se një pjesë e madhe prej saj ishte e papunueshme prej dekadash dhe kërkonte investime të mëdha për ta risjellë atë në jetë, gjë që bujku nuk mund ta realizonte.

Kështu që në një farë mënyre u rivendosën pozitat si mëparë, ku çifligari shfrytëzonte çifçiun dhe ku vetë shteti përdorte forcën për të detyruar të parin të paguante të dhjetën dhe taksat shtetërore. Gjithashtu, duhet theksuar se reforma ishte praktikisht e pa aplikueshme, duke qenë se *“Për një hektar të shpronësuar dhe të shpërndarë për instalimin e fshatarëve pa tokë, me pak tokë dhe të emigrantëve u harxhuan 117 fr. ari. Kujtojmë se vetë fshatari paguante vetëm 20 fr. ari për tokën e përfutur”*¹⁹.

Për më tepër, disa studiues e shohin reformën agrare, jo vetëm të dështuar dhe të pa aplikuar në vend, por gjithashtu edhe si mjet ndëshkues që mund ta përdorte mbreti kundra ndonjë pronari të madh tokash, që nuk ka ndjekur rregullat e këtij të fundit, ose më thjeshtë nuk i është bindur²⁰. Gjithashtu, si pjesë e reformës agrare ishin edhe ngritja e Bankës

Bujqësore dhe kontratës-tip, por e para hyri në funksion me shumë vonesë dhe nuk influencoi aspak në mbështetjen e pronarëve të rinj, kurse e dyta u zbeh shpejt, për arsye se elementët kontraktues nuk ishin bërë ende praktikë e zakonshme për shqiptarët. Këta të fundit e kishin më të kollajtë t’i riktheheshin marrëdhënieve feudale, se sa t’i përshtateshin legjislacionit të ri.

Bibliografi

1. Historia e Shqipërisë, vëll. II, Instituti i historisë dhe i gjuhësisë, Tiranë, 1965.

¹⁹ Kareco, T.: *“Reforma agrare demokratike nga një Monark”*, në *“Monarkia shqiptare 1929-1938”*, Qendra e studimeve albanologjike, Botimet Toena, Tiranë, 2011, f. 95.

²⁰ Villari, G. dhe Truddaiu M.: *“L’Albania alle soglie del XX secolo”*, Notiziario del Centro Numismatico Valdostano, Anno II, N. 3, qershor 2006, f. 7.

2. Kareco, T.: *“Reforma agrare demokratike nga një Monark”*, në *“Monarkia shqiptare 1929-1938”*, Qendra e studimeve albanologjike, Botimet Toena, Tiranë, 2011.
3. Meta, B.: *“Politikat e shtetit shqiptar ndaj minoriteteve gjatë periudhës së monarkisë”*, në *“Monarkia shqiptare 1929-1938”*, Qendra e studimeve albanologjike, Botimet Toena, Tiranë, 2011.
4. Selenica, T.: *“Shqipëria në 1937”*, vëll. II, Tiranë, 1938.
5. Lorenzoni, G.: *“Çështja agrare shqiptare”*, Shtypshkronja *“Mbrothësia”*, K. P. Luarasi, Tiranë, 1930.
6. Skëndi, S.: *“The political evolution in Albania”*, Qendra për studimet e Europës Qendrore e Komitetit Kombëtar për Europën e lirë, New York, 8 mars 1954.
7. Shahini, A.: *“Albania Between Italy and the First Balkan Conference 1930”*, Mediterranean Journal of Social Sciences, vol. 3, shtator 2012.
8. Verli, M.: *“Interesimi i shtetit shqiptare për shqiptarët në Jugosllavi në vitet 20-30 të shek. XX”*, Botimet Toena, Tiranë, 2011.
9. Villari, G. dhe Truddaiu M.: *“L’Albania alle soglie del XX secolo”*, Notiziario del Centro Numismatico Valdostano, Anno II, N. 3, qershor 2006.

Burime arkivore

1. AQSH, P.151, D.103, V.1930, P.154.
2. AQSH, f. 894, v. 1939, d. 600, *“Pasqyrë mbi statistikën bujqësore të Reformës Agrare”*.
3. AQSH, Fletore Zyrtare nr.111, datë 13 Dhjetor 1928, *“Statuti i Mbretërisë Shqiptare”*.
4. AQSH, Fletore Zyrtare, nr. 60, dt. 08. 09. 1931, *“Ligji për Reformën Agrare”*.
5. USDS 875.00/266: Tirana, nr. 542, 22 tetor 1928.

La naissance et la chute de la réforme agraire en Albanie

Après la seconde guerre mondiale, les pays européens ont élaboré et appliqué des réformes politiques et sociales, qui avaient pour but d'éliminer les injustices sociales. De même, ces derniers ont mis en oeuvre une réforme sur les terres, appelée "La réforme agraire". Dans l'Albanie de cette époque, les relations entre les propriétaires et les paysans étaient médiévales, et c'est pour cette raison que depuis la constitution de la République Albanaise dirigée par Ahmet Zogu, des démarches ont été prises.

L'idée initiale était de redistribuer les terres de cultures en les confisquant à leurs propriétaires sans les payer. Mais Ahmet Zogu avait peur de la leurs réaction, et il ne voulait pas les avoir contre lui, surtout les grands propriétaires. Ainsi, la réforme prévoyait que les grands propriétaires conservaient la plupart de la leur propriété, et ils ne devaient donner que la partie considérée comme "de trop". De cette façon, une famille de paysans pouvait peu profiter de cette réforme, car à chaque personne s'attribuait 0,5 hectare de terre, et n'aucun cas ça ne pouvait pas dépasser les 5 hectares.

En plus, le paiement de l'expropriation était prévue d'une somme de 100-160 francs en or par hectare. Cette somme était difficile d'être payée par les paysans, et elle est devenue au prix fort parce que les propriétaires ont profité de la situation terrible où ces gens vivaient, et ils ont augmenté le prix à 600-700 francs en or par hectare. Enfin, l'État Albanais a consacré une loi selon laquelle le prix a été fixé à 20 francs en or par hectare. Il faut aussi préciser que toutes les personnes qui achetaient ces terres, avaient ainsi l'obligation de les cultiver, de les bien maintenir, sinon l'État intervenait en les réconfisquant.

Même si la loi sur la réforme agraire a été considérée comme l'une des lois les plus démocratiques de cette époque, elle n'a pas répondu aux nécessités des citoyens. En effet, elle a touché 4698 hectares de terres des personnes privées, et 3411,5 hectares de terres qui appartenaient à l'État. Au total, il y avait 8109,5 hectares de terres utilisés pour contenter les gens. Ça veut dire que cette loi n'a pas été réussie dans un point de vue sociologique, car elle n'a pas aidé à ressoudre la situation des paysans dans le pays; mais elle a quand même construit une base démocratique, et juridique.

LIRIDON ZENKU

***UNIVERSITETI NDËRKOMBËTAR I
STRUGËS***

**Adresa: Mehmed Mehmedi Nr. 31 Kërçovë R.
Maqedonisë**

e-mail: zenku78@hotmail.com

**ZHVILLIMI, NDRYSHIMI DHE PLOTËSIMI
I LIGJIT PËR TË DREJTËN NDËRKOMBËTARE
PRIVATE NGA PERIUDHA 1982 DERI MË VITIN
2013**

1. Përmbledhje

E drejta ndërkombëtare private është privilegj i çdo personi në Republikën e Maqedonisë (R.M) dhe në rrozullin tokësor. Prandaj duhet pasur kujdes gjatë propozimit dhe aprovimit të ligjeve për të drejtat e njeriut,

e në vençanti për të drejtat ndërkombëtare private ku mbrohen të drejtat private të personit fizik.

Zhvillimi, ndryshimi dhe plotësimi i këtij ligji nëpër etapa, gjegjësisht në periudhën e viteve 1982 deri më vitin 2013 në R. Maqedonisë ose thënë ndryshe krahasimi i ligjit për zgjidhjen e ndeshjeve të ligjeve me dispozitat e vendeve të tjera në mardhënie të caktuara, dhe ligji për të drejta ndërkombëtare private, në periudhën e para dhe pas demokracisë, do të shihet në vazhdim, ku do të jepet edhe argumentim për përparsitë dhe mangësitë e këtyre ndryshimeve të bëra, si nga këndvështrimi juridik ashtu dhe shkencor si dhe do të theksohen edhe ndryshimet e tjera që janë bërë dhe duhen bërë në nene dhe paragrafe të këtij ligji për avancimin dhe përmisimi e të drejtës ndërkombëtare private në R. Maqedonisë dhe në tërë botën.

Po ashtu është bërë një analizë e ndryshimeve të këtij ligji, dhe jamë i bindur që nga analizat më të shpeshta mund të zbulohen edhe gabimet ose përmisimet dhe shkaqet e tyre, kështu që do të lehtësohet puna e detektimit të atyre faktorëve që sjellin mos përmbushjen e obligimeve dhe eliminimi i tyre, në rastin konkret ndryshimi dhe plotësimi, modifikimi dhe përsosja e atyre neneve ose paragrafëve që sjellin mos përmbushjen e obligimeve për të drejtën ndërkombëtare private. Në fund të këtij punimi trajtohen edhe sfidat drejtë të së ardhmes në shoqërin Ballkanike, Evropjane, dhe Botërore.

2.Fjalët çelës: Ligji, zhvillimi, ndryshimi , plotsimi, miratimi.

1 . Summary (Abstract)

Private international law is the prerogative of every person in the Republic of Macedonia (RM) and the globe too. Therefore, we must be taking care during the nomination and approval of laws for human rights, particularly private international rights where private rights are protected.

Development, changes, and amendments of the law in stages, ie in the period from 1982 to 2013 in the Republic of Macedonia or in other words the comparison of law for resolution matches with the provisions of the laws of other countries in certain relations, and international private law, in the period before and after democracy. We will be seen in the sequel, which will also be provided for grounding the advantages and disadvantages of these

changes that are made, as well as from a legal perspective and research. They will outline other changes that have been made and should be made in the articles and paragraphs of this law for the advancement and improvement of international private law in the Republic of Macedonia and throughout the world.

It is also an analysis of the changes to this law, and I am convinced that the more frequent tests may be disclosed or upgrades errors and their causes, so that the work will facilitate detection of those factors that doesn't meet the obligations and their elimination. At the end of this paper we dealt with the challenges of the future rights in Balkan society, European , and World .

Key words : law , development , amendment, supplement approval

Hyrje

Ashtu si që u theksua edhe në pjesën e përmbledhjes në këtë punim është ndjekur zhvillimi dhe ndryshimi i ligjit për të drejtat ndërkombëtare private nga periudha e para demokracisë dhe pas demokracisë në mes të ligjeve të vitit 1982, 2007, 2013 dhe janë treguar përparsitë dhe mangësit e këtyre ndryshimeve duke argumentuar arsyen.

Jamë i bindur që duke analizuar më shpeshëherë këtë ligj mund të reflektohen edhe mangësit dhe shkaqet e tyre, kështu që lehtësohet puna e detektimit të atyre faktorve që sjellin suksese apo mos suksese dhe aplikimi apo eliminimi i tyre, në rastin konkret ndryshimi i atyre neneve ose paragrafve që sjellin mos zgjidhjen apo zgjidhjen e konflikteve të personit fizik.

Zhvillimi ndryshimi dhe plotsimi në Ligjin për të drejtën ndërkombëtare private

Në ishë Jugosllavinë më vitin 1982 u soll ligj për zgjidhjen e ndeshjeve të ligjeve me dispozitat e vendeve të tjera në mardhënie të caktuara. Ky ligjë përbën rregulla për të drejtat statutare, familjare matrijale, respektivisht

Zhvillimi, ndryshimi dhe plotësimi i ligjit për të drejtën ndërkombëtare private nga periudha 1982 deri më vitin 2013

mardhënjet e tjera matrijale – juridike me elemente ndërkombëtare. Po ashtu ky ligj përmban dhe rregulla për kompetencat e gjyqeve dhe organeve të tjera të Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë (R.S.F.J).

Nëse ndonji person i R.S.F.J ka dhe shtetësi të ndonji shteti të tjetër, atëherë për përdorimin e këtij ligji vihet në përdorim vetëm shtetësia e R.S.F.J. Nëqoftse personi ka më shumë shtetësi atëherë shtetësia verifikohet sipas vendëbanimit ose e verifikon gjyqi ose ndonjë organ tjetër që është kompetent për atë punë dhe në mënyrë zyrtare do ta verifikoi përmbajtjen e ligjit që aplikohet – zbatohet në shtetin e huaj.

Ligji-aplikueshëm-zbatueshëm

Për aftësin ligjore dhe të biznesit të personit fizik përdoret ligji i aplikueshëm – zbatueshëm i atij shteti i cili person është shtetas i atij shteti.

Për vendosje nën kujdestari (i mbrojturi) dhe përfundimi i kujdestaris si dhe mardhëniet midis kujdestarit dhe personit nën kujdestari (i mbrojturi) është i vlefshëm ligji i zbatueshëm i atij shteti i cili person është shtetasi.

Mbrotje e përkohshme ndaj shtetasit e huaj dhe ndaj personave pa shtetësi të cilët gjenden në R.S.F.J përcaktohet me ligj të R.S.F.J dhe zgjat përderisa shteti kompetent nuk sjell vendim dhe nuk merrë masa të nevojshme, kjo vlen edhe për mbrojtjen e pronës nëse personi i huaj mungon dhe për personat pa shtetësi.

Shpallja e një personi të zhdukur ose të vdekur është i vlefshëm ligji i atij shteti i cili person ka qenë shtetas në kohën kur është zhdukur ose ka vdekur.

Për pronësi dhe mardhëniet juridike dhe të drejtat e tjera vlen ligji i atij vendi (shteti) ku gjendet sendi apo lënda si punë juridike.

Për mjetet transportuese vlen ligji i atij shteti të cilët mjete i takojnë.

Për kontrata vlen ligji të cilin e kanë zgjedhur palët në fjalë nëse me ligjin ndërkombëtar nuk është përcaktuar ndryshe.

Për trashigues vlen ligji i atij shteti i cili person ka qenë shtetas gjatë kohës kur ka vdekur.

Aftësi për të bër një dëshmi (testament) është i vlefshëm ligji i atij shteti të cilën shtetësi e ka pasë personi në momentin kur e ka bër dëshmin (testamentin). Dëshmi (testamenti) është i plotëfuqishëm në aspektin e formës, nëse është i plotëfuqishëm në bazë të një prej të drejtave të mëposhtme :

- Sipas ligjit të vendit ku është bërë dëshmia (testamenti);
- 1) Sipas ligjit të shtetit i cili shtetas ka qenë në kohën e vlefshmëris së dëshmisë në kohën kur ka ndërue jetë personi;
- 2) Sipas ligjit të vendëbanimit në kohën e dispozicionit me dëshmin (testamentin) gjatë kohës së vdekjes;
- 3) Sipas ligjit (të drejtës) për qëndrim në kohën e dispozicionit me dëshmin në momentin kur ka vdekur;
- 4) Sipas të drejtës (ligjit) të R.S.F.J;
- 5) Për pasuri të patundshme – sipas së drejtës në të cilin vend gjendet pasuria e patundshme.
- 6) Revokim i dëshmisë (testamentit) është i plotëfuqishëm në aspektin e formës, nëse ajo formë është e plotëfuqishme.
- 7) Në funksion të kushteve për martesë vlen e drejta e atij shteti edhe ate për secilin person i cili është shtetas i atij shteti ku bën martesën edhe për shkurorzim vlen i njeiti ligj. Edhe për të gjitha procedurat e tjera dhe për çdo person vlen ligji i atij shteti ku është krye veprimi apo kontrata.

Njohja dhe ekzekutimi i vendimeve gjyqësore të shteteve të huaja, vendim gjyqësor i shteteve të huaja bazohet me vendimet e gjyqit të R.S.F.J dhe prodhon veprim juridik në R.S.F.J nëse e pranon gjyqi i R.S.F.J. Vendim gjyqësor i shteteve të huaja do të pranohet nëse ekziston barazim gjyqësor, e kurse vendim gjyqësor i huaj nuk do të pranohet nëse është në kundërshtim me kushtetutën e R.S.F.J. Për pranimin dhe realizimin e vendimeve të huaja gjyqësore dhe arbitrazhe është përgjegjës gjyqi vendor në të cilin vend duhet të veprohet për pranimin respektivisht realizimi i atij vendimi.

Vendime të veçanta-Shtetasit e R.S.F.J mund të përpilojnë testament ose ndonjë nevojë tjetër juridike në konzullata ose në njësit diplomatike të R.S.F.J. Njësit diplomatike dhe konzullatat të R.S.F.J në shtetet e huaja mund të vërtetojnë nënshkrime, dorshkrime dhe përshkrime në përputhshmëri me kontratat ndërkombëtare dhe me rregullat e atij shteti që e pranon.

LIGJI PËR TË DREJTËN NDËRKOMBËTARE PRIVATE (2007)

Ky ligj përban rregulla për përcaktimin e së drejtës kompetente për marrdhëniet personale (statusore), familjare, të punës, pronsore dhe marrdhëniet e tjera matriale – juridike me element ndërkombëtar.

Ky ligj poashtu përban edhe rregulla për kompetencën e gjykatave dhe organeve të tjera të Republikës së Maqedonisë, për shqyrtimin e marrëdhënieve nga ky ligj, rregulla të procedurës dhe rregulla për pranimin e vendimeve të huaja gjygjësore dhe vendimeve të organeve të tjera të shtetit të huaj.

Dispozita e këtij ligji nuk zbatohet për marrëdhëniet nga ky ligji, nëse janë të rregulluara me ligj tjetër, ose me marrëveshje ndërkombëtare.

Klauzola për vetëpërrjashtim, e drejta për të cilën udhëzojnë dispozitat e këtij ligji, me përjashtim, nuk do të zbatohet nëse duke pasur parasysh të gjitha rrethanat, duket qartë se marrdhënia me atë të drejtë nuk ka lidhje më të rëndësishme, ndërsa ekziston lidhje më e ngushtë esenciale me ndonji të drejtë tjetër.

Plotësimi i zbrazëtirave juridike, Nëse ky ligj nuk përmban dispozita për të drejtën kompetente për ndonjë marrdhënie, në mënyrë përkatëse zbatohen dispozitat dhe parimet e këtij ligji, parimet e rregullimit juridik të Republikës së Maqedonisë dhe parimet e së drejtës ndërkombëtare private.

Rendi publik, e drejta e shtetit të huaj nuk zbatohet, nëse pasojat nga zbatimi i saj do të jenë në kundërshtim me rendin publik të R. Maqedonisë.

Kundërpërgjegjia dhe udhëzimi

1.Nëse sipas dispozitave të këtij ligji, do të duhej të zbatohet e drejta e shtetit të huaj merren parasysh rregullat e tij për përcaktimin e së drejtës kompetente.

2.Nëse rregullat e shtetit të huaj për përcaktimin e së drejtës kompetente i kundërpërgjigjen të drejtës së R. Maqedonisë, do të zbatohet e drejta e R. Maqedonisë, duke mos i marrë parasysh rregullat për përcaktimin e së drejtës kompetente.

Forma e çështjes juridike dhe veprimi juridik , nëse me këtë ligj dhe me ligj tjetër nuk është përcaktuar ndryshe, konsiderohet se çështja juridike dhe veprimi juridik në aspektin e formës janë të plotfuqishme, nëse janë të plotfuqishme qoftë sipas së drejtës në vendin ku është lidhur çështja juridike përkatësisht është ndërmarrë veprim juridik.

Zbatimi i të drejtës së huaj, e drejta e shtetit të huaj, zbatohet sipas kuptimit të vet dhe të nocioneve që i përmban.

Rendi juridik jo-unik

1.Nëse është kompetente e drejta e shtetit, rendi juridik i të cilit nuk është unik, ndërsa rregullat e këtij ligji nuk udhëzojnë për rajonin e caktuar juridik në atë shtet, e drejta kompetente përcaktohet sipas rregullave të atij rendi juridik.

2.Nëse në mënyrën e paraparë me këtë ligj, nuk është e mundur që të përcaktohet cila e drejtë është kompetente në shtetin rendi juridik i të cilit nuk është unik, kompetente është e drejta e rajonit në atë shtet me të cilin ekziston lidhje më e ngushtë.

Personat me më shumë shtetësi, nëse personi që është shtetas i R. Maqedonisë e ka edhe shtetësinë e ndonjë shteti tjetër, për zbatimin e këtij ligji konsiderohet se ka vetëm shtetësinë e R. Maqedonisë.

1.Nëse personi që nuk është shtetas i R. Maqedonisë ka dy ose më tepër shtetësi të huaja, për zbatimin e këtij ligji konsiderohet se e ka shtetësinë e atij shteti, shtetas i të cilit është dhe ku e ka vendbanimin.

2.Nëse personi nuk ka vendbanim në asnjë shtet, shtetas i të cilave është për zbatimin e këtij ligji konsiderohet se e ka shtetësinë e atij shteti, shtetas i të cilit është dhe me të cilin ka lidhje më të ngushtë.

Personat pa shtetësi

1.Nëse personi nuk ka shtetësi ose shtetësia e tij nuk mund të konfirmohet, e drejta kompetente përcaktohet sipas vendbanimit të tij.

2.Nëse personi nuk ka vendbanim ose ai nuk mund të konfirmohet, e drejta kompetente përcaktohet sipas vendqëndrimit të tij.

3.Nëse nuk mund të konfirmohet as vendqëndrimi i personit, atëhere kompetente është e drejta e R. Maqedonisë.

Përcaktimi i të drejtës së huaj

a)Gjykata ose organi tjetër i përcaktuar me ligj, me detyrë zyrtare do ta përcaktojë përmbajtjen e së drejtës kompetente të huaj.

b)Palët në procedurë mund të paraqesin edhe dokumentin publik për përmbajtjen e të drejtës së huaj.

c)Nëse me rastin e caktuar përmbajtja e të drejtës së huaj nuk mund të konfirmohet në njërin nga mënyrat e lartëpërmendura, atëhere zbatohet e drejta e R. Maqedonisë.

Aftësia juridike dhe aftësia për punë e personit fizik

Për aftësi juridike dhe aftësi për punë të personit fizik, kompetente është e drejta e shtetit, shtetas i të cilit është ai person.

Aftësia juridike dhe aftësia për punë e personit juridik, kompetente është e drejta e shtetit të cilit ai i përket.

Personi juridik e ka përkatësin e atij shteti, sipas të drejtës së të cilit është themeluar.

Nëse personi juridik vërtet ka seli në shtetin tjetër e jo në atë ku është themeluar, dhe sipas të drejtës së atij shteti tjetër e ka përkatësin e tij, do të konsiderohet si person juridik i atij shteti.

- Shpallja e personit të zhdukur si i vdekur, kompetente është e drejta e shtetit, shtetas i të cilit ka qenë ai person në kohën e zhdukjes.

- Për emrin e personit fizik kompetente është e drejta e shtetit, shtetas i cili është ai person.

Pronësia dhe të drejtat e tjera reale mbi sendet, për marrëdhënjet pronësore juridike dhe për të drejtat e tjera reale mbi sendet, kompetente është e drejta e vendit ku gjendet sendi.

Për marrëveshje – rregulla e përgjithshme, kompetente është e drejta që e kanë zgjedhur palët në marrëveshje, nëse me këtë ligj ose me marrëveshje ndërkombëtare, nuk është përcaktuar ndryshe. Plotëfuqishmëria e marrëveshjes për zgjedhjen e së drejtës kompetente, vlersohet sipas të drejtës së zgjedhur.

Për marrëveshjet që kanë të bëjnë me patundshmëritë, ekskluzivisht është kompetente e drejta e shtetit, në territorin e të cilit gjendet patundshmëria.

Për marrëveshje për punësim, nëse palët nuk e kanë zgjedhur të drejtën kompetente, kompetente është e drejta e shtetit në të cilin sipas marrëveshjes puntori zakonisht e kryen punën përkohësisht në shtet tjetër.

Për çështjen juridike plotësuese, nëse me çështjen juridike ose me ligj ose me marrëveshje ndërkombëtare nuk është përcaktuar ndryshe, do të zbatohet e drejta që është kompetente për çështjen kryesore juridike.

Për çështjen e njëanshme juridike, kompetente është e drejta e shtetit të vendbanimit të debitorit i cili është person juridik.

Për trashigimi, kompetente është e drejta e shtetit, shtetas i të cilit ka qenë trashëgimlënësi në kohën e vdekjes.

Zhvillimi, ndryshimi dhe plotësimi i ligjit për të drejtën ndërkombëtare private nga periudha 1982 deri më vitin 2013

Për aftësin e përpilimit të testamentit, kompetente është e drejta e shtetit, shtetësinë e të cilit e ka pasur testamentlënësi, në momentin e përpilimit të testamentit.

Forma e testamentit

Testamenti është i plotfuqishëm në aspektin e formës, nëse është i plotfuqishëm sipas njërës nga të drejtat si vijonë :

1. E drejta e vendit ku është përpiluar testament;
2. E drejta e shtetit, shtetas i të cilit ka qenë testamentlënësi, qoftë në kohën kur ka disponuar me testamentin, qoftë në kohën e vdekjes;
3. E drejta e vendbanimit të testamentlënësit, qoftë në kohën kur ka disponuar me testamentin, qoftë në kohën e vdekjes;
4. E drejta e vendqëndrimit të testamentlënësit, qoftë në kohën kur ka disponuar me testamentin, qoftë në kohën e vdekjes;
5. E drejta në Republikën e Maqedonisë.

Revokimi i testamentit është i plotfuqishëm në aspektin e formës, nëse ajo formë është e plotfuqishme sipas cilësdo të drejte me të cilën, në pajtim me dispozitat e këtij ligji, testamenti ka mundur të përpilohet në mënyrë të plotfuqishme.

Kushtet për lidhjen e martesës, në aspektin e kushteve për lidhjen e martesës, për secilin person, kompetente është e drejta e shtetit, shtetas i të cilit është ai person në kohën e martesës. Për formën e martesës, kompetente është e drejta e vendit ku lidhet martesa.

Për prishjen e martesës, kompetente është e drejta e shtetit, shtetas të të cilit janë të dy bashkëshortët, në kohën e paraqitjes së padisë.

Rregulla e përgjithshme për kompetencën ndërkombëtare, kompetenca e gjykatës të Republikës së Maqedonisë ekziston, nëse i padituri ka vendbanim përkatësisht seli në Republikën e Maqedonisë.

Nëse i padituri nuk ka vendbanim në R. Maqedonisë, as në ndonjë shtet tjetër, kompetenca e gjyqit të R. Maqedonisë ekziston, nëse i padituri e ka vendqëndrimin në R. Maqedonisë.

Gjygji i R. Maqedonisë është kompetent edhe për kundërpadi, nëse kërkesa nga kundërpadia është në lidhje me kërkesën e padisë.

Kompetenca në procedurën jashtëkontestimore, kur për marrëdhënien juridike vendoset në procedurën jashtëkontestimore, kompetenca e gjyqit të Republikës së Maqedonisë ekziston, nëse personi ndaj të cilit është paraqitur kërkesa e ka vendbanimin përkatësisht selin në R. Maqedonisë, ndërsa kur në procedurë merr pjesë vetëm një person, nëse ai person e ka vendbanimin përkatësisht selin në R. Maqedonisë, përveç nëse me këtë ligj nuk është përcaktuar ndryshe.

Kompetenca ekskluzive ndërkombëtare – rregulla e përgjithshme, Gjygji i R. Maqedonisë është ekskluzivisht kompetent, kur kjo është e përcaktuar në mënyrë të prerë me këtë ligj .

Marrëveshja për kompetencën ndërkombëtare, palët mund të merren vesh për kompetencën e gjykatës së huaj, vetëm nëse së paku njëra nga ato është shtetas i huaj ose person juridik me seli jashtë vendit, ndërsa nuk bëhet fjalë për kotestin për të cilin sipas dispozitave të këtij ligji apo ligjit tjetër, ekziston kompetencë ekskluzive e gjyqit të R. Maqedonisë. Palët mund të merren vesh për kompetencën e gjyqit të R. Maqedonisë, nëse së paku njëra palë është shtetas i R. Maqedonisë, ose person juridik me seli në R. Maqedonisë.

Kompetenca e veçantë ndërkombëtare për personat pa shtetësi, kur me dispozitat e këtij ligji, kompetenca e gjyqit të R. Maqedonisë është përcaktuar me supozimin se pala e gjykimit e ka shtetësinë e R. Maqedonisë, ajo kompetencë ekziston edhe për personat pa shtetësi që kanë vendbanim në R. Maqedonisë.

Kompetenca ndërkombëtare për kontestet kundër shtetasve të R. Maqedonisë, që janë me punë jashtë vendit, në kontestet kundër shtetasve të R. Maqedonisë që jetojnë jashtë vendit, ku për të shërbyer ose

për të punuar i ka dërguar organi shtetëror, kompetenca e gjyqit të R. Maqedonisë ekziston, nëse ata në momentin e dërgimit të atill e kanë pasur vendbanimin në R. Maqedonisë.

Kompetenca ekskluzive ndërkombëtare, për kontestet lidhur me patundshmëritë, Gjyqi i R. Maqedonisë është ekskluzivisht kompetent, për kontestet e pronësisë dhe të drejtave të tjera reale të patundshmërive, në kontestet për shkak të pengimit të zotritimit me patundshmërinë, si dhe për kontestet e ndodhura nga marrëdhëniet e qiradhënjes ose qiramarrjes së patundshmërive, ose nga marrveshjet për shfrytëzimin e banesës ose lokaleve afariste, nëse patundshmëria gjendet në territorin e R. Maqedonisë.

Kompetenca ndërkombëtare për kontestet, për shkak të pengimit të zotritimit të sendeve të tundshme, në kontestet për shkak të pengimit të zotritimit të sendeve të tundshme, kompetenca e gjyqit të R. Maqedonisë gjithashtu ekziston, edhe nëse në territorin e R. Maqedonisë ka ndodhur pengimi.

Kompetenca ndërkombëtare për shqyrtimin e trashëgimisë së shtetasit të huaj, edhe për kontestet nga marrëdhëniet juridike trashëgimore, edhe për kërkesën e kreditorve ndaj trashëgimisë së shtetasit të huaj. Për shqyrtimin e trashëgimisë së patundshme të shtetasit të huaj, ekskluzivisht është kompetent gjyqi i R. Maqedonisë, nëse patundshmëritë gjenden në R. Maqedonisë.

Për shqyrtimin e trashëgimisë së tundshme të shtetasit të huaj që gjendet në R e Maqedonisë, kompetent është gjyqi i R. Maqedonisë, përveç nëse në shtetin e trashëgimlënësit gjyqi nuk është kompetent, për shqyrtimin e pronës së tundshme të shtetasit të R. Maqedonisë.

1. Dispozitat nga ky ligj, kanë të bëjnë edhe me kompetencën në kontestet nga marrëdhëniet trashëgimore juridike dhe në kontestet për kërkesat e kreditorve ndaj trashëgimisë.

2. Kur nuk ekziston kompetenca e gjyqit të R. Maqedonisë për shqyrtimin e trashëgimisë së shtetasit të huaj, gjyqi mund të përcaktojë masa për sigurimin e trashëgimisë, dhe për mbrojtjen e të drejtave ndaj trashëgimisë që gjendet në R. Maqedonisë.

Kompetenca ndërkombëtare për ndërmarrjen e masave të përkohshme ndaj shtetasit të huaj, Organi i R. Maqedonisë do të ndërmarrë masa të domosdoshme të përkohshme, për mbrojtjen e personalitetit, të drejtave dhe interesave të shtetasit të huaj, i cili gjendet ose ka pronë në R. Maqedonisë, për këtë do ta njoftojë organin e shtetit, shtetas i të cilit është ai person.

Organi i R. Maqedonisë do të marrë vendim dhe do të ndërmarrë masa në punët e tutorisë së shtetasit të huaj, i cili ka vendbanim në R. Maqedonisë, nëse mbrojtjen e personalitetit, të drejtave dhe interesave të tij, nuk e ka siguruar organi i shtetit, shtetas i të cilit është ai.

Kompetenca ndërkombëtare për shpalljen e personit të zhdukur, si i vdekur , Gjyqi i R. Maqedonisë është ekskluzivisht kompetent, për shpalljen e shtetasit të zhdukur të R. Maqedonisë si të vdekur, pa dallim se ku e ka pasur vendbanimin. Para gjyqit të R. Maqedonisë mundet që sipas të drejtës së R. Maqedonisë, të konfirmohet vdekja e shtetasit të huaj që ka vdekur në territorin e R. Maqedonisë.

Dispozita të tjera për procedurën me element ndërkombëtar

Aftësia e të huajit dhe ndërgjyqësore e personit fizik, për aftësinë e të huajit dhe ndërgjyqësor të personit fizik, kompetente është e drejta e shtetit, shtetas i të cilit është ai.

Nëse shtetasi i huaj nuk është i aftë për ndërgjyqësi sipas dispozitës të këtij ligji, ndërsa është i aftë për ndërgjyqësi sipas të drejtës së R. Maqedonisë , vet mund të ndërmarrë veprime në procedurë.

Litispendenca e huaj, Gjyqi i R. Maqedonisë me kërkesën e palës do ta ndërpresë procedurën, nëse rrjedh procesi gjyqësor para gjyqit të huaj, në punën e njëjtë juridike dhe ndërmjet palëve të njëjta, dhe nëse :

- 1) Së pari para gjyqit të huaj është ngritur procesi gjyqësor i marrëdhënies, për kontestin e marrëdhënies;
- 2) Në pyetje është kontesti, për gjykimin e të cilit nuk ekziston kompetenca ekskluzive e gjyqit të R. Maqedonisë.

3) Vlerësimi i kompetencës së gjyqit të Republikës së Maqedonisë

Për vlerësimin e kompetencës së gjyqit të R. Maqedonisë, me rëndësi janë faktet që ekzistojnë në kohën kur procesi gjyqësor fillon të rrjedhë.

Obligimi për sigurimin e shpenzimeve të gjykimit (cautio iudicatum solvi), Kur shtetasi i huaj ose personi pa shtetësi që nuk ka vendbanim në R. Maqedonisë, ngrit proces gjyqësor para gjyqit të R. Maqedonisë, është i obliguar që të paditurit i cili është shtetas i R. Maqedonisë, me kërkesën e tij t'ia sigurojë shpenzimet e gjykimit. Sigurimi i shpenzimeve të gjykimit jepet me para, por gjyqi mund të lejojë që sigurimi të jepet edhe në mënyrë tjetër.

Lirimi nga obligimi për sigurimin e shpenzimeve të gjykimit, i padituri nuk ka të drejtë për sigurimin e shpenzimeve të gjykimit, nëse :

- 1) Në shtetin shtetas i të cilit është paditësi, shtetasit e R. Maqedonisë nuk janë të obliguar që ta japin sigurimin;
- 2) Paditësi e gëzon të drejtën e azilit në R. Maqedonisë;
- 3) Kërkesa e padisë ka të bëjë me kërkesën e paditësit, nga marrëdhënia e tij e punës në R. Maqedonisë;
- 4) Është në pyetje padia për kambial ose çek, kundërpadia ose lëshimi i urdhërpagesës.

Lirimi nga pagesa e shpenzimeve të gjykimit, Shtetasit e huaj kanë të drejtë për lirimin nga pagesa e shpenzimeve të gjykimit, me kushte të reciprocitetit. Në raste të dyshimit për ekzistimin e reciprocitetit, lidhur me lirimin nga pagesa e shpenzimeve të gjykimit, sqarim jep organi i administratës shtetërore kompetente për punët e drejtësisë. Personi pa shtetësi ka të drejtë për lirimin nga pagesa e shpenzimeve të gjykimit, nëse ka vendbanim ose vendqëndrim në R. Maqedonisë.

Pranimi i vendimeve të huaja gjyqësore

1. Si vendim gjyqësor i huaj, konsiderohet vendimi i gjyqit të shtetit të huaj.

2. Si vendim gjyqësor i huaj, sipas këtij ligji, konsiderohet edhe barazimi i lidhur në gjyq (barazimi gjyqësor).

3. Si vendim i huaj gjyqësor konsiderohet edhe vendimi i organit tjetër, që në shtetin ku është marrë, është barazuar me vendimin gjyqësor, përkatsisht barazimin gjyqësor, nëse me atë rregullohen marrëdhëniet e parapara me këtë ligj.

Pranimi, Vendimi i huaj gjyqësor barazohet me vendimin e gjyqit të R. Maqedonisë, dhe prodhon veprim juridik në R. Maqedonisë, vetëm nëse e pranon gjyqi i R. Maqedonisë.

Kompetenca ekskluzive e gjyqit të Republikës së Maqedonisë

1. Vendimi i huaj gjyqësor nuk do të pranohet, nëse në punën e marrëdhënies ekziston kompetenca ekskluzive e gjyqit, ose organit tjetër të R. Maqedonisë.

2. Nëse i padituri kërkon njohjen e vendimit të huaj gjyqësor, që është miratuar në kontestin martesor, ose nëse këtë e kërkon paditësi, ndërsa i padituri nuk kundërshton, kompetenca ekskluzive e gjyqit të R. Maqedonisë nuk është pengesë për pranimin e atij vendimi.

3. Gjyqi do ta refuzojë pranimin e vendimit të huaj gjyqësor, nëse pas kundërshtimit të personit për të cilin ai vendim është marrë, konfirmon se kompetenca e gjyqit të huaj ka qenë e themeluar ekskluzivisht në bazë të shtetësisë së paditurit.

4. Gjyqi do ta refuzojë pranimin e vendimit të huaj gjyqësor, nëse pas kundërshtimit të personit për të cilin ai vendim është marrë, konfirmon se gjyqi i huaj që e ka marrë vendimin nuk e ka marrë parasysh marrëveshjen e palëve për kompetencën e gjyqit të R. Maqedonisë.

Cenimi i rendit publik, Vendimi i huaj gjyqësor nuk do të pranohet, nëse veprimi i pranimin të tij është në kundërshtim me rendin publik të R. Maqedonisë.

Vendimi i huaj gjyqësor për gjendjen personale (statusin), e shtetasit të R. Maqedonisë

Nëse gjatë vendimmarrjes për gjendjen personale (statusin) e shtetasit të R. Maqedonisë, duhej të zbatohet drejta e R. Maqedonisë sipas këtij ligji, vendimi i huaj gjyqësor do të pranohet edhe kur është zbatuar drejta e huaj, nëse ai vendim qenësisht nuk i shmanget të drejtës së R. Maqedonisë, që zbatohet për atë marrëdhënie.

Procedura për pranimin e vendimeve të huaja gjyqësore

1. Procedura për pranimin e vendimit të huaj gjyqësor, ngrihet me propozim të palës.

2. Pranimin e vendimit të huaj gjyqësor në punët që kanë të bëjnë me gjedjen personale (statusin), mund ta kërkojë secili që për atë ka interes juridik.

3. Për pranimin e vendimit të huaj gjyqësor, vendos gjykatsi individual i gjyqit themelor.

4. Gjyqi do të ia dorzojë aktvendimin për pranim palës kundërshtare, përkatësisht pjesëmarrësve të tjerë në procedurën në të cilën vendimi i huaj gjyqësor është marrë, dhe do ti këshillojë se kundër aktvendimit për pranim mund të paraqesin kundërshtim, në afat prej 15 ditësh nga dita e pranimi.

5. Për shpenzimet e procedurës për pranimin e vendimit të huaj gjyqësor, gjyqi vendos sipas rregullave që do të zbatoheshin në rastin kur për punën e njëjtë, do të vendoste gjyqi ose organi tjetër i R. Maqedonisë.

Përpilimi i testamentit të shtetasit të R. Maqedonisë, jashtë vendit

Përfaqësia konsullare ose përfaqësia diplomatike e R. Maqedonisë që kryen punë konsullare juridike, mund t'ia përpilojë testamentin shtetasit të R. Maqedonisë jashtë vendit, sipas dispozitave që vlejné për përpilimin e testamentit gjyqësor.

Në vitin 2010, 2013 u bënë disa ndryshime dhe plotësime të Ligjit për të drejtën private ndërkombëtare

Për zbatimin e këtij ligji si vendqëndrim i zakonshëm i personit fizik konsiderohet vendi në të cilin personi ka themeluar qendër të përhershme të aktiviteteve jetësore, me çrast nuk nevojitet të plotësohet çfardo qoftë formaliteti lidhur me paraqitjen ose marrjen e lejes për qëndrim nga organet shtetërore kompetente.

Për zbatimin e këtij ligji, si vendqëndrim i zakonshëm për shoqëritë tregtare dhe për personat tjerë juridikë, konsiderohet vendi në të cilin ndodhet drejtoria kryesore e atij personi. Kur ngjarja prej së cilës ka rezultuar dëmi do të ndodhë, ose dëmi do të shkaktohet nga puna në degë, përfaqësi ose njësi tjetër afariste, vendi në të cilin ndodhet ajo degë, përfaqësi ose njësi tjetër afariste, do të konsiderohet si vend i vendqëndrimit të zakonshëm.

"Udhëheqja e punës pa urdhëresë" (Negotiorum gestio)

Nëse detyrimi jashtë marrëveshjes që rezulton nga udhëheqja e punës pa urdhëresë është i lidhur me marrëdhënie tjetër ekzistuese ndërmjet palëve, siç është marrëdhënia që rezulton nga marrëveshja ose delikti dhe nëse ajo marrëdhënie është e lidhur ngusht me kryerjen e paautorizuar të punëve të huaja, për të meritore është e drejta me të cilën rregullohet ajo marrëdhënie tjetër. „Përgjegjësia për veprimet që i paraprijnë lidhjes së marrëveshjes (Culpa in contrahendo). Për detyrimin jashtë marrëveshjes të shkaktuar nga veprimet që i paraprijnë lidhjes së marrëveshjes, pa marrë parasysh nëse marrëveshja me të vërtetë është lidhur ose jo, meritore është e drejta e shtetit që është, ose do të ishte përcaktuar si meritore për atë marrëveshje në pajtim me dispozitat e këtij ligji, nëse ajo do të lidhej.

Për përgjegjësinë jashtë marrëveshjes të dëmit, meritore është e drejta e shtetit ku ka ndodhur dëmi, pa marrë parasysh shtetin në të cilin ka ndodhur ngjarja që e ka shkaktuar dëmin dhe pa marrë parasysh shtetin ose shtetet në të cilat kanë ndodhur pasojat indirekte nga ajo ngjarje, përveç nëse nuk është paraparë ndryshe me këtë ligj.

Nëse personi nga i cili kërkohet përgjegjësi dhe personi i dëmtuar kanë vendqëndrim të zakonshëm në shtetin e njëjtë në kohën kur ka ndodhur dëmi, meritore është e drejta e atij shteti.

Cenimi i të drejtave të pronësisë intelektuale, për përgjegjësinë jashtë marrëveshjes për dëmin që rezulton nga cenimi i së drejtës së pronësisë intelektuale, meritore është e drejta e shtetit në të cilin kërkohet mbrojtje. Zgjidhja e së drejtës meritore për detyrime jashtë marrëveshjes palët mund të merren vesh për të drejtën meritore për detyrimet e tyre jashtë marrëveshjeve:

a) me marrëveshje të lidhur pas ndodhjes së ngjarjes që e ka shkaktuar dëmin ose

b) me marrëveshje që lirisht është lidhur para se të ndodhë ngjarja që e ka shkaktuar dëmin, nëse të gjitha palët kryejnë punë tregtare.

Nëse të gjitha elementet relevante të situatës në kohën kur ka ndodhur ngjarja që e ka shkaktuar dëmin, gjenden në shtet tjetër, që nuk është shteti e drejta e të cilit është zgjedhur si meritore, zgjidhja e palëve nuk do të ndikojë në zbatimin e dispozitave nga e drejta e atij shteti tjetër, zbatimi i së cilës nuk mund të përjashtohet me marrëveshje.

Rregulla për siguri dhe sjellje, gjatë përcaktimit të së drejtës meritore për detyrime jashtë marrëveshjeve në bazë të këtij ligji, gjatë vlerësimit të sjelljes së personit prej të cilit kërkohet përgjegjësi, do të vihet në konsideratë në atë masë që është përkatëse, për rregullat e sigurisë dhe për rregullat e sjelljes që kanë qenë në fuqi në vendin dhe në kohën e ngjarjes nga e cila ka rezultuar përgjegjësia. Dispozitat e këtij ligji nuk do të zbatohen për marrëdhëniet që janë krijuar para ditës së fillimit të zbatimit të këtij ligji.

Konkluzion

Si që u tha edhe më lart, sjellim përfundim se ligji për të drejtën ndërkombëtare private ka pasur ndryshime, plotësime dhe zbatim të konsiderueshëm nëpër disa etapa, gjegjësisht janë cekur ndryshimet dhe plotësimet në avancimin e të drejtës ndërkombëtare private edhe atë në disa

periudha të viteve para demokracisë 1982 dhe tashë në kohën e demokracisë, e pastaj 2007 dhe më së fundi 2010, 2013. Unë mendoj se duhet edhe më tutje të ndryshohen disa nene dhe paragrafe që të avancohen edhe më shumë të drejtat ndërkombëtare private në R. Maqedonisë dhe në tërë botën.

Vizioni për të ardhmen është që ky ligj të respektohet dhe zbatohet në përpikshmëri si dhe të sofistikohet edhe më tej, gjithmon me qëllimin drejt një ligji më efikas dhe më të sukseshëm për të drejtën ndërkombëtare private.

Literatura e shfrytëzuar :

- Komisioni ligjdhënës i Kuvendit të R. S. F. J.
- Ligji për të zgjidhur konfliktet e Ligjeve dhe Rregulloreve e vendeve të tjera në marrëdhënje të caktuara me R.S.F.J, G.Z e R.S.F.J nr. 43/1982 dhe nr. 72/1982 ;
- Komisioni ligjdhënës i Kuvendit të R. Maqedonisë ;
- Ligj për të Drejtën Ndërkombëtare Private, G.Z e R. M. nr. 87/2007 ;
- Ligj për ndryshimin dhe plotësimin e Ligjit për të Drejtën Private Ndërkombëtare, G.Z e R. M. nr. 156/2010, 2012, 2013;
- Medjunarodni çovekovi prava , D-r. Zvonimir Jankullovski;
- Private International Law, Cheshire and North's ;
- Ligji për procedur Civile (tekst i spastruar) G. Z. e R. Maqedonisë nr. 7/2011;
- Ligji për Kontestet Administrative G. Z. e R. Maqedonisë nr.62/2006;
- Burime të ndryshme nga interneti.

Elton Noti

Elton Noti aktualisht punon në Ministrinë e Zhvillimit Urban dhe Turizmit në Republikën e Shqipërisë si specialist në fushën e turizmit.

Ka mbaruar shkollën e lartë për Menaxhim Turizëm në Selanik të Greqisë, ndërsa ka kryer studimet master për “Marketing” në Fakultetin e Ekonomisë, Universiteti i Tiranës. Aktualisht është në proces të studimeve të doktoratës pranë Fakultetit të Ekonomisë, në Universitetin e Tiranës.

Prof. Dr. Kozeta Sevrani

Profesore e Shkencave Kompjuterike dhe Menaxhimit të Sistemeve të Informacionit, si dhe Përgjegjëse e Departamentit të Matematikës, Statistikës dhe Informatikës së Aplikuar, në Fakultetin e Ekonomisë, Universiteti i Tiranës, Shqipëri

Teknologjia e Lëvizshme (Mobile)- Një zgjidhje për turistët e ditëve të sotme

Abstrakt

Në ditët e sotme udhëtimi është një aktivitet për miliona njerëz në mbarë botën, jo vetëm i lidhur direkt me qëllime turistike, por për shumë arsye të tjera. 20 vitet e fundit sektori i transportit është modernizuar dukshëm duke ofruar komoditet, shpejtësi dhe lehtësi të shumta, në shumicën e rasteve me kosto relativisht të ulët. Bazuar në statistika dhe studime tregu, rezultojnë që nevoja për të udhëtuar është në rritje vit pas viti, veçanërisht për qëllime të kalimit të kohës së lirë dhe çlodhjes, për faktin se njerëzit kanë nevojë gjithmonë e më shumë për t'u relaksuar nga puna dhe problemet e tyre të përditshme, ndaj edhe turizmi konsiderohet si një zgjidhje për miliona persona anembanë globit.

Gjithashtu sektori i turizmit, është ndikuar shumë nga teknologjia e Informacionit dhe Komunikimit (TIK), si një nga mjetet që ofruesit e

shërbimeve turistike janë duke përdorur kryesisht për qëllime marketingut, shitjesh, etj. Por fenomeni që sot po konstatohet, është që vetë turistët po përdorin masivisht TIK për planifikimin e pushimeve të tyre, për të qenë të informuar në lidhje me destinacionin ku ata duan të shkojnë, për rezervime, prenotime, pagesa etj.

Ky artikull ka për qëllim të tregojë se teknologjia e lëvizshme (mobile) në turizëm është një pjesë shumë e rëndësishme e TIK dhe ndikon pozitivisht në sektorin e turizmit. Kompanitë prodhuese të aplikacioneve për pajisjet e (mobile) janë duke ofruar risi dhe shërbime shumë praktike shpesh me çmime logjike, duke tërhequr miliona përdorues.

Fjalë kyç: TIK, teknologjia e lëvizshme (mobile), marketingu, turizëm, risi.

1. Hyrje

Sipas statistikave të Organizatës Botërore të Turizmit (UNWTO), numri i turistëve ndërkombëtarë u rrit me 4% në vitin 2012, duke shënuar një rekord prej 1 miliard turistësh në nivel global për herë të parë në histori. Me 39 million turistë më shumë, numri i turistëve ndërkombëtarë arriti në 1.035.000.000, krahasuar me 996.000.000 në vitin 2011. Kërkesa ishte e qëndrueshme gjatë gjithë vitit, me një rritje më të lartë se sa pritej në tremujorin e katërt të vitit 2012 (UNWTO, 2013).

Industria e turizmit është një shembull tipik i bashkëpunimit në rrjet, ku të dyja palët, si nga ana e konsumatorit, ashtu edhe nga ofruesit e shërbimeve të turizmit duhet shkëmbimi i informacionit, në mënyrë që të ofrohet/blehet një produkt turistik përfundimtar. Interneti mundëson udhëtarët për të marrë informacion online në kohë reale, të përditësuar e të pakufizuar përpara se të udhëtojnë jashtë vendit, dhe padyshim që ky informacion i marrë ndikon në vendimin e tyre për të vizituar apo jo një destinacion të caktuar. (Kao, Louvieris, Pauell-Perry, & Buhalis, 2005).

Interneti i ka dhënë publikut një qasje të përgjithshme në instrumentat e prenotimeve/rezervimeve të përdorura nga profesionistët e industrisë. Aplikimet mobile së shpejti mund të transformojnë të gjitha shërbimet turistike, duke ofruar përgjigje të menjëhershme dhe të përshtatura sipas nevojave të udhëtarëve. Përveç prenotimeve të akomodimit nëpër njësi

akomoduere, biletave të fluturimeve ajrore etj, aplikacionet mobile aktualisht shtrihen në të gjitha shërbimet që lidhen me transportin, agjencitë e udhëtimit, hotelet dhe informacione të shumta me karakter kulturor, historik ose mjedisore për udhëtarët. (Proximamobile, 2013).

Një faqe turistike interneti e projektuar në mënyrë të përshtatshme mund të lehtësojë dukshëm një udhëtar, duke ndihmuar që të sigurohet që po bën zgjedhjen e duhur dhe të ketë një eksperiencë të kënaqshme. Ky është qëllimi kryesor i konsumatorëve të shërbimeve turistike.

Turistët po përfitojnë shumë nga opsionet e internetit që ofrojnë telefonat smart të cilat i ndihmojnë ata gjatë procesit të mbledhjes së informacioneve, leximin e komenteve mbi shërbime të ndryshme turistike, blerjen e biletave etj.

Strategjitë elektronike të marketingut janë bërë gjerësisht të përdorshme dhe presioni mbi bizneset e ndryshme për të investuar në prodhimin e aplikacioneve në shërbim të turizmit është rritur. Kjo tendencë pasohet edhe nga numri i përdoruesve të pajisjeve mobile që po ashtu është rritur, ndaj dhe interesi për vlerësimin e teknologjive mobile është në rritje.

Sot një nga pajisjet më të dobishme dhe multifunksionale të telefonisë celulare janë të ashtuquajturat telefonat smart. Përkufizimi në përgjithësi është përdorur për të përshkruar çdo telefon celular që kombinon komunikimin me teknologji të sofistikuar që përdoren si aksesit në internet dhe opsionet e ofruara për të shkarkuar aplikacione të ndryshme. Gjenerata e fundit u prezantua nga kompania Apple, me markën e saj të njohur iPhone. Që prej asaj kohe, një gamë e gjerë e telefonave smart me marka tepër konkurruese po përdorin këto teknologji. Kompjuterat Desktop janë të përshtatshëm për kërkimin, planifikimin dhe prenotimin e pushimeve të njerëzve, por nuk ofrojnë transportueshmëri të lehtë dhe fleksibilitet. (Tourism E-kit, 2011).

Si kompanitë, ashtu edhe konsumatorët e pranojnë se Interneti mund të shihet si një mjet efektiv për shpërndarjen e informacionit. I parë nga një perspektivë e marketingut, interneti nuk është një tjetër instrument marketingu, por mund të jetë një mjet strategjik për të ndihmuar kompanitë të rrisin kënaqësinë e konsumatorit, t'i ruajnë ata, si dhe të sigurojë besnikërinë konsumatore. Prandaj, teknologjia e internetit është e

domosdoshme në menaxhimin e marrëdhënieve të konsumatorëve për e-bizneset.

Kur njerëzit janë me pushime apo në një udhëtim biznesi, mund të përdorin telefonat e tyre smart ose minikompjuterat portabël tablet për të gjetur dhe ndarë informacion në lidhje me destinacionin që ata kanë vizituar. World Travel Monitor ka konstatuar se 40% e udhëtarëve ndërkombëtare që udhëtojnë me një telefon smart kanë qasje në interneti, e-mail dhe funksione të tjera. Nga përdoruesit e telefonave smart, 40% e përdorin atë për të marrë informacion mbi destinacionin dhe 26% e udhëtarëve për arsye çlodhjeje dhe argëtimi, ndërsa 34% e udhëtarëve të biznesit i përdorin ato për të ndryshuar rezervime ndërsa udhëtojnë. Vetëm një e treta e udhëtarëve ndërkombëtare i përdorin telefonat e tyre smart për të hyrë në rrjetet sociale që përdor teknologjia Web 2.0. Kjo bën që shpesh turistët të postojnë materiale të ndryshme si: fotografi, video etj në faqet e tyre të Facebook ose blogje, Twitter apo Flickr, gjatë kohës që ata janë ende në destinacionin përkatës. (UNWTO - Themis Foundation, 2012).

Pyetjet kërkimore të këtij artikulli janë:

1. Cili është impakti që sjell sot telefonia mobile gjatë udhëtimeve turistike?
2. Si i përgjigjet kërkesave të tregut turistik programimi i aplikacioneve për pajisjet e lëvizshme?
3. Si ka ndikuar teknologjia e lëvizshme në vlerën e shërbimeve turistike, kostove, kohës së shitjes/blerjes së shërbimeve etj?

2. Rishikimi i literaturës.

2.1 Përdorimi i pajisjeve të lëvizshme (mobile)

Në vitin 2013, mbi 2,7 miliardë persona përdorin internetin, shifër që i korrespondon 39% të popullsisë së gjithë botës. Evropa është rajoni me normën më të lartë të penetrimit të internetit në botë (75%), pasuar nga Amerikat (61%). Në vitin 2013, ka pothuajse po aq abonentë telefonash celularë sa është edhe popullsia e botës, me më shumë se gjysmën në

rajonin e Azi-Paqësorit (3.5 miliardë nga 6.8 miliardë abonime gjithsej). (ITU, 2013)

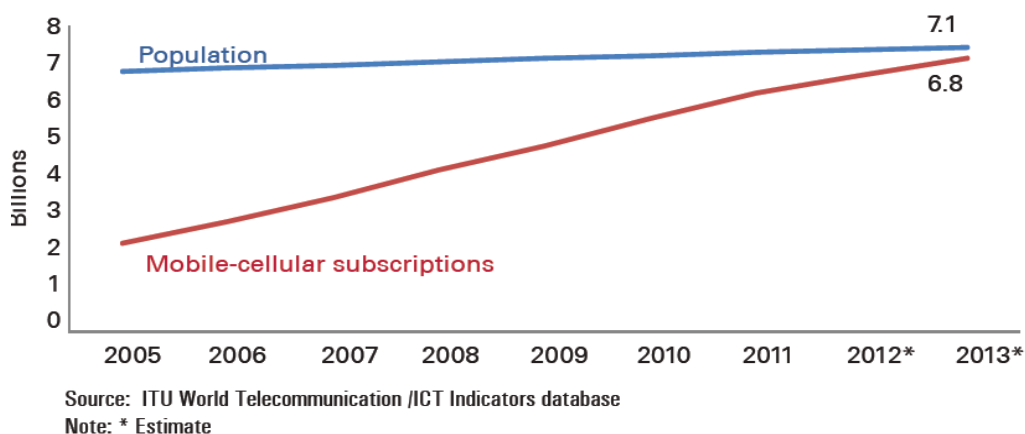

Figura 1. Numri i abonentëve të telefonisë celulare, krahasuar me numrin e popullsisë në botë

Në tregjet në zhvillim, rritja e përdoruesve të celularëve mes disa prej kombeve më të populluara të botës po e transformon dukshëm sektorin e udhëtimeve. Amerikanët shpenzojnë mbi 94 minuta mesatarisht me aplikacione çdo ditë, ndërsa në Kinë ka mbi 200 milion përdorues celularësh, e cila përbën edhe 50% të popullsisë së përgjithshme. Sipas Charles Armstrong, themelues dhe CEO i TourWrist deri në fund të vitit 2014, gjysma e të gjithë trafikut të internetit për qëllime udhëtimi në faqet e internetit do të vijë nga celularët, duke gjeneruar 260 miliardë \$ në rezervime. Ai i quan pajisjet mobile si revista "moderne", meqenëse përdoruesit vazhdojnë të duan të ndajnë përvojat e tyre personale me miqtë dhe familjen. Gjithashtu ekspertët e udhëtimit në Facebook kanë konstatuar se me 25% të njerëzve që shikojnë foto pushimesh në mediat sociale, do të thotë një katalizator për planet e tyre të ardhshme për udhëtime, prej të cilëve 11% të prenotimeve për udhëtimin e tyre të ardhshëm në vendin që kanë parë në foto. Përdorimi i telefonave Smartphone tani është 25% për Facebook dhe Instagram. Kjo është 10% më shumë se sa telefonatat apo mesazhet, pra konstatohet në mënyrë të qartë se është një pjesë e rëndësishme e udhëtimit (WTTC, 2013)

2.2 Tregu i telefonisë celulare

Gartner (2013) parashikon që shitjet e pajisjeve të lëvizshme (mobile) do të rriten duke arritur 1.9 miliardë njësi në vitin 2013. Shitjet e telefonave smart pritet të arrijnë shifrën e 1 miliardë njësive në vitin 2013. Kompania më e suksesshme konsiderohet Samsung, e cila përbën më shumë se 20-24% të të gjitha aparateve të shitura në vitin 2012 dhe më shumë se 30% të telefonave smart. Në tregun e sistemeve operativë të telefonave smart (OS), Android ka arritur më shumë se 50 për qind të tregut OS, duke zgjeruar hendekun me sistemin operativ të Apple, iOS. Ndërsa Android u rrit 87,8 për qind në tremujorin e katërt të vitit 2012, RIM ka rënë me 44,4 për qind në të njëjtën periudhë. Microsoft e kishte performancën më të mirë 3-mujorin e katërt të vitit 2012, duke rritur pjesën e tij me 1.2 pikë përqindje, dhe shitjet e telefonave smart me një rritje prej 124.2% nga viti në vit.

Tabela e mëposhtëme paraqet shitjet e telefonave celularë në mbarë botën sipas markave, gjatë vitit 2012

Kompania	2012 Njësi	2012 Pjesë tregu (%)	2011 Njësi	2011 pjesë tregu (%)
Samsung	384,631.2	22.0	315,052.2	17.7
Nokia	333,938.0	19.1	422,478.3	23.8
Apple	130,133.2	7.5	89,263.2	5.0
ZTE	67,344.4	3.9	56,881.8	3.2
LG Electronics	58,015.9	3.3	86,370.9	4.9
Huaëei Technologies	47,288.3	2.7	40,663.4	2.3
TCL Communication	37,176.6	2.1	34,037.5	1.9
Research In Motion	34,210.3	2.0	51,541.9	2.9
Motorola	33,916.3	1.9	40,269.1	2.3
HTC	32,121.8	1.8	43,266.9	2.4
Others	587399.6	33.6	595886.9	33.6
Total	1,746,175.6	100.0	1,775,712.0	100.0

Table 1. Shitjet e telefonave celularë tek përdoruesit e fundit sipas markave (000 njësi)

Source: Gartner (February 2013)

3. Metodologjia

Metoda e përdorur për përgatitjen e këtij artikulli është ajo e një rishikimi sistematik të literaturës. Për këtë arsye, autori ka përzgjedhur artikuj që lidhen me temën, si dhe ka shfrytëzuar një sërë informacionesh online në internet nga viti 2000 deri në vitin 2013. Për shkak të kufizimeve në qasjen e të gjitha burimeve elektronike artikujt përfundimtare të shqyrtuar arritën në x dhe y faqet e internetit. Kriteri kryesor i kërkimit ishte gjetja nëpër abstrakte e një ose më shumë prej këtyre termave: teknologjia mobile, turizmi, udhëtarët, aplikacionet. Nga artikujt e parë të analizuar, u përjashtuan disa prej tyre për shkak se, nga leximi i mëtejshëm, u konstatua se ato nuk ishin të përshtatshme për këtë temë.

4. Rezultatet

4.1 Aplikacionet e pajisjeve të lëvizshme në sektorin e turizmit

Numri i aplikacioneve të ofruara në treg është rritur ndjeshëm dhe një numër i lojtarëve kryesorë janë duke zhvilluar tregjet e tyre të aplikacioneve (p.sh. Samsung, HTC, RIM etj). Përderisa teknologjia për programimin e aplikacioneve, njëkohësisht edhe kapacitetet njerëzore që janë fokusuar në këto aplikacione ekzistojnë dhe po rriten dita ditës, është në interes të sipërmarrjeve të ndryshme të përshtasin këto aplikacione tek pajisjet e ndryshme që do të përdoren nga blerësit e mundshëm në të ardhmen. Ofrues aplikacionesh të cilët programojnë aplikacione për karakteristikat e rajoneve specifike për sisteme operative telefonash smart, mund të jenë me interes për marketingun turistik.

Aktualisht tregu i aplikacioneve është i ndarë mes zhvilluesve të sistemeve operative si (Apple, Android, Ovi, Nokia etj) si dhe ofruesve të veçantë, të cilët i përshtaten kërkesave për sisteme operative të ndryshme si psh (Handango, GetJar etj).

Më poshtë janë disa aplikacione IT për iPhone, iPad dhe telefona të tjerë smar dhe tablet:

4.1.1 iTinerary: itinerari personal ne telefonin e juaj Smart

Aplikacioni për udhëtime i iPhone i quajtur iTinerary ofron akses të lëvizshëm (mobile) tek të gjitha informacionet dhe shërbimet që lidhen me udhëtimin dhe që disponohen nga ISO, një sistem i përdorur nga tour operatorët. Kjo i jep konsumatorit një vlerë të shtuar pasi shpërndan të gjithë informacionin në kohë reale. iTinerary quhet ndryshe edhe — aplikacion i vogël, përfitim i madh. Ajo që duhet të bëjnë klientët për të patur qasje të plotë në të dhënat e prenotimeve është që të shkarkojnë dhe instalojnë aplikacionin e iPhone iTinerary . Aplikacioni lidhet me sistemin e rezervimit dhe shkarkon të gjitha detajet e planit të udhëtimit të rezervuar. Udhëtarët kështu mund të arrijnë deri në të gjitha detajet e shërbimeve të tyre të rezervuara – në çdo kohë dhe kudo. Një shembull për këtë mund të jetë një hartë Google e cila mund të hapet direkt nga shërbimet hoteliere të rezervuara, duke i treguar udhëtarit vendndodhjen e hotelit dhe kthimin e tij sërish në rezidencën e përhershme. (ISO Travel solutions, 2013)

4.1.2 Projekti i Bashkimit European Aladdin —manaxhim destinacioni mobile për SME-të

Aladdin është një projekt i mbështetur nga Bashkimi Evropian për zhvillimin e një sistemi mobile destinacioni. Sistemi kombinon një përmbajtje mobile dhe një sistem menaxhimi shërbimesh për destinacione me informacionet përkatëse dhe teknologjinë e prenotimeve për guidat turistike dhe konsumatorët, si në destinacion, ashtu edhe në shtëpi. Ky sistem është menduar për të mbështetur të gjithë ofruesit e shërbimeve në destinacione, si dhe konsumatorët para se të udhëtojnë, por edhe më pas, si turistë në destinacion.

Për ta ofruar këtë shërbim Aladdin përshtatet për skenarë të ndryshëm, lloje të ndryshme të udhëtimit etj të tilla si: ture kulturore, ture në qytete urbane ose pushime në plazh dhe llojet e ndryshme të udhëtarëve (të tillë si biznesi, argëtimi, në grupe apo individualë) .

Me fokus në tregun e turizmit, Aladdin synon t'i ofrojë sipërmarrjeve të vogla e të mesme një shërbim inovativ mobile dhe platformën e informacionit për të rritur mundësitë e tyre të biznesit dhe konkurrencën e tyre. Aplikacioni Aladdin i ofron turistëve një gamë të gjerë informacioni, të përshtatur sipas

kërkesave, të bazuar mbi lokalitetin që vizitohet dhe është një mbështetje për guidat turistike në punën e tyre të përditshme. (ISO Travel solutions, 2013)

4.1.3 Realiteti i modifikuar.

Realiteti i modifikuar (Augmented reality) është i lidhur ngushtë me zhvillimin e aplikacioneve të telefonisë celulare. Ai përdor funksionet e kamerës së telefonave smart për të treguar disa të dhëna të nevojshme përdoruesit në lidhje me vendndodhjen e tij të momentit. Pikërisht ky instrument mund t'i vijë në ndihmë shumë udhëtarëve të cilët nuk janë të familjarizuar me shumë lokalitete që ata vizitojnë. Shumë nga këto aplikacione janë pa para, apo me çmime fare të ulta, por që kanë vlerë të konsiderueshme për përdoruesin. Një nga aplikacionet e realitetit të shtuar është Wikitude. Gjithashtu, ArchINFORM Layar është një tjetër aplikacion, i cili i tregon përdoruesit tregues mbi arkitekturën e ndërtesave përreth. Ajo gjithashtu i tregon një rrugë specifike përdoruesit për këmbësorë për elementë arkitektonikë të objekteve të ndryshme që ai mund ti vizitojë gjatë një turi të thjeshtë. Gjithashtu, një tjetër aplikacion i cili shndërrohet në realitet të modifikuar është edhe Metro AR Pro, i cili konsiston në atë çka ofrohet në programet e navigacionit dhe hartave të ndryshme, por me opsionin shtesë që mund t'i shikosh nëpërmjet realitetit të shtuar.

4.1.4 “Ezeerator”.- Një burim informacioni dhe komentesh mbi kompanitë ajrore

Pas lancimit të një rrjeti social që lejon udhëtarët për të postuar komente në bordin e një avioni gjatë një fluturimi ose gjatë një qëndrimi në hotel, Air Valid është duke ofruar një aplikacion për iPhone dhe Android: Ai publikon informacion mbi kompanitë ajrore, hotelet dhe aeroportet, duke përdorur GPS (*Global Positioning System*) për të identifikuar se ku janë duke qëndruar përdoruesit. (www.air-valid.com)

4.1.5 Kur telefoni celular bëhet çelës i një dhome hoteli

Teknologjia, e cila është testuar për telefonat smart, është aplikuar në hotelet e zinxhirit Holiday Inn në SHBA dhe ka për qëllim t'i japë klientëve lirinë për të shmangur procedurën e “check in” në recepsion. Personat që disponojnë një telefon Blackberry, Android apo iPhone së pari do të duhet të shkarkojnë një aplikacion dhe të regjistrohen në një faqe interneti të veçantë. Pas prenotimit në distancë të një dhome hoteli, ata thjesht do të mbajnë

telefonin e tyre të hapur për të komunikuar me një sensor të veçantë tek dera e dhomës, e cila do të haqet automatikisht. (USA Today, 2010)

4.1.6 Aplikacioni Tricount

Aplikacioni pa pagesë për iPhone Tricount është i dobishëm për këdo që dëshiron të ndajë shpenzimet e një udhëtimi apo aktiviteti në grup. Kush paguan për hotelin, restorantin, transportin apo biletat e kinemasë? Krijohet një llogari, shtohen anëtarët, regjistrohen shpenzimet e gjithësecilit dhe menjëherë aplikacioni regjistron të gjitha shpenzimet në mënyrë që t'i ndajë kostot në mënyrë të drejtë mes anëtarëve të grupit. (<http://www.tricount.com>)

4.1.7 Audiovisit-Turet e reja me MP3

Guidat me formatin audio MP3 janë pothuajse pa kosto dhe mbresëlënëse. Audiovisit ofron ture në Francë për 140 vizita në qytete, monumente, muze, destinacione natyrore peisazhike, si dhe ekspozita të përkohshme. Ky program shkarkohet në një telefon celular pas një procesi të shkurtër regjistrimi online. Sekuencat kryesore prej 30-40 minutash, ndahen sipas tematikave në 20 seksione, të cilat janë hulumtuar dhe prodhuar me profesionalizëm. (Proximobile, 2013)

4.1.8 Kurseni kohë në aeroport

Mbajtësit e një bilete elektronike të kompanive ajrore Air France ose KLM mund të kontrollojnë nëpërmjet telefonit të tyre celular tridhjetë orë para kohës së tyre të fluturimit. Gjatë mbërritjes në aeroport, ata thjesht mund të marrin kartën e fluturimit (boarding card) nga një terminal. Një opsion edhe më i lehtë në dispozicion të pasagjerëve në fluturimet drejt/nga Amsterdami: karta e fluturimit dërgohet direkt në celularin e pasagjerëve me SMS / MMS ose email. (<http://mobile.airfrance.com>)

4.1.9 Streetmuseum: udhëtim në kohë nëpër Londër

Duke parë se si një qytet, lagje apo rrugë është ndërtuar dhe i organizuar në kohë të shkuara ... E gjithë kjo bëhet e mundur në kryeqytetin britanik Londër, nëpërmjet aplikacionit Streetmuseum. Aplikacioni i iPhone që ofrohet falas nga muzeu i Londrës përdor koleksionet e arkivave fotografike dhe realitetit të modifikuar (augmentet reality) për të sjellë të kaluarën në realitetin e sotshëm. Përdoruesit udhëzohen në destinacionin e selektuar nëpërmjet GPS. Duke mbajtur të hapur kameran e telefonit të tyre celular,

një foto transparent arkivi mbivendoset mbi pamjen aktuale. Atëherë aplikacioni rikrijon pamje të veçanta që i referohen periudhave të ndryshme, si psh një objekt që dikur ka qenë në atë vend por tani është diçka tjetër, apo atmosferën e një rruge. Një listë të dhënash kompletion informacionin vizual. (Proximobile, 2013).

5. Përfundime

Si përfundim mund të thuhet se rritja e ndjeshme e përdoruesve të internetit sot në botë dhe ulja e kostove të tij nga kompanitë e telefonisë celulare, dhe pajisjeve të tjera mobile, po rrit ndjeshëm edhe kërkesën për blerjen e telefonave smart, Iphone, Ipad, tablet etj, duke mundësuar qasjen e milona personave tek aplikacionet që lidhen me turizmin.

Telefonat smart janë instrumente shumë të përdorshëm dhe ndihmës për udhëtarët. Ata mund të kenë një “guidë turistike” shumë të vogël në xhepin e tyre.

Përderisa teknologjia për programimin e aplikacioneve, njëkohësisht edhe kapacitetet njerëzore që janë fokusuar në këto aplikacione po rriten dita ditës, sipërmarrje të ndryshme po i përshtasin këto aplikacione tek pajisjet e ndryshme që do të përdoren nga blerësit e mundshëm në të ardhmen.

Telefonat celularë po shndërrohen në instrumentin më të përdorshëm për të kryer prenotime të shpejta udhëtimesh, për të parë imazhet e vendit që do të vizitohet dhe për t’u informuar rreth shërbimeve të ndryshme që turistët mund të konsumojnë gjatë udhëtimit.

Rrjetet sociale si facebook, instagram etj, po përdoren gjithmonë e më shumë për të shkëmbyer foto pushimesh turistike, si dhe ofrojnë informacione të shumta rreth tyre, duke bërë kështu një marketing krejtësisht të besueshëm dhe pa kosto mbi shërbimet turistike.

Telefonia celulare po sjell impakte të shumta në industrinë turistike, duke detyruar edhe shumë sipërmarrje turistike apo organizata kombëtare për turizmin të krijojnë faqet e tyre të internetit edhe në versionin mobile.

Bibliografia

- Kao, Y., Louvieris, P., PoWell-Perry, J., Buhalis, D. (2005). E-Satisfaction of NTO's Website Case Study: Singapore Tourism Board's Taiwan Website. School of Management, University of Surrey, UK
- Proximamobile, The European Portal of Mobile Services for citizens. Mobile phones and their impact on the travel industry. As accessed in September 2013 from <http://www.proximamobile.eu/article/mobile-phones-and-their-impact-travel-industry>
- Tourism e-Kit., 2011 *MobileTechnology For Tourism*, Tutorial 50, Australian Tourism Data warehouse
- UNWTO.PRACTICUM. 2012. English Edition: Tourism Communications and Social Media, As accessed in September 2013 from. <http://themis.unwto.org/en/event/unwtopracticum-2012-english-edition-tourism-communications-and-social-media>
- ITU. 2013 The world in 2013, ICT Fact and Figures, 2013
- UNWTO. UNWTO World Tourism Barometer, Volume 11, 2013
- WTTC. 2013. World Travel & Tourism Council Global Summit 2013. Session 3 - Technology And Social Media: What's Hot, What Next?. As accessed in September 2013 from <http://www.wttc.org/events/abudhabi-2013/global-summit-nees/day-two/session-3-b>
- USA TODAY. 2010. iPhone as hotel room key? Technology offers 'high level of security. As accessed in June 2010 from <http://travel.usatoday.com/hotels/post/2010/06/iphone-as-hotel-room-key-technology-offers-high-level-of-security-tech-chief-says/94658/1>
- Gartner. 2013. Press Release. As accessed in September 2013 from <http://www.gartner.com/newsroom/id/2335616>
- ISO Travel solutions. 2013. Tourism Software for Mobile Devices. As accessed in September 2013 from <http://www.isogmbh.com/services/travelsoftware/tourism-software-for-mobile-devices.html>

М-р Македонка Гетева

Кандидат за PhD – МУС

ПРАВОСУДНИ НАЧИНИ НА РЕШАВАЊЕ МЕЃУНАРОДНИ СПОРОВИ

В О В Е Д

Според Повелбата на Обединетите нации употребата на сила како средство за решавање на меѓународните спорови е забранета. Една од задачите на Обединетите нации, наведена во член 1(1) од Повелбата е со употреба на мирни средства, а во согласност со начелата за правда и меѓународното право да се регулира или реши меѓународен спор или ситуации кои би можеле да доведат до нарушување на мирот. Исто така Повелбата ги одредува и обврските на државите, и тоа: „Страните во кој било спор, чие траење може да го загрози одржувањето на меѓународниот мир и безбедност, мораат прво, да се обидат да најдат решение преку преговори, истражување, медијација, мирење, арбитража, судска разрешница, користење на регионални агенции или групации, или некој друг мирен начин по нивни избор“.¹

Традиционално меѓународното право прави разлика помеѓу „правните“ и „политичките“ спорови со тоа што правните се

¹ Чл.33(1) од Повелбата на Обединети нации

Извор:Проф.Д-р Ѓорѓи Тоновски,„Меѓународни организации“,Скопје 2006,Европски универзитет на РМ,стр.125

дефинирани како несогласност околу правни прашања или факти, конфликт на правни гледишта или правни интереси меѓу два субјекти и во тој случај спорот се состои околу утврдување на правата на спорните страни кој спор се решава со примена на правилата на меѓународното право. Кај политичките спорови акцентот е ставен врз спротивставените интереси на државите и решението на спорот може да се бара надвор од границите на меѓународното право, во принципите на правдата и правичноста, совесноста и сл.принципи пошироки од стриктните меѓународни норми.

Начините за решавање на спорови, глобално можат да бидат поделени во две групи: преговорите, посредувањето, анкетните комисии и помирувањето се именувани како дипломатски начини бидејќи страните при нивната примена ја задржуваат контролата врз спорот и можат да ги прифатат или одбијат понудените предлози, додека арбитражата и судското решавање се применуваат во ситуации во кои се посакува постигнување одлука, пресуда заснована врз меѓународното право и затоа се нарекуваат правосудни начини на решавање на меѓународни спорови.

Не сите спорови се адекватни за судска разврска. За да биде еден спор адекватен, треба да биде законски оправдан. Значи треба да постои одредено несогласување и тоа несогласување да може да се разреши со примена на закон (право) а преку судски (вклучувајќи и арбитражни) процеси. Спорот мора да биде (или да може да се третира како) правен спор, врз кој трибуналот ќе може да примени правила и начела на правото за да го реши спорот.

Арбитражата има договорен карактер, што подразбира дека страните кои спорат самите ја создаваат машинеријата која треба да се справува со еден или серија спорови. Додека судските начини на решавање на спорови подразбираат нивно поднесување на решавање пред постоечкиот, Меѓународен суд на правдата или пред други меѓународни судови/трибунали.

Судското решавање на споровите како метод, се разви од арбитражата, оттаму и големата меѓусебна сличност.

При обработката на темата на овој труд ќе бидат изложени главните карактеристики на двата правосудни методи на решавање на меѓународните спорови, Арбитражата со својот договорен карактер и Меѓународниот суд на правдата со својот постојан карактер, осврнувајќи се и на нивните сличности и разлики кои ги имаат при решавањето на меѓународните спорови.

1. АРБИТРАЖА-ФОРМИРАЊЕ

Арбитражата може да биде формирана со давање согласност за изнесување на сите спорови пред арбитража што би можело да се случат во иднина. Во таков случај арбитражните клаузули во договорите се конципираат пред да се јават спровите, и пред да е познат соодносот на моќта и интересите меѓу страните во кој било конкретен спор кој би можел да се јави. Другиот начин на формирање е давање согласност на веќе настанат спор пред арбитража што би била формирана токму за него. Значи во тој случај се преговара за да се реши спор кој веќе се јавил, со склучување на спогодба на подложување, само за оваа намена, општо познат како арбитражна

спогодба(компромис) кои најчесто се подетално концепирани во споредба со арбитражните клаузули во договорите.

Но, за арбитражата да биде ефективен инструмент за порамнување на меѓународни спорови, потребно е договорите за арбитражање и арбитражните одлуки да бидат меѓународно признаени. Оваа е суштинска задача адресирана од страна на конвенциите за меѓународна трговска арбитража. Првиот позначен меѓународен договор беше Женевскиот протокол од 1923 година, ратификуван од околу триесетина држави вклучувајќи го и Британското кралство, повеќе европски држави и САД, со четири основни принципи: Првиот, страните се договорија сите сегашни и идни трговски спорови и други арбитражни предмети да ги доставуваат на арбитража, дури и истата да заседава во трета држава. Вториот принцип беше дека арбитражната процедура треба да биде управувана од волјата на страните и од законот во државата на чија територија се одвива арбитражата. Овие два принципи се столб на арбитражата. Третиот принцип, страните се договорија арбитражните одлуки извршени на нивна сопствена територија да бидат спроведени надвор од нивната држава, и четвртиот, страните се договорија дека нивните судови би можеле да одбијат спроведување на надлежноста во случаи кога спорните страни се договориле да се упатат на арбитража.²

² Дон Колиер,Воган Лоу, „Решавање на споровите во меѓународното право, институции и процедури, Просветно дело АД Скопје 2009, стр.55

Како пример за вториот вид воспоставување на арбитража, со посебен договор склучен само за веќе настанат конкретен спор е Декларацијата за намирување на побарувања која го воспостави Иранско-американскиот трибунал за побарувања, по заложничката криза со седиште во Хаг.³

1.Содржина на арбитражната спогодба

Постојат одредени прашања кои се, или барем би требало да бидат решени во секоја арбитражна спогодба, или јасно во самата спогодба или со препорака на група од арбитражни правила кои се занимаваат со тоа прашање. Спогодбата треба да се занимава со составот на трибуналот, пропишувајќи го бројот на арбитражни судии и начинот на нивно назначување, определување на правилата на постапката, а од нив зависи за кое прашање или група прашања ќе побараат одлука од арбитражата, определување на критериумите при донесувањето на арбитражната одлука односно инструкции за примена на правото, можноста за изрекување на привремени мерки, како и правно дејство на одлуката која е задолжителна но не нужно и конечна, со можност за нејзино понатамошно толкување, разгледување, ревидирање, обжалување и поништување.

1.1 Постапка на арбитражни трибунали

³ Словенија која од 2004 г. е членка на ЕУ, во 2008 год. го употреби правото на вето за да го блокира пристапувањето на Хрватска во унијата. Граничниот спор меѓу двете држави појавен 1991 год. со склучен договор од страна на двете држави се решава со меѓународна арбитража, при што треба да се утврди границата меѓу двете земји на копно и на море како и врската на Словенија со отвореното море и режимот на употреба на морските подрачја. Спорот сеуште нема разрешница.

Штом се јавил спор врз основа на обврска за арбитража, мора да се започне со арбитражна постапка и да се воспостави арбитражен трибунал. Во трговските договори и концесии кои содржат арбитражни клаузули, и во групите на арбитражни правила, често е пропишан ограничен временски период по јавувањето на спорот, во рамките на кој тужителот има право да започне арбитража и по кој барањето станува застарено. Пропишани максимални рокови, во рамките на кои може да се започне со барање и по кои барањето е застарено, не се вообичаени во меѓудржавните арбитражни спогодби⁴ бидејќи државите си дозволуваат поголема слобода и поголем избор на средства во решавањето на спорови.

Првата фаза од воспоставувањето на арбитражниот трибунал е назначувањето на неговите членови. Арбитражните клаузули нема да ги наведат арбитражните судии, единствено постапката со која тие треба да бидат избрани и назначени. Спогодбите за подложување кои се однесуваат на спорови кои веќе се јавиле, сепак можат да ги именуваат арбитражните судии, па е можно имињата на арбитрите да бидат внесени во арбитражниот компромис ако веќе страните се имат договорено за нив. По правило арбитражните договори предвидуваат непарен број на арбитри, три или пет, од кои секоја страна именува по еден или два свои члена, кои го избираат непарниот член. Проблем настанува кога некоја од страните ќе пропушти да го именува својот

⁴ Освен предметите кои вклучуваат претставување на барање на држава во име на нејзините државјани. Пр.примерите наведени во Секретаријатот на ОН, Comentary on the Draft Convention on Arbitral Procedure (Забелешка на Нацрт конвенцијата за арбитражна постапка), Документ на ОН A/CN.4/92(1955 год.)147-8

арбитер,⁵ или кога арбитрите не се согласуваат околу непарниот член. Во Модел-правилата, Комисијата за меѓународно право предвидува дека во случај кога арбитражата не може да се конституира во рок од три месеци, на барање на која било странка, изборот на арбитрите ќе го направи Претседателот на Меѓународниот суд на правдата.⁶

1.2 Овластувања на арбитражните судии-арбитражни правила

Овластувањата на арбитражните судии произлегуваат од два извора: арбитражната спогодба (која може да содржи препорака на група на арбитражни правила кои им доделуваат овластувања на арбитражните судии) и правото на местото во кое се наоѓа седиштето на трибуналот-*lex arbitri*. Хашките конвенции од 1899 и 1907 формулираа процедурални правила кои беа рамка за дејствување на сите идни арбитражи, а во поново време со ваквите правила се занимаваше Комисијата за меѓународно право. Во принцип, страните се тие кои ги усогласуваат процедуралните одредби, практикувајќи висок

⁵ Пр. Во случајот околу Мировните договори со Бугарија, Унгарија и Романија предвидуваа дека споровите што би можеле да произлезат од нивното толкување или примена да бидат предадени на решавање на тричлена арбитражна комисија, но кога била покренета постапка за воспоставување на арбитражна комисија, трите држави одбиле да определат свои членови со што ја блокирале работата на арбитражата. По барање на Генералното собрание на ОН за советодавно мислење од Меѓународниот суд за правните последици од ваквото однесување, судот забележал: „Должноста на судот е да ги толкува договорите, а не да ги менува“ (Interpretation of Peaces Treaties, Second Phase, International Court of Justice Reports, 1950, стр.221)

⁶ Yearbook of the International Law Commission, 1958/II, стр.83,чл.3

степен на контрола врз процесот на справување на спорот што ги оптоварува.

Процедуралните норми ја уредуваат постапката што ќе ја спроведе арбитражата, каде ќе заседава и како ќе биде платена. Вообичаено се внесуваат детални одредби за бројот и редоследот на поднесоците, за усниот дел од постапката, роковите, начинот на собирање на доказите (дали може да се именуваат експерти како вешти лица и да се вршат посети), за можноста за изрекување привремени мерки, за јазиците кои ќе се употребуваат, начинот на донесување на одлуките, за можноста од издвојување на мислење и за тоа дали одлуката ќе биде објавена или не.⁷

Дефинирањето на прашањето што ќе и биде поставено на арбитражата е важно, бидејќи влијае врз обемот на арбитражната јурисдикција и тоа е предмет на преговори. Трибуналот нема надлежност во прашања надвор од границите утврдени од страните и тоа е суштинско за важноста на постапката. Арбитрите се надлежни да одговорат само на поставеното или поставените прашања, ако ги пречекорат овластувањата, одлуката може да се побива како ништовна.

1.3 Арбитражно право

Во арбитражниот компромис, странките се слободни да го одредат изборот на правото по кое ќе суди арбитражата. Тие можат да

⁷ J. Г. Мерилс, „Решавање на меѓународните спорови“, Просветно дело АД Скопје 2009, стр.99

го договорот општото меѓународно право, одредбите на меѓусебниот договор, правичноста или некој друг правен извор.⁸ Изборот на правото применливо на одредувањето на основите на спорот е важно прашање, бидејќи ги одредува правилата кои се применливи на, на пр. толкувањето на спогодбата, прифатливите начини на извршување, и последиците од прекршување. Трибуналот ќе поддржи, барем како општо правило, категоричен избор на право на страните, без разлика кое би можело да биде тоа право и независно дали страните, или дејството, имаат каква било реална врска со избраниот правен систем. Способноста на страните да го предлагаат применливото право им дозволува да се повикаат и на внатрешното право, самостојно или во комбинација со друг правен систем. Осврт на внатрешното право е особено чест кај комерцијалните арбитражи⁹. Трибуналот за иранско-американските побарувања доби инструкција „сите спорови да ги решава врз база на почитување на правото“ и да ги примени оние принципи и правила на трговското и меѓународното право за кои трибуналот смета дека се применливи, земајќи ги предвид релевантните трговски узанси, договорните одредби и променетите околности.¹⁰

⁸ Љ. Фрчковски, В. Тупурковски, В. Ортаковски, „Меѓународно јавно право“, Табернакул Скопје 1995, стр.301

⁹ Спогодбата за заеми меѓу Данска и Маливи од 1966 год. беше експлицитно подложена на данското право, и нема сомнение дека трибуналот би ја поддржал важноста на овој избор на право.

¹⁰ J. R. Crook, „Applicable law in international arbitration: The Iran-US Claims Tribunal experience“, (1989) 83 AJIL p.278; Aldrich, The Jurisprudence, Chapter 4.

Кога страните сакаат уште повеќе да ја зголемат слободата на дејствување на арбитражата, тие ја овластуваат да го земе предвид она што е правично и разумно, како и правилата на внатрешното и меѓународното право.

Договорот за арбитража за граничните спорови меѓу Колумбија и Еквадор од 1907 отиде уште подалеку дозволувајќи „арбитрите да го остават настрана правото и да усвојат правична линија во согласност со потребите и погодноста на двете држави.“¹¹

Значи страните даваат упатство за границите до каде трибуналот смее да оди и тоа мора да се почитува. Доколку се покаже дека желбата на страните не била почитувана, тоа може да биде основа за ништовност на одлуката.

1.4 Арбитражна одлука и нејзиното правно дејство

Пресудите (одлуките) на арбитражата се задолжителни за страните во спорот, договарањето на арбитражата во себе содржи и обврска за оние што ја договориле, арбитражната пресуда да ја извршат во „добра вера“. Меѓутоа оваа пресуда не е нужно и конечна, бидејќи може да биде отворена можноста за нејзино толкување, разгледување, ревидирање, обжалување или поништување. Целта на страните што излегуваат пред Арбитража е да го решат спорот, па најчесто може да се побара нејзино толкување, појаснување на одлуката, не на нејзина правилност. Договорот за арбитража за случајот „Каналот“ дозволуваше

¹¹ Munkman, „Adjudication and adjustment“, p.24

споровите околу значењето и широчината на одлуката, да бидат доставени до Трибуналот во рок од 3 месеци. Ваквите одредби се покажале мошне значајни бидејќи страните различно ја интерпретирале одлуката. проблемот бил решен дури по дополнително спроведена постапка во која овластувањето на Трибуналот повторно ја разгледал сопствената одлука, се покажал како круцијално.¹² Исто така против арбитражната пресуда создадена е можност за поднесување на барање за поништување на пресудата како и ревизија. Без експлицитна дозвола, не постои генерално овластување за ревидирање на арбитражната одлука заради земање предвид нови факти и ништо не ги спречува страните со договорот да предвидат таква можност. Според Модел-правилата на Комисијата за меѓународно право, ако нема друг договор, надлежен да решава по такво барање би бил Меѓународниот суд на правдата. И правото на барање за поништување и ревидирање на арбитражната пресуда и надлежноста на Меѓународниот суд на правдата да решава по тие прашања зависи од согласноста на странките изразена во арбитражниот компромис или во текот на иницираната постапка.

Одлуката според меѓународното право е обврзувачка, само ако Трибуналот бил правилно составен, ги следел упатствата и донел соодветна одлука. Можно е секоја страна да го негира правното дејство на одлуката, повикувајќи се на нејзината ништовност. Одлуката ќе биде ништовна ако е донесена со кршење на правилата на постапката. Меѓутоа не можат страните да се повикат на принципот „никој не може

¹² Merrills, „United Kingdom – France Continental Shelf Arbitration“, p.249

да биде судија во сопствениот спор“ бидејќи лицата именувани за арбитри, иако именувани од страните во спорот имаат обврска да постапуваат како членови на правосудна институција. Од фундаментална важност за постапката како и за донесувањето на правична одлука е принципот да се сослуша и другата страна, меѓутоа ако другата страна одбива да се појави пред трибуналот, таа не може да се повикува на ништовност поради фактот што нејзините аргументи не биле сослушани. Случај за ништовност е кога трибуналот ја базира својата одлука врз докази кои никогаш не биле презентирани пред страните. Друга основа за ништовност е необразложувањето на одлуката, како и измама во претставувањето на случајот и корумпираност на член на трибуналот.

Кое е значењето и употребната вредност на арбитражата:

Арбитражата зазема важно место во меѓународната договорна практика, која заедно со помирувањето може да се најде меѓу одредбите за решавање спорови на бројни мултилатерални и билатерални конвенции. Покрај конвенциите кои предвидуваат задолжителна арбитража, постојат и такви кои пропишуваат факултативна арбитражна процедура. Таа е важен метод за решавање на меѓународните спорови, меѓутоа државите не се подготвени, генерално да се обврзат на судско решавање и од истите причини не ја претпочитаат арбитражата. Тие многу почесто се расположени за преговори или за други дипломатски техники. Достапноста на другите средства за решавање на спорови и високата

Integrimi i fëmijëve emigrantë në shkollat publike një sfidë e hapur për shoqërinë europiane

важност што страните и ја придаваат на можноста за задржување на флексибилноста, значи дека дури и кога арбитражата е предвидена во договорот како начин на мирно решавање на спорови, при оцената дали може и практично да биде применета, може да се бара од арбитражите да го анализираат односот меѓу неа и другите методи. Исто така ограничување во користење на арбитражата е проблемот на извршувањето на одлуката. Иако арбитражата донесува обврзувачка одлука, сепак не постои гаранција дека поразената страна ќе ја признае и изврши. Сепак, државите кај кои желбата за решавање на спорите е суштинска, не одбиваат да ги извршат арбитражните одлуки, што значи ефикасноста на арбитражата првенствено зависи од одговорното однесување на засегнатите влади.

2.МЕЃУНАРОДЕН СУД НА ПРАВДАТА-ОРГАНИЗАЦИЈА

Меѓународниот суд на правдата (МСП) е основниот судски орган на ОН, за разлика од неговиот претходник Постојаниот суд за меѓународна правда кој не претставувал орган на Лигата на народите. Статутот на МСП кој сочинува дел од Повелбата на ОН го овластува судот да решава спорови во кои како страни во постапката пред судот може да се јават само држави, кои се членови на ОН кои сами по себе се страни на Статутот, и држави кои не се членки а кои може да станат страни под одредени услови кои ќе се одредат поединечно за секоја

држава од страна на Генералното собрание, а по препорака на Советот за безбедност.¹³

Во член 2 од Статот е наведено дека Судот се состои од тело од 15 независни судии, кои се избрани без оглед на нивната националност за период од девет години, докажано компетентни за решавање на меѓународни спорови, личности со висок морал, кои поседуваат квалификации за највисоката судска должност во своите држави. Ниту еден член на Судот не смее да биде државјанин на иста држава и изборот вообичаено зависи од регионалните уредувања и желбата да се обезбеди претставување на главните правни системи на светот. Освен потребната квалификација, од судиите се бара да бидат независни и непристрасни во решавањето конкретни предмети. Изборот на судиите се врши по пат на одделно дејствување и гласање на Генералното собрание и на Советот за безбедност, со обезбедено мнозинство гласови во двата органи. Статутот на судот (чл.17 и 24) предвидува дисквалификација на судија доколку претходно во кое било својство бил инволвиран во случајот, при што постои обврска за членот на судот доколку смета дека не треба да учествува во донесување на одлука за даден предмет, да го извести претседателот на судот. Таква обврска постои и за претседателот ако смета дека од одредена причина судијата

¹³ Примери на држави на кои им било дозволено да учествуваат во постапки пред да станат членки на ОН се: Албанија, во предметот Канал Корфу (1949), Италија, во предметот Монетарно злато (1945) и СР Германија во предметот Континентален појас во Северното море (1969).

не треба да присуствува на сослушување на даден предмет, соодветно да го извести истиот.¹⁴

Во постапките за решавање спорови, ако ниту една од страните нема судија со нејзино државјанство во актуелниот состав на судот, и двете страни можат да именуваат ад хок судија кој станува негов член само за тој предмет. Ад хок судијата не мора да биде и најчесто не е државјанин на државата која го назначува, и имаат обврска да бидат непристрасни, но и да им помогнат на сите други судии да ги разберат правните и политички аргументи што ги изложуваат страните што ги именуваат. Тешкотии во назначувањето на ад хок судиите се појавиле во случаите на советодавните мислења, кога всушност не постојат страни во предметот. Постојаниот суд на меѓународна правда често одобрувал барања за назначување на ад хок судии, но иако Меѓународниот суд на правдата тоа го сторил во предметот Западна Сахара (1975)¹⁵, во предметот Намибија (1971)¹⁶ тој одбил да го стори тоа тврдејќи дека Јужна Африка нема право на ад хок судија и дека судот нема резидуална надлежност да одобри такво именување.

¹⁴ Пр. Во предметите Југозападна Африка(1965) каде австрискиот претседател,сер Перси Спендер, му советувахе на пакистанскиот државјанин,сер Мохамед Зафрулах Кан да не присуствува на сослушувањето, без дадено образложение, но тој бил член на пакистанската делегација при Генералното собрание на ОН кога тоа го разгледувал предметот на Југозападна Африка и зазел остар став против Јужна Африка.

-Извештај на МСП 1965 год.,9.

¹⁵ Извештај на МСП 1975 год.,6

¹⁶ Извештај на МСП 1971 год.,16

1.Формирање совети

Освен во својот пленарен состав, Статутот му овозможува на Судот формирање судски совети од помал број судии за посебни категории спорови како што ќе одреди судот, но Судот може во секое време да формира ад хок совет за постапување по конкретен предмет, во кој случај бројот на судии се одредува од страна на судот со согласност на страните. Советот подлежи на судот само во однос на неговиот состав, откако ќе се формира, советот е суд и не подлежи на контрола од судот и сите барања од страна на страните во конкретен спор се доставуваат до советот. Се поставува прашање: дали Судот може да одбие формирање совет по барање на страните, доколку смета дека основното правно прашање на предметот е толку важно или фундаментално што бара разгледување од страна на Судот во полн состав? Доколку судот одбие повикувајќи се на одредбата на член 26(2) од Статутот: „судот може во секое време да формира ад хок совет за постапување по конкретен предмет...“но и не мора според оваа одредба, во таков случај страните веројатно може да го решат проблемот со прекинување на постапката пред судот и предметот да го проследат пред арбитража.

2. Компетентност и надлежност за решавање спорови

Според член 34(1) од Статутот, само државите можат да бидат страни во предмети пред судот. Тоа ги исклучува поединците и корпорациите од поведување парница пред судот. Основното правило кое ја почитува надлежноста на судот е дека таа е заснована на согласност, што значи страните мораат доброволно да му доделат

Integrimi i fëmijëve emigrantë në shkollat publike një sfidë e hapur për shoqërinë europiane

надлежност на Судот. Доделување надлежност на судот се врши на четири начини и тоа: два доделуваат надлежност пред да се јави каков било спор кога тоа е предвидено со договор или конвенција во сила меѓу државите во прашање и кога постојат декларации, а два доделуваат надлежност откако ќе се јави спор, односно кога државите во прашање особено се согласуваат да го проследат својот спор до судот и кога се применува доктрината на *forum prorogatum* (вид имплицитно подложување). Има уште една надлежност а тоа е „пренесена надлежност“ според која Статутот го овластува судот да решава по сите спорови за кои била договорена надлежност на поранешниот Постојан суд на меѓународната правда, со услов, договорот во кој е предвидена надлежноста да има правна сила во однос на странките на спорот.

Надлежноста на судот да решава спорови (контестациона надлежност) ги опфаќа сите предмети кои страните ги проследуваат до него и сите прашања особено предвидени во Повелбата на ОН или договорите и конвенциите во сила. Страните во договорот можат во него да вклучат одредба за проследување на кој било спор кој произлегува од договорот, позната како „усогласувачка клаузула“. Потребно е да се направи разлика меѓу договори конкретно за решавање на спорови и договори за кое било прашање кои содржат клаузула за решавање на спор. По однос на договори за решавање на спорови од првиот вид, можат да бидат мултилатерални и билатерални па од мултилатералните би го издвоиле Општиот акт за мирно решавање на спорови од 1928 г. кој е ревидиран во 1948 г. и содржи одредби за помирување, арбитража и судско решавање. Во однос на договори кои содржат клаузули за проследување на споровите кои

произлегуваат од нив до судот, можат исто така да бидат мултилатерални како што се необврзните протоколи на Виенската конвенција за дипломатски односи од 1961 г. и оној за конзуларни односи од 1963 г. кој му додели надлежност на судот во предметот Заложници (1980), или пак билатерални.¹⁷

Статутот на Судот предвидува посебен вид надлежност, надлежност за надлежноста позната како *competence de la competence*. Кога се јавува спор околу јурисдикцијата на судот, односно несогласност околу прашањето дали страните кои спорат му ја признале на судот неопходната јурисдикција, тој мора да биде решен на почетокот и често конституира посебна фаза од судската постапка. Ограничувањата што ги прават страните за прифаќањето на надлежноста на судот со ставање резерви, се меч со две острици. Тие се одбрана од определен вид тужби но исто така ја онеспособуваат државата која ги става да покренува определени постапки. Во Декларацијата на САД од 1946 година беше вклучена резервација во однос на сите спорови кои произлегуваат од мултилатерален договор, познато како Ванденбергов амандман, по името на американскиот сенатор кој го вовеле. Во овој случај Судот ќе има задолжителна надлежност единствено доколку сите страни во договорот кои се засегнати од одлуката се страни во предметот или единствено доколку

¹⁷ На 13 септември 1995 год. во ОН е склучена Времената Спогодба помеѓу Р.Македонија и Р.Грција во која во чл.21 ст.2 во делот Завршни одредби се предвидува: Секоја разлика или недоразбирање кое ќе се појави меѓу страните во врска со толкувањето на Времената Спогодба може да се достави од која и да е од страните до Меѓународниот суд на правдата.

САД особено се согласат. Член 36(2) од Статутот предвидува дека држава може да овозможи декларација која е во сила да додели надлежност на судот во однос на друга држава која ја прифаќа истата обврска. На тој начин декларацијата функционира реципроцитетно, значи обврска за двете страни да ја имаат прифатено обврската за подложување на конкретен спор на судот. Доколку таа спаѓа во рамките на резервација содржана во декларација на која било од страните, тоа значи дека истата е исклучена од надлежноста на судот доколку која било од страните се повика на резервација и независно дали е исто така исклучена од надлежноста на Судот со резервација на другата страна. Доколку ниту една страна не се повика на неа, надлежноста на судот мора да се смета за заснована на *forum prorogatum* (Случај кога една држава го проследува предметот до судот, а друга врши чин кој може да се смета за подложување на надлежноста, како што е јавување и докажување по основ на предметот). Држава може, во својата декларација, да го резервира правото да ја менува истата преку додавање на нови или укинување на постојни резервации.¹⁸

2.1 Инцидентна и советодавна надлежност

Покрај контестационата, Судот има и инцидентна надлежност која го овластува да изрекува привремени мерки на заштита, да дозволува интервенции на трети страни или да ја интерпретира или

¹⁸ Обединетото кралство го стори тоа, судот ја поддржа важноста на таквата резервација, со која промената ќе стапи во сила од моментот на известување на генералниот секретар на ОН, во предметот *Право на премин* (1957)

- Извештај на МСП 1957 год., 125

ревидира пресудата. Член 41 од Статутот предвидува: „судот е овластен да одреди, доколку смета дека околностите го бараат тоа, какви било **привремени мерки** кои треба да се преземат со цел да се заштитат соодветните права на која било од страните. Постоенето на привремените мерки е оправдано за да се спречи додека постапката сеуште трае, секоја страна да нанесе дополнителна штета како и поради опасноста од загрозување на можноста за мирно решавање на спорот кога тој ескалирал во меѓународна криза. Судот не би бил овластен да изрекува привремени мерки на заштита доколку нема надлежност да одлучува за главниот спор.¹⁹ Привремените мерки се правно задолжителни, па кога Судот ќе ги изрече, се очекува државите да ги спроведат, иако во практиката тоа не е случај бидејќи не постои задолжителен механизам за нивно спроведување. Се смета дека спроведувањето на наредба за времени мерки не може да се бара преку Советот за безбедност, бидејќи според Повелбата тоа се однесува единствено на пресуда.

Членот 62 од Статутот дозволува доколку некоја држава смета дека има интерес од правна природа кој би можел да биде засегнат од одлуката во предметот, таа да може да поднесе барање до Судот за дозвола за **интервенција**. Членот 63 предвидува случаи кои вклучуваат толкување на договор во кој наводниот интервениент е

¹⁹ Судот одреди привремени мерки во предметот за Примена на Конвенцијата за спречување и казнување на геноцид (1993) инициран од страна на Босна и Херцеговина против Југославија (Србија и Црна Гора), каде судот досуди дека има надлежност според усогласувачката клаузула во Конвенцијата за геноцид

страна. Државата-барател во првиот случај нема право како што има во вториот случај, да интервенира, самиот Суд треба да и дозволи или да и забрани да го стори тоа. Државата треба да го докаже сопствениот правен интерес и дека тој интерес би можел да биде засегнат од одлуката во предметот. По однос на правниот интерес се појавуваат две прашања: прво, што значи правен интерес и второ, под кои околности трета држава е овластена да пристапи кон докажување на јурисдикционата врска меѓу неа и главните страни во спорот. И двете прашања биле поставени во случајот на делимитација на туниско-либискиот епиконтинентален појас во Медитеранот, кога Малта побарала да интервенира.²⁰

Овластување за **ревидирање** на пресудата може да биде практикувано само доколку се појават нови факти кои суштински би влијаеле на нејзината содржина.

Повелбата на ОН му дава овластување на судот да дава **советодавни мислења** по било кое правно прашање на барање на овластено тело. Членот 96(1) од Повелбата го овластува Генералното собрание²¹ или Советот за безбедност а членот 96(2) им дозволува на

²⁰ Поопширно за случајот, Ј.Г.Мерилс, „Решавање на меѓународните спорови“, стр.141

²¹ По иницијатива на Србија, Генералното собрание на ОН побара од МСП советодавно мислење „дали едностраното прогласување на независноста на Косово претставува кршење на меѓународното право“ при што МСП во јули 2010 г. го соопшти своето мислење: Декларацијата не претставува кршење на меѓународното право кое не забранува такви декларации. Одлуката на МСП не е обврзувачка и задолжителна за индивидуалните држави, но има голема правна, политичка и морална тежина.

други органи на ОН и специјализирани агенции да бараат мислење, но единствено доколку се овластени од Генералното собрание и доколку правното прашање се јавува во делокругот на нивните активности. Барањето мора да биде за мислење по правно прашање, значи исклучува барање по политичко прашање. Меѓутоа за Судот навистина е тешко дури и невозможно да одбие барање за мислење по политичко прашање, доколку прашањето е поставено во правна форма.

3. Постапка пред судот и донесување одлука

Правилата кои ја уредуваат постапката се уредени од Правилникот на судот, како и за многу основни прашања и со Статутот на судот. Многу прашања се решаваат со примена на обичајни процедурални правила или правила установени во практиката на Судот, бидејќи истиот не сака да биде обврзан од прекумерна формалност. Во постапките странките се еднакви, имаат право да изнесуваат свои докази и тврдења и слободно одлучуваат за начинот на кој ќе го водат спорот. Тие се претставени преку свој акредитиран Застапник, кому му асистираат советници, адвокати или други експерти.

Постапките започнуваат со барање (поднесување тужба) од само едната страна во спорот или со нотификација на специјалниот договор (компромис) од обете страни во спорот. Со доставувањето на барањето, најпрво се утврдува основот на тужбеното барање на државата-тужител, фактите кои се однесуваат на главното прашање и основата за надлежност на која се повикува барателот. Тоа се доставува до сите членови на Судот како и до тужената држава која поднесува свој контраподнесок, кој докажува по основите на предметот и се занимава

Integrimi i fëmijëve emigrantë në shkollat publike një sfidë e hapur për shoqërinë europiane

со фактите и правото. Државата-тужител потоа може да одговори на контраподнесокот и тужената држава да даде реплика на одговорот. По завршувањето на писмената расправа, Претседателот на судот донесува одлука за отварање на усна расправа, и при усното сослушување вообичаено започнува државата-тужител, тужената држава одговара.

Обемот на материјалот кој е значаен за фактичките и правни прашања доставен од страна на страните во спорот може да биде обемен, бидејќи не постојат правила што нешто би исклучувало, па државите презентираат се што сметаат дека го поткрепува нивниот случај. Оценувањето на доказите е секогаш работа на Судот, фактичката ситуација е клучна за примена на правото, па доказната постапка е компликувана и долга. Тешкотии во работата на судот се јавуваат со промисленото одбивање на тужената држава да се појави пред судот дури и со цел да даде приговор за надлежност на судот кога против неа е поднесена тужба.²²

Статутот и Правилникот (Деловникот) на судот содржат бројни одредби кои му овозможуваат спроведување сопствени истражувања, да бара од страните да повикуваат сведоци или експерти како и по барање на страните да излезе на лице место. Судот може да овластува

²² Пр:Предметите Надлежност врз рибници (1972), Нуклеарни тестови (1974), Суђење на пакистанските воени заробеници (1973), Егејско море (1976), и Заложници (1980). Исланд, Франција, Индија, Турција и Иран, соодветно не се појавија и се задоволија со игнорирање на постапката или со испраќање на писма до судот во кои едноставно потврдуваа дека истиот нема надлежност.

- Извештај на МСП 1974 год.,3, Извештај на МСП 1974 год.,253, Извештај на МСП 1973 год.,328, Извештај на МСП 1978 год.,3, Извештај на МСП 1980 год.,3

поединци, тела, комисии или организации да спроведуваат истраги или вештачење.

Судот, чија функција е да одлучува согласно со меѓународното право по спорови што му се доставуваат како извор на право ги применува: меѓународни конвенции, меѓународни обичаи како докази на дадена општа пракса прифатени како право, општи начела на правото признаени од страна на цивилизирани нации и судските одлуки и учењата на највисоко квалификуваните публицисти од различни земји, како помошно средство за определување на законските прописи.²³

Од начинот на примена на изворите на правото зависи односот на државите кон Меѓународниот суд на правдата. На меѓународно ниво постои проблем од недостаток на единствена култура, релативно неразвиеното меѓународно право и радикалните промени на меѓународната заедница. За да одлуките на Судот бидат прифатливи решенија за меѓународните спорови, Судот мора да ја почитува разнообразноста на својата публика и да ги формулира одлуките што ги донесува на јазик што го поддржува и прифаќа мнозинството од членките на меѓународната заедница. Одлуките на меѓународните судови, се израз на „силната мотивираност за дополнување и поправка на недостатоците на несовршениот правен систем“ од една, и на барањето за „претпазливост“ и воздржување што го наметнува

²³ Член 38 од Статутот на Меѓународниот суд на правдата

принципот на сувереност на државите“ од друга страна.²⁴ Обврската на Судот да го применува правото не го спречува проширувањето на основата врз која ги донесува одлуките, т.е. прочистувањето и елаборирањето на постоечкото право и земањето предвид на културните разлики и променетите околности. Меѓутоа Судот мора секогаш да ги почитува ограничувањата што произлегуваат од јурисдикцијата што му е дадена со меѓународните договори или други инструменти и широчината на спорот дефинирана во поднесоците на страните.²⁵

4. Правосилност и спроведување на пресуди

Според член 59 од Статутот на МСП „Одлуката на судот нема обврзувачка моќ освен меѓу страните во однос на тој конкретен предмет“. Според член 60, пресудата е конечна и без право на жалба. Пресудувањето најчесто се користи како фаза во решавањето на споровите, што значи дека кога државите ќе го поднесат спорот пред Судот, тие не мора да очекуваат негово конечно решавање, туку одлука со која ќе се намалат разликите меѓу нив, или пак приближување на спорот кон решение кое може да се постигне и на друг начин. Во многу

²⁴ H. Lauterpacht, „The Development of International Law by the International Court“ London, 1958, p.155

²⁵ Пример на давање многу специфично упатство на судот е специјалната спогодба склучена меѓу Буркина Фасо и Мали за спорот со границата, со која беше побарано од судскиот совет да ја дефинира меѓудржавната граница така што ќе ја задоволи желбата на страните граничната линија да базира врз принципот на почитување на границите наследени од колонијалниот период. Судот сметал дека страните изрично кажале како сакат да им се реши спорот, тој тоа и го направил.

случаи државите излегуваат пред Судот со цел да постигнат конечно решение на спорот.

Судењето не е интегрирачки, непријателски акт, туку добар начин за деполитизирање на спорот и префрлање на одлуката во рацете на трета страна. Државата која е подготвена на судење, веројатно нема да ја отфрли пресудата, затоа што ако го направи тоа, настрана од инхерентната цена, ќе ја плати и цената на неговото враќање во политичката арена.²⁶

Значи пресудите на Меѓународниот суд на правдата се конечни и не подлежат на жалба. Меѓутоа со Статутот е дозволено во случај на спор во однос на значењето или на полето на примената на пресудата, Судот истата да ја толкува на барање од која било страна. Дозволено е поднесување на барање за ревизија на пресудата кое може да се достави само доколку таквото барање се темели врз откривањето факт од таква природа што тој претставува решавачки факт, кој во моментот на изрекување на пресудата, не му бил познат на Судот и на страната која бара ревизија, секогаш под услов немањето на такви сознанија да не се должело на немарност.

Повелбата на ОН ги обврзува земјите-членки да ги почитуваат одлуките на судот (чл.94 ст.1). Член 94 (2) предвидува дека доколку една од страните во предметот не ја спроведе пресудата, другата може да прибегне кон Советот за безбедност „кој може доколку смета дека е

²⁶ J. Г. Мерилс „Решавање на меѓународните спорови“, стр.172

неопходно“, да даде препорака или да одреди мерки за спроведување на пресудата. Спроведувањето преку Советот за безбедност е обременето со тешкотии. Така во предметот Никарагва против САД, бидејќи САД го искористи своето право на вето, Советот за безбедност не беше во состојба да бара САД да ги почитуваат нивните задолженија кои им беа доделени со судска пресуда.²⁷

Проблеми за спроведување на пресудите се јавуваат кога една од страните не ја прифаќа јурисдикцијата на судот, меѓутоа кога и двете страни ја прифатиле надлежноста на судот, со меѓународен договор или на друг начин, иницијативата за судење ја покажува сериозноста на намерата споровите околу правните прашања да се решаваат со судење и ја покажуваат својата желба за намалување на тензијата и подготвеност за мирно решавање на спорот.

Кое е значењето и употребната вредност на Меѓународниот суд на правдата:

Судовите, па и Меѓународниот суд на правдата немаат генерално овластување да ги решаваат сите случаи на меѓународната сцена, меѓутоа заземаат посебно место во целокупната машинерија. Меѓународниот суд на правдата може да суди само во случаи каде има спор, па функционирањето на судот не е во игра пред конкретните несогласувања меѓу двете конкретни страни да станат сериозни. Улогата на судот е ограничена со самиот факт што решава спорови

²⁷ Обединетото Кралство, Франција и Тајланд се воздржаа. Никарагва го поднесе својот предмет до Генералното собрание, кое со 94 гласови против 3 (САД, Ел Салвадор, Израел) и 47 воздржани, повика на целосно и итно почитување.

само помеѓу држави, која и во овие случаи зависи од согласноста на страните да му ја доверат надлежноста. Многу спорови не се покриени со надлежноста на судот, поради тоа што не покренуваат правни прашања, парничењето е избор, а не правило, па многу спорови се решаваат на поинаков начин. Парничењето пред Меѓународниот суд на правдата е посебно карактеристично што странките се слободни во секое време да ја прекинат постапката, во случај да склучат договор за решавање на спорот надвор од судот. Во таков случај судот ќе ја почитува волјата на странките без да бара објаснување за прекинувањето на постапката.

Се смета дека Меѓународниот суд на правдата е место каде се решаваат чувствителни спорови, и тој е еден дел од вкупноста на мирните начини за решавање на спорови. Меѓународниот суд има постојан карактер и секогаш е опција кога настанува спор околу правни прашања, со што е значајна и неговата способност да развие консеквентна судска практика, а со тоа има голем придонес кон развојот на меѓународното право.

3. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКИ ПОМЕЃУ АРБИТРАЖАТА И

МЕЃУНАРОДНИОТ СУД НА ПРАВДАТА

Бидејќи судското решавање на споровите како метод, се разви од арбитражата, оттаму е и меѓусебната сличност но и големите разлики помеѓу нив. Пред Меѓународниот суд на правдата, само држави можат да бидат страни во постапката, додека покрај арбитражите надлежни да решаваат спорови меѓу држави, во меѓународната практика се

договараат и арбитражи во кои парнични страни се држави и приватни (физички или правни) лица.²⁸

Арбитражата се состои од лица одбрани од државите кои се страни во спорот, и обично се основа да се справи со конкретни спорови или класи на спорови, додека Меѓународниот суд на правдата е постојан и може да работи на какви било спорови кои вклучуваат меѓународно право. Арбитражата овозможува целосна контрола на страните врз составот на арбитрите, предметот и правото применливо во спорот. Додека Меѓународниот суд на правдата при примената на правото суди по точно наброените извори во чл.38 од Статутот, како што беа наведени погоре. Арбитражата обично се држи во тајност и пресудата може да остане необјавена ако така сакаат страните. Меѓународниот суд на правдата обично мора да ги одржува сослушувањата јавно и сите негови пресуди се објавуваат. Лошата страна на Арбитражата е што страните морат да им платат на арбитрите, на записничарот на трибуналот и на другите службеници, како и да платат други трошоци за арбитражата, на тој начин правејќи ја арбитражата многу поскапа од судското решавање на спорот (трошоците за финансирање на целата таа операција), бидејќи страните не ги плаќаат овие давачки во случајот со Меѓународниот суд на правдата (суд со воспоставен состав, организација и процедура).

²⁸ Таква Арбитража е т.н. Иранско-американски жалбен трибунал, основан со Алжирската декларација на Иран и Сад од 1981 г. Трибуналот е надлежен да решава спорови, како меѓу двете држави, така и меѓу Иран и државјани на САД.

Постапката (правилата) по која суди Арбитражата е исто така предмет на арбитражниот договор што може да се случи да биде идентична како кај Меѓународниот суд²⁹, додека Меѓународниот суд на правдата ги применува правилата утврдени со Правилникот и Статутот на судот. За разлика од судот, Арбитражата не дозволува вмешување (интервенција) на трети заинтересирани држави во постапката.

Пресудите и кај двата методи се обврзувачки за страните, но разликата е во можноста за нивно побивање. Кај Арбитражата може да биде отворена можноста за нејзино толкување, разгледување, ревидирање, обжалување или поништување што најмногу зависи од согласноста на страните, додека кај Меѓународниот суд на правдата е дозволено толкување и барање за ревизија на пресудата.

Арбитражата е специјализирана за решавање на конкретни спорови или вид на спорови додека Меѓународниот суд на правдата е единствениот суд со генерална надлежност.

ЗАКЛУЧОК

На Арбитражата, во најширока смисла се гледало како обид да се воведе владеење на правото во меѓународните односи и да се замени употребата на сила со рутина на поведување парници. Арбитражите се

²⁹ Пр. Трибуналот за решавање на спорот за разграничување на морето од 1985, каде било договорено дека ќе се применуваат процедуралните правила на Меѓународниот суд со прецизирање на членовите од Деловникот на Судот да се применуваат мутатис мутандис

појавија пред судовите и беа инспирација за формирањето на постојаната меѓународна правосудна институција.

Најударната карактеристика на судското решавање на спорови е неговата диспозитивност. Одлуките на судовите и трибуналите се задолжителни, па парницата е добар начин на образложување на проблемот, при што фактот на неговото решавање е позначаен од самото решение. Кога пак на страните им е најважно решението, тогаш ретко пристапуваат кон судско решавање, прибегнуваат кон други методи во кои не си дозволуваат да изгубат се како што може да се случи кај пресудувањето, ситуација „победникот носи се“.

Непристрасните, независните лица (судии) кои ги носат задолжителните одлуки, кои се круцијални од аспект на консеквенциите на одлуката, нуди бројни предности и е корисен во ситуации во кои државата сака да го реши прашањето а е под притисок да не прави отстапки. Во таков случај, одлуката не е одговорност на владата, па таа има можност да го брани и аргументира извршувањето и во случај содржината на одлуката да не е поволна.

Правното решавање на споровите може да води кон попромислено проучување на прашањата од секоја страна и поправично излагање на контроверзиите. Тоа може да води кон подобро разбирање на ставовите на спротивната страна и кон меѓусебно преговарање на решавањето.

Бидејќи е прашање на согласност на страните во спорот, правното решавање, т.е. употребата на правосудните методи на решавање на спорот, им одговара на билатералните, но не и на

мултилатералните спорови кога случајот допира интерес на трета страна. Во тој случај може да се случи да третата држава може но не сака да парничи, или пак во случаите за интервенција, кога третата држава сака да води парница, но на тоа се противат главните опоненти. Доколку Меѓународниот суд го прифати интервентот, би можело да влијае главните страни да се повлечат од постапката, со намера спорот да го решат на друг начин.

Авторитетот на правното решавање спорови произлегува од образложението на одлуката, па решавањето на еден спор прави придонес кон развитокот на меѓународното право.

Меѓународниот суд на правдата, со својата генерална надлежност е константен потсетник на државите дека ја имаат на располагање можноста за парничење, справување со правните аспекти на спорите.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Проф.Д-р Ѓорѓи Тоновски, „Меѓународни организации“, Скопје 2006, Европски универзитет на РМ

* Повелба на Обединети нации

- Џон Колиер, Воган Лоу, „Решавање на спорите во меѓународното право, институции и процедури, Просветно дело АД Скопје 2009

* Статут на Меѓународниот суд на правдата

- J.G. Мерилс, „Решавање на меѓународните спорови“, Просветно дело АД Скопје 2009

- Љ. Фрчковски, В. Тупурковски, В. Ортаковски, „Меѓународно јавно право“, Табернакул Скопје 1995

- J.R. Crook, „Applicable law in international arbitration: The Iran-US Claims Tribunal experience“ 1989

- Munkman, „Adjudication and adjustment“

- Merrills, „United Kingdom – France Continental Shelf Arbitration,,

- H. Lauterpacht, „The Development of International Law by the International Court“, London 1958

- Interpretation of Peaces Treaties, Second Phase, International Court of Justice Reports, 1950

- Yearbook of the International Law Commission, 1958/II

- Забелешка на Нацрт конвенцијата за арбитражна постапка, Документ на ОН A/CN.4/92 (1955)

- Извештај на МСП 1965, Извештај на МСП 1975, Извештај на МСП 1971, Извештај на МСП 1957, Извештај на МСП 1993, Извештај на МСП 1974, Извештај на МСП 1973, Извештај на МСП 1978, Извештај на МСП 1980.

- Internet, Google: <http://www.icj-cij.org>

М-р Тања Достинова Запрова

Факултет за политички науки, Меѓународен Универзитет-Струга

Докторски студии

ПРЕГОВАРАЧКИОТ ПРОЦЕС ВО ИЗРАЕЛСКО-ПАЛЕСТИНСКИОТ КОНФЛИКТ

Апстракт

Идеата за „Држава Израел“ е вкоренета во 1948 година, а израелско-палестинскиот конфликт обично се однесува и на поранешните фази од истиот конфликт меѓу зионистичките пионери и арапската популација која живее под палестинска или отоманска власт. Во 19ти век земјата Палестина била населена со мултикултурно население од околу 86 % муслимани, 10% христијани и 4% Евреи кои живееле во мир. Војната помеѓу Израелците и Палестинците е една од најдолготрајните и најагресивна од сите останати конфликти во светот. Своите корени ги влече од историското право на земјата која го зафаќа делот меѓу Источниот брег на Медитеранското Море и Јорданската Ривиера или Западен брег (West Bank) и појасот Газа.

И покрај вклученоста на голем број меѓународни фактори, низа пропаднати преговори и договори, спорадична подготвеност и од двете страни, израелско-палестинскиот конфликт сеуште трае со секојдневно зголемување на бројот на човечки жртви и од двете страни. Дводржавност е решение за кое се изјасниле повеќетте Израелци и Палестинци.

Клучни зборови: Израел, Палестина, конфликт, преговори, дводржавно решение

Abstract

Since 1948 the idea State of Israel is deeply rooted among israelians and the Israeli-Palestinian conflict is usually addressed to the earlier stages of the same conflict between Zionist yishuv and the arab population under Palestinian or othoman rule. In the 19th century the land Palestina was settled with multicultural population of 86% muslimans, 10% cristians, and 4% od Jewry all living in peace. The war between israelians and Palestinians is one of the longest and most agresiv in the world. The historical claim of the land between the East coast of the Mediteranian see and the Jordan Riviera or so called West Bank and the Gaza Strip are the roots of the conflict.

Beside the involvement of a hudge number of international players, a range of failed negotiations and agreements, sporadically willingness from both sides, the Israeli-palestinian conflict is still an ongoing conflict with daily increasment of human wictims from both sides. Two-state solution is one of the options supported by most of Israelis and Palestinians.

Key words: Israel, Palestina, conflict, negotiations, two-state solution

Основа на конфликтот

Изминативе стотина години на Палестинците им донесоа колонизација, протерувања и воена окупација, проследена со долгорочна потрага по самоопределување и кохабитација со народот кој тие го сметаат за одговорен за нивните страдања и загуби. За еврејскиот народ од Израел враќањето на земјата од нивните прадедовци по векови поминати во прогон ширум светот не им донесе ниту мир ниту безбедност. Тие секојдневно се соочуваат со кризи и конфликти од страна на нивните соседи кои бараат да ја избришат нивната земја од картата на постоење.

Направени се многу обиди да се посредува за двострано решение кое наметнува создавање на независна палестинска држава паралелно со независна еврејска држава (се до 1948 година) или напоредно со државата Израел (основана 1948 година).¹ Значајно мнозинство Израелци и Палестинци претпочитаат дводржавно решение како може

¹ Kurtzer, Daniel and Scott Lasensky. "Arapsko-izraelski mirovni pregovori, 2009

начин на разрешница на конфликтот.² Повеќето Палестинци гледаат на Западниот брег и Газа како на основна територија за идната држава, што исто така е појдовна точка и за Израелците. Многумина академици се повикуваат на еднодржавно решение според кое сите Израелци, појасот Газа и Западниот Брег би станале двонационална држава со еднакви права за сите.³

Но, постојат значајни области на несогласувања околу фомата на било каков финален договор, а исто така и околу нивото на кредибилитет кој секоја од страните ја гледа во придржувањето кон основните обврски. И во израелското и во палестинското општество постојат различни ставови и мислења. Ова оди во прилог на продлабочување на поделбата не само помеѓу Израелците и Палестинците туку и поодделно помеѓу нив самите. Карактеристична црта на конфликтот е нивото на насилство, кое трае за цело време на конфликтот. Борбите се водат од страна на редовни војски, парамилитарни групи, терористички келии и поединци. Жртвите не се ограничени само на униформираните лица, туку и на недолжно цивилно население кое не учествувало во борбите тогаш кога било убиено.

Голем број значајни меѓународни актери се вклучени во овој конфликт. Директно инволвирани преговарачи се Израелската влада предводена од Бенџамин Нетанјаху и Палестинската Либерална Организација (ПЛО) предводена од Махмуд Абас. Официјален медијатор на преговорите е познат под името „Квартетот на Среден Исток“, застапуван од специјални пратеници преставници на САД, Русија, ЕУ и ОН. Арапскиот Сојуз е уште еден важен актер, а Египет-основачот на Арапскиот Сојуз е клучен учесник. Од 2003 година наваму палестинската страна постојано се дели поради конфликтот со двете мнозински фракции: Фата-традиционално доминантна партија и опозиционерската Хамас. По завземањето на појасот Газа од страна на Хамас во Јуни 2007, територија контролирана од страна на

² Jerusalem Media and Communications Centre, Анкета на палестинските ставови

³ Avraham Sela, The Continuum Political Encyclopedia, New York, 2002

Палестинската национална власт (Палестинска привремена влада) е поделен помеѓу Западниот Брег и Фата, а Хамас во појасот Газа. Поделбата на владата меѓу двете страни резултираше со колапс на двоупартиската влада на Палестинската национална власт (ПА).⁴

Историјатот на Израелско-Палестинскиот конфликт влече корени од 19ти век до ден денешен. Тој се темели на конфликт во кој и двете страни инсистираат на правото на територијата Палестина на Палестинците и земјата Израел на Израелците. Историски гледано овој конфликт има шест раздвоени фази:

- Периодот на отоманското владеење во Палестина каде Палестинците се гледале себеси како дел од вкупната арапска територија која била под владеење на Отоманската империја. Во текот на овој период конфликтите биле на верска, а не на национална основа;

- Периодот на Британска управа каде и двете страни биле под британска власт и под еден политички ентитет наречен Палестина на англиски јазик. Во текот на овој период терминот Израелско-Палестински конфликт не се користел и наместо него се однесувал на Еврејско-Арапскиот конфликт на земјата Израел (од страна на еврејската популација) и од друга страна Еврејско-Арапски конфликт за Палестина (од страна на арапската и британската популација)

- Временски период меѓу декларацијата на Државата Израел и Шестодневната војна во која завојуваните страни живееле во три одделни национални ентитети: државата Израел, појасот Газа (контролиран од страна на Египет) и Западниот Брег (во тоа време припоен со Јордан);

- Временскиот период меѓу Шестодневната војна и Спогодбата од Осло, според која завојуваните страни живеела во областа на западна Палестина контролирана од страна на државата Израел;

⁴ M. Barry and Judith Colp Rubin, „Cronology of modern terrorism” , New York, 2008

- Временскиот период меѓу спогдбата во Осло и Второто востание каде Израел егзистирал покрај полусуверениот политички ентитет-Палестинска власт;

- Временскиот период меѓу почетокот на Второто востание се до ден деншен, период во кој Израел продолжува да изведува операции на апсења во зоната А во Западниот Брег и Газа, за да подоцна во 2005 се повлече од појасот Газа што резултираше со зацврстување на Хамас кој во 2007 година ја превзеде контролата над појасот Газа. (Битката на Газа)⁵

Тензијата помеѓу Израел и Хамас кој во меѓувреме доби огромна финансиска и политичка поддршка од страна на Иран, ескалираше во 2008 кога Израел ја започна операцијата „Лиено олово“ или војната во Газа. Прекин на огнот беше потпишан во Фебруари 2009 со помош на интернационална медијација помеѓу двете страни, иако сеуште продолжија мали и спорадични случаи на насилство.⁶ Обидот на Палестинските власти да стане членка на ОН како потполно суверена држава, пропадна во 2011 година. Во делот на Газа кој го контролира Хамас сеуште има спорадични ракетни напади на Израел, а сеуште има и израелски воздушни напади.⁷

Мировен процес

Мировниот процес во Израелско-Палестинскиот конфликт во текот на годините ја менуваше својата форма од ставовите „се или ништо“ до ставот „одржлив мир“ кој преовладува во XX ,а и во XXI Век.

⁵ D.Kurtzer, S.Lasensky, Negotiating Arab-Israeli Peace, American Leadership in the Middle East, Washington 2008

⁶ Israel Ministry of Foreign Affairs, Operation Cast Lead, 2008

⁷ Human Rights Watch, Palestinian rockets in Gaza, 2011

Уште од 1970 година се прават паралелни напори за да се изнајдат услови на кои ќе се базира мирот како за Арапско-Израелскиот конфликт, така и за Израелско-Палестинскиот. Некои од земјите како Египет и Израел (1979) и Јордан и Израел (1994) потпишаа мировни договори, но некои сеуште немаат остварување на заеднички интереси за да го сторат тоа. Од Ноември 2007, односно од Конференцијата во Анаполис моменталните напори за Израелско-Палестински мир се насочени кон изнаоѓање на дводржавно решение.

Мировен процес од Осло (1993)

Односите помеѓу Израелците и Палестинците се уникатна приказна која трае над педесет години: војни, освојувања, преговори, резолуции на Советот на безбедност, мировни посредувања, привремени мировни договори, кршење на истите и пак нови конфликти, кои водат до нови преговори. За жал прогнозите дека овој конфликт или топло-ладна војна ќе трае двапати повеќе од триесетгодишната војна (1618-1648).⁸

За меѓународните посредници една од најтешките задачи беше да ги седнат на преговарачка маса крвно завојуваните и меѓусебно крајно недоверливи страни. Постојат примери на арапско-израелски преговори (египетско-израелски, јорданско-израелски), но за прв пат на почетокот на 90-тите во Осло по пат на тајни преговори се започнати директни преговори помеѓу Израелците и Палестинците, што воедно е и еден од најуспешните примери на тајната дипломатија.⁹ Во 1993 година владини преставници на Израел под водство на Јитсак Рабин и палестинските челници од ПЛО предводени од Јасер Арафат со цел да изнајдат мировно решение ги отпочнуваат преговорите познати како Мировен процес од Осло. Важна пресвртница во овој процес е писмото на Арафат каде тој го признава израелското право на постоење. На церемонија во Вашингтон на 13 септември 1993 година со историското ракување меѓу Арафат и Рабин бурно со аплауз е поздравено

⁸ Ж. Ковачевиќ, Меѓународно преговарање, Белград, 2004

⁹ Albin, Fairnes in International Negotiation, Cambridge, 2001

потпишувањето на спогодбата, која преставува рамка за понатамошните Израелско-Палестински односи. Суштината на договорот од Осло беше дека Израел постепено ќе ја отстапува контролата од Палестинската територија на Палестинците во замена за мир. Ословскиот процес беше деликатно прогресивен и пригоден во почетокот, но истиот доживува пресвртница по атентатот на Рабин, а конечно е прекинат кога Арафат и Ехуд Барак не успеаја да постигнат договор. Роберт Мајли-специјален помошник на Бил Клинтон (тогашен претседател на САД) потврди дека Барак немал официјална пишана понуда за Арафат, па според тоа постојат различни проценки околу разгледуваните понуди. Една од главните пречки за да се постигне договор бил статусот на Ерусалим.

Самитот во Камп Дејвид (2000)

Во јули 2000 година американскиот претседател Бил Клинтон свика мировен самит помеѓу палестинскиот претседател Јасер Арафат и израелскиот премиер Ехуд Барак. Имено Барак понудил отприлика 95% од појасот Газа и Западниот Брег, суверенитет на Источен Ерусалим, како 69 еврејски населби (кои компромитираа 85% од еврејските доселеници во Западниот Брег) да ги отстапи на Израел. Тој исто така предложил „привремена израелска контрола“ на неодредено време на нови 10% од територијата Западен Брег-територија кој вклучува и еврејски населби.

Според палестински извори, остатокот од територијата би бил под палестинска контрола, но одредени области би биле раскршени од израелските заобиколни патишта и контролни точки. Во зависност од тоа како ќе се конфигурираат безбедносните патишта, израелските патишта би можеле да го попречат слободното патување на Палестинците низ нивната предложена држава и натој начин би се спречила можноста да прибираат уште палестински бегалци.

Претседателот Арафат ја одбил оваа понуда, на што Клинтон предложил контрапонуда, што Арафат не го сторил¹⁰. Покрај сите на

¹⁰ J.Pressman, „What Hapend in Camp David and Taba“, Washington, 2003

напори и интезивен притисок од страна на САД, на Самитот во Камп Дејвид не е создадено ниту едно одржливо решение кое би ги задоволilo барањата на двете страни. Во меѓувреме Клинтон го обвини Арафат за неуспехот на самитот. Во наредните неколку месеци Клинтон го назначи поранешниот сенатор Џорџ Митчел да ја води Информативната комисија за самитот од која резултираше „Извештајот Митчел“ со цел да се закрепи мировниот процес.

Самитот во Таба (2001)

На Самитот во Таба во Јануари 2001 година Израелскиот преговарачки тим ја престапи новата карта. Предлогот се состоеше во бришење на „привремената израелска конторола“ а палестинската страна го прифати ова како основа за понатамошни преговори. Но, премиерот Ехуд Барак не ги интензивира преговорите во тоа време и разговорите завршија без договор. Следниот месец Февруари 2001 кандидатот на левото крило на Ликуд-Ариел Шарон беше избран за премиер на Израел. Изборот на Владата на премиерот Шарон беше да не ги продолжува преговорите кои веќе беа на високо ниво.¹¹

Траса за мир

Набргу после Самитот во Таба, Квартетот во состав САД, ЕУ, Русија и ОН предложи уште една разрешница на конфликтот, односно т.н. „Траса за мир“ - **Roadmap for peace**. Оригиналниот план беше напишан од страна на американската служба за надворешни работи, а презентирана од страна на претседателот Џорџ Буш во говор на 24 Јуни 2002 година, прелудирајќи на независна Палестинска држава која ќе егзистира во соживот и мир со Израелците.¹² Овој предлог немаше намера да ги разреши тешките прашања како што се судбината на Ерусалимските или Израелските населби, што беше оставено да се преговара во подоцнежните фази на процесот. Израел не го прифати

¹¹ J.Pressman, „What Hapend in Camp David and Taba“, Washington, 2003

¹² U.S.department of State, Roadmap For Peace, 2002

овој предлог како пишан документ, туку побара 14 измени пред воопшто да г размисли за прифаќање на истиот, но измените беа неприфатлива ситуација за моменталната Палестинска влада. Во првата фаза на предлогот беше зацртано да се направи прекин во изградбата на Израелските населби, но и стопирање на Палестинското насилство. Ниту едното, ниту другото не беше постигнато, со што се сведе само на уште еден неуспешен обид направен од страна на медијаторите кон подместување на преговорите од мртва точка. Финалната верзија на текстот излезе во Април 2003.

Арапска мировна иницијатива

Самитот во Бејрут донесе нова мировна иницијатива првично предложена од страна на принц Абдулах од Саудиска Арабија. Арапската мировна иницијатива понуди решение на Израелско-Арапскиот конфликт во целина, а особено и за решавање на Израелско-Палестинскиот конфликт. Иницијативата објавена во Бејрут 2002 година, повторно е договорена на Риадскиот самит во 2007 година. Мировната иницијатива наиде на прифаќање од страна на сите членови на Арапската лига, вклучувајќи ги и Хамас и Фатах. Оваа мировна иницијатива нуди „ конечно решение“ за границите кои се темелат на границите поставени од страна на ОН, воспоставени пред 1967, односно пред Шестодневната војна, потполна нормализација на односите со Израел во замена со повлекување на израелските трупи од сите окупирани територии, вклучително и од Висината Голан, признавање на Независна Палестинска држава со Источен Ерусалим како главен град, како и решавање на проблемот со палестинските бегалци. Но, израелската влада изразува сомнежи околу прашањето со палестинските бегалци, безбедност на татковината, но и прашањето околу суштината на Ерусалим. Арапската лига гледа на оваа иницијатива како на потенцијален решавачки инструмент и не отстапува од преговори со израелската страна. Одговор на Арапската мировна иницијатива е ***Израелската мировна иницијатива од 2011 година***, според која Израел изјавува дека стратешка цел е постигнување на историски компромис кој ќе доведе до целосна нормализација на односите помеѓу Израел и сите арапски и исламски земји.

Директни преговори

Фазата на директни преговори започнува во Септември 2010 година како дел од мировниот процес, помеѓу САД и претседателот Барак Обама, израелскиот премиер Бенџамин Нетанјаху и Махмуд Абас претседател на Палестинската власт. Конечната цел на **директните преговори** е постигнување на официјален статус на населбите создадени во тек на Израелско –Палестинскиот конфликт имплементирајќи го решението за дводржавност, така што Израел ќе остане еврејска земја, но и воспоставување на држава за палестинскиот народ.

На 23 септември 2011 година Махмуд Абас достави до генералниот секретар на ОН официјална апликација за признавање на палестинската држава од страна на ОН и за членство во истата организација, меѓутоа Советот за безбедност одлучи дека неможе да даде едногласна препорака за прием на Палестина во ОН. Но, во Ноември 2012 година Генералното собрание на ОН со резолуција и додели статус на „земја набљудувач без членство“ (статус кој го има Ватикан). Дури и ваквиот статус и дава за право на Палестина да членува во еминентни светски организации како: СЗО, СТО или Светска банка. Во Декември 2012 година шефот на протокол на ОН објави дека во сите официјални документи на ООН Палестинската власт ќе биде именувана како држава Палестина. Детерминираноста на администрацијата на претседателот Обама да изнајде конечно решение, односно да ги заврши преговорите во корист на две страни ги интензивира преговорите од ден на ден, до донесување на конечен мир во регионот.

Моментални спорни прашања

Многумина од Палестинците веруваат дека Израелците всушност и не се заинтересирани за постигнување договор, туку претпочитаат да ја имаат контролата над целата територија почнувајќи од Медитеранското Море се до Јорданската Ривиера. Како доказ за нивните трдења тие се повикуваат на ширењето на еврејските населби во текот на владеењето на Израелското лево крило, фактот дека Израел

е онаа страна која секогаш освојува територии од арапски земји, дека ИДФ навлезе во Палестинските градови во текот на Интифадата¹³, како и фактот дека одреден број на Израелско лево ориентираните водачи и религиозни водачи изразија своја поддршка околу идеата за Голем Израел и имплементација на преселба на населението. Од друга страна, многумина од Палестинците веруваат дека вистинската палестинска намера е да се освои палестинскиот регион во целост, а нивните официјални тврдења се само моментална стратегија. Како доказ на нивните тврдења тие се повикуваат на воздигнувањето на Хамас во сите палестински учебници, со цел превземање на сите делови на Израел, како и на палестинското полититичко насилство над израелските цивили во појасот на Зелената гранична линија. Иако постои плеада на мислења и интерпретации на истите, основата на конфликтот лежи во продлабочување на недовербата меѓу двете страни, еднострана стратегија, тврдокорни политички ставови, во комбинација со насилство и недоверба од страна на цивилното население што само пак од друга страна води кон недоверба во преговорите.

Спорни прашања

Спогодбата од Осло ги обврзува двете страни и Израелската влада и Палестинската национална власт на евентуално дводржавно решение. Меѓутоа постојат шест важни прашања кои треба да се разрешат како предмет на преговорите.

Ерусалим-Границите на Ерусалим се особено осетливо прашање и кои секоја од страните ги брани како свои. Трите најголеми верски заедници: еврејската, христијанската и муслиманската го сметаат Ерусалим како важна место за нивните религиозни и историски моменти. Израел од една страна тврди дека градот не треба да се дели, туку да остане обединет под израелска политичка конторола. Од друга страна Палестина ги бара деловите од градот кои не биле дел од Израел пред Јуни 1967 година. Од 2005 година наваму Ерусалим има повеќе од

¹³ Востание меѓу палестинските Арапи од појасот Газа и Западниот Брег, со почеток конкрајот на 1987 година и продолжува спорадично во раните 1990-ти, во знак на протест против континуираното израелската окупација на овие територии.

719.000 жители, од кои 465.000 Евреи кои живеат во Источен Ерусалим и 232.000 муслимани кои воглавно живеат во Источен Ерусалим. На Самитот во Камп Дејвид и на самитот во Таба, САД предложија план според кој арапските делови на Ерусалим би требало да се дадат на предложената Палестинска држава. Додека еврејските делови на Ерусалим да се задржат од страна на Израел. Сите археолошки работи под храмот да се конторлираат заеднички. Двете страни во принцип го прифатија предлогот, но Самитот пропадна. Израел de facto има контрола над цел Ерусалим, но постојат различни политички и дипломатски позиции за истиот. Од 1967 година Израел го смета за свој цел Ерусалим, вклучувајќи го и Источен Ерусалим како свој „целосен и единствен“ главен град. Според израелското судство Ерусалим е главен град на Државата Израел. „Al Quids,, или цел Ерусалим е идниот главен град на идната Палестинска држава. Официјално мнозинството земји членки на ОН и повеќето меѓународни организации не го прифаќаат Ерусалим како главен град на Израел, ниту пак израелското припојување на Источен Ерусалим. Од тие причини повеќето амбасади се стационирани во Тел Авив.

Палестински бегалци-Палестинските бегалци се претежно Арапи и нивните потомци, кои избегале или биле протерани во тек на Арапско-Израелскиот конфликт во 1948 година, и во тек на Шестодневната војна во 1967 година. ОН ги дефинира палестинските бегалци¹⁴ како лица чие место на престој била Палестина меѓу Мај 1948 и Јуни 1967, кои ги изгубиле домовите и сите средства за егзистирање, а истата се однесува и на нивните потомци, без разлика дали престојуваат во бегалски кампови или во привремени заедници, што пак од друга страна преставува големо отстапување од дефиницијата за бегалци. Потомците на палестинските бегалци се единствена група бегалци под закрила на ОН на кој им се гарантира статус на бегалец со самото раѓање. Според оваа дефиниција бројот на бегалци од 711.000 во 1949 година е пораснат на 4.7 милиони во 2010 година. Повеќето од овие бегалци не се ни родени во Израел, но сепак се повикуваат на правото на враќање во Израел. Палестинските преговарачи, а особено Јасер

¹⁴ Резолуција 194 на ОН

Арафат инсистираат на правото на враќање на бегалците во местата каде живееле пред 1949 или пред 1967 година повикувајќи се на Универзалната декларација за човекови права на ОН. Многумина Израелци се отворени за изнаоѓање на компромисно решение на оваа прашање пропратено со монетарно обесштетување и обединување на семејствата, иницијатива понудена од Ехуд Барак во 2000 година. Други пак се против тоа. Еден од аргументите е посебниот третман на палестинските бегалци од страна на ООН (наместо од UNHCR постои посебно тело- UNRWA).

Израелски населби на Западниот Брег-Во годините после Шестодневната војна, а особено во 1990 година во тек на мировниот процес, Израел врши обнова на заедниците уништени во 1929 и 1948 година, но подига и нови населби во Западниот Брег, кои станаа дом на околу 35.000 луѓе. Повеќето од овие населби се наоѓаат на западната страна од Западен Брег, додека пак останатите се длабоко навлезени во палестинска територија, блиску до палестинските градови. Овие колонии се причина на многу конфликти. Од страна на меѓународната заедница (вклучитено и САД, Велика Британија и ЕУ)¹⁵ како и од страна намедиумите, израелските колонии претавуваат клучна пречка во изнаоѓање на мировно решение. Меѓународните фактори ги нарекоа овие населби нелегални согласно меѓународните закони. Подигањето и ширењето на овие населби претставува кршење на четвртата Женевска Конвенција на Обединетите Нации. Европската Унија И Генералното Собрание на ОН ги сметаат овие населби исто така за нелегални. Според Министерството за внатрешни работи на Израел во 2012 година 350.150 Евреи вкупно живеат во 121 официјално признаени населби во појасот Газа и околу 300.000 во Источен Ерусалим.

Израелска безбедносна загриженост-Во тек на конфликтот постојана грижа на Израелците е палестинскиот тероризам. Мотивите на палестинските терористички организации се комплексни и не секогаш сите терористички организации се согласуваат со активностите

¹⁵ Интерпарламентарно собрание за европска сигурност и безбедност-Годишен Извештај на Стејт Департмент

на останатите. ***Заедничка цел на сите палестински терористички организации е да се елиминира еврејската држава и да се замени со палестинско-арапска држава.*** Најпроминентните терористички групи гледаат на овој конфликт како на религиозен Цихад (Хамас). Голема загриженост од страна на израелците по прашање на државна одбрана од 2001 година па наваму се и ракетите Квасам.¹⁶ Од страна на израелците се превземаат низа дипломатски дејства преку унилатерални гестови за мир, но и неконвенционани методи како целни убиства, уништување куќи на терористички оперативци, како и зголемување на сигурносни мерки со поставување на контролни точки. Според истражувањата на Универзитетот Хаифа на секој петти израелец¹⁷ има изгубено барем еден близок роднина во тек на некој од нападите од страна на Палестинците.

Меѓународен статус-Меѓународниот статус е едно од прашањата кое треба да се реши. Со привремената спогодба од Осло на палестинските власти им е овозможена контрола над градовите (зона А) додека околината на градовите беше дадена под контрола на израелските безбедносни сили и палестинска администрација (зона Б) или под комплетна израелска контрола (зона Ц). Деловите под палестинска контрола биле без јасно одредени граници. Поради честите преговори и разни предлози кои произлегувале од истите, зоните често се менувале. Ниту една страна не нуди решение за конечна карта.

Распределба на ресурси-Најголем природен ресурс со политичко значење на Средниот Исток е водата. Употребата на водата во Израел и Палестина е едно од спорните прашања, од причина што Израел се снабдува со вода од двата најголеми непропустливи слоја кои се протегаат долж Зелената линија, што предизвикува безброј полемики. Од друга страна Израел го снабдува Западниот Брег со 77%

¹⁶ Во 2006 година испрлени се вкупно 1.726 ракети Квасам-четири пати повеќе отколку во 2005, во 2009 година- наваму лансирани се околу 8.600 ракети, од кои 500 го имаат погодено Ерусалим во 2010г. А 1.947 во 2012-Израелско Министерство за внатрешни работи

¹⁷ Jewish Virtual Library, „One in Five Israelis Has Lost Someone To War or Terror“, 2005.

вода. Решението на ова спорно прашање би требало да се одвива низ исполнување на три услови: државите мораат да го докажат правото врз одредени водени ресурси; потоа мора да добијат признавање на тврдењето; и трето да изнајдат начин да постигнат право на користење на истите врз основа на предходно решените две гореспоменати фази. Покрај овие постојат уште неколку спорни прашања како што се статусот на окупираните територии, ставот кон заедницата, блокадата во Газа, воздушниот простор, меѓусебно признавање, палестинските терористички акти надвор од Израел,¹⁸ а секако тука се поставува и прашањето за разрешување на палестинското насилство над Палестинците. (борбата меѓу Хамас и Фата)

ЗАКЛУЧОК

Дводржавно решение на овој конфликт се состои во концензуално решение како актуелно решение на конфликтот. Дводржавното решение предвидува две засебни држави во западниот дел на историскиот регион на Палестина, едната еврејска, а другата арапска, како можно решение на конфликтот. Согласно предлогот, на арапските жители ќе им се даде државјанство на новата Палестинска држава, а и на палестинските бегалци ќе им се понуди државјанство. Арапските жители на денешен Израел би го имале правото на избор да останат во Израел или да станат државјани на новата држава Палестина.

Ова решение е контраст на понуденото решение од страна на Јордан уште познато и како „бездржавно решение“ или бинационално решение според кое би постоеле или двоен федералистички режим или унитарна држава.

Според испитувањата на јавното мислење голем број и Израелци и Палестинци¹⁹ се следбеници на идеата за дводржавно решение. Кога би морале да бираат помеѓу дводржавно и бинационално решение,

¹⁸ Убиство на 11 израелски атлетичари на Олимпијадата во Германија 1972 година-еден од најпознатите и највознемирувачки терористички чин на Палестинците

¹⁹ Анкета на Палестински центар за јавно мислење

мнозинството Палестинци од Западниот Брег и Газа, како и мнозинството Израелци се изјасниле за дводржавно решение. На конференцијата во Анаполис во 2007 година, трите најголеми страни: Палестинците (без Хамас), Израелците и америкаците се согласија за дводржавно решение како форма на решавање на конфликтот. Меѓутоа од извршената анализа на досега објавените документи, проблемот на оваа решение лежи околу деталите на три теми со различни ставови и погледи од инволвираните страни, како што се статусот и границите на Ерусалим и Светиот рид, границите на идната држава Палестина и израелските населби во Западен Брег, како и процесот на враќање на палестинските бегалци.

Од истражувањата, анализите и согледувањата дополнителни пречки во изнаоѓање на концензус се израелскиот страв за безбедност на Јорданската долина, потполна израелска контрола на воздушниот и граничен простор, историската поврзаност на Евреите кон Светиот рид со палестинска популација сместена таму (слично на ситуацијата на србите на Косово), Ерусалим како замислен главен град на двете држави, навлегувањето на еврејските населби длабоко во Јудејскиот рид со најмалку 3-4 неограничени и неодржливи енклави со палестинска популација.

Повеќето од овие проблеми се опфатени во мировниот предлог на Женевската согласност, од страна на израелските и палестинските мировни активисти, елаборирана и потпишана под закрила на Швајцарија. Но, за жал, досега не е разговарано на овие теми од страна на двете влади. Колку повеќе израелски населби никнуваат на Западниот Брег, толку потешко станува да се изнајде прифатливо мировно решение за двете страни.

Од почетокот на 2009 година и Соединетите Американски Држави и европската Унија упатија јасна порака дека доколку израелската влада не се придржува на заедничката агенда за дводржавно решение, всушност не го прифаќа како решение на конфликтот. Со блокирање на преговорите во 2010 година се отворија нови прашања. Решителноста и заложбите на администрацијата на американскиот претседател Обама да ги подмести преговорите од мртва точка во 2012 година му дадоа сосема нова димензија на Израелско-Палестинскиот

конфликт, истакнувајќи притоа дека Израел би требало да размисли каква демократија сака.

Комплексен и поради самата природа на конфликтот, преговори од кои и кога се јавни никогаш до крај не се разгледуваат сите прашања, односно дел од предлозите секогаш останува да се дискутира по пат на тајни преговори, предлози кои остануваат само на хартија (а понекогаш поради потполната недоверба на двете страни една во друга, не завршуваат ниту на хартија), но и поради дополнителните отежнувачки услови кои се создадени со тек на долги низа години поради порастот на населението, промена на природни ресурси, глобализацијата, промена на дипломатските дејствувања, Израелско-Палестинскиот „on going” конфликт менувајќи ги од ден на ден изгледите за изнаоѓање конечно мирно решение, добива димензии во која проблемот на двете влади доби пообемни размери.

Интензивирањето на преговорите и притисокот од меѓународната заедница изминативе години секако ќе придонесе постигнување на договор околу спорните прашања, но сеуште останува за решавање најголемиот проблем-мир помеѓу израелскиот и палестинскиот народ, а не само помеѓу двете влади.

ЛИТЕРАТУРА

1. A.Hussein, R.Malley, „Camp David-The tragedy of errors”
2. D.Kurtzer, S.Lasensky, Negotiating Arab-Israeli Peace, American Leadership in the Middle East, Washington 2008
3. E. Yaar, T. Hermann „Just another forgotten peace summit”, 2007
4. E.Greenberg, „ The case of Jewish exiles”, 2003
5. Israel Ministry of Foreign Affairs, „The Israeli-Palestinian Interim Agreement”, Annex 1, 1995.
6. J.Pressman, „What Happened in Camp David and Taba”, Washington, 2003
7. Jerusalem Media and Communications Centre; Pool on Palestinian public opinion, 2008
8. Jewish Virtual Library, „One in Five Israelis Has Lost Someone To War or Terror“, 2005.

9. M. Barry and Judith Colp Rubin. "Chronologies of Modern Terrorism." , New York, 2008
10. Palestinian Public Opinion Poll No (27), 2008
11. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, „Israeli-Palestinian Fatalities Since 2000 – Key Trends”, 2007
12. World Association of International Studies, "[Israel and the Palestine right of return](#)", 2008
13. Y. Ginosaur, „The Camp David Summit—What Went Wrong?”, 2012
14. Ж.Ковачевиќ, Меѓународно преговарање, Белград, 2004
15. Albin, Fairnes in International Negotiation, Cambridge, 2001

M.A. Monika Qerimi

INTEGRIMI I FËMIJËVE EMIGRANTË NË SHKOLLAT PUBLIKE NJË SFIDË E HAPUR PËR SHOQËRINË EUROPIANE

ABSTRAKT

Integrimi i fëmijëve të emigrantëve ka qenë dhe është një problem gjithnjë e në rritje me të cilën përballen pjesa më e madhe e shteteve anëtare të Bashkimit Europian. Që pas prishjes së Murit të Berlinit, demografia e europiane ka ndryshuar dukshëm duke e shndërruar Europën në një kontinent të lëvizshmërisë. Gjatë dekadave të fundit, çështjet lidhur me arsimin në gjuhën amtare janë diskutuar në shumë vende. Funkcioni i saj, përmbajtja dhe identiteti kanë qenë objekt i diskutimeve dinamike mes mësimeve, si dhe studiuesve.

Politika e integrimit të emigrantëve ka pushtuar axhendën e shteteve anëtare të BE-së, si dhe të institucioneve të saj. Politika e europës është bazuar në mënyrë shumë të qartë mbi principet e multikulturalizmit dhe diversitetit. Emigracioni ka qenë dhe do të jetë një tipar kryesor i shoqërisë Europiane. Sot, integrimi i suksesshëm i fëmijëve të emigrantëve në shkollat evropiane është një problem social tepër i rëndësishëm në Europë.

Suedia është një nga vendet e para që ka njohur rëndësinë e integrimit të emigrantëve dhe në vitin 2012 është cilësuar nga MIPEX III si një nga shtetet me politikën më të përshtatshme të integrimit për emigrantët.

Integrimi i fëmijëve emigrantë në shkollat publike një sfidë e hapur për shoqërinë europiane

Vende të ndryshme hartojnë dhe zbatojnë politika të ndryshme bazuar në politikat dhe strategjite kombëtare vendore.

Fjalë kyçe: integrim, marrëveshje, politika, diversitet, multikulturalizëm, emigracion.

HYRJE

“Arsimi na jep një kuptim të thellë se ne jemi të lidhur së bashku si qytetarë të komunitetit global, dhe se sfidat tona janë të ndërlidhura. Ne duhet të nxisim qytetarinë globale. Arsimimi është më shumë se në shkrim dhe lexim. Arsimimi duhet të marrë përsipër plotësisht rolin e tij thelbësorë për të ndihmuar njerëzit për të krijuar një shoqëri të drejtë, paqësore dhe tolerante. ” **(Ban Ki-moon, Sekretari i Përgjithshëm i OKB)**

Integrimi i fëmijëve të emigrantëve në shoqërinë europiane është bërë me të vërtetë një shqetësim i madh për politikëbërësit në Evropë. Shumë vende europiane përballen me sfidën e integritit të grupeve të ndryshme të emigrantëve që jetojnë në vendet europiane. Disa vende të tilla tashmë kanë përvojë në politikat për integrimin e fëmijëve të emigrantëve në shkolla. Të tjera vende europiane e kanë fituar këtë përvojë kohët e fundit, ku emigracioni është përhapur me ritme të shpejta. Ato kanë filluar të debatojnë se si sistemet e tyre të arsimit duhet të përshtaten në përputhje me rrethanat e reja që janë krijuar si pasojë e globalizmit.

Pyetja më e rëndësishme që diskutohet sot, është: Si sistemi i arsimit të përpiqet për të integruar fëmijët emigrantë? Kjo është një sfidë e madhe për politikëbërësit europianë, për të hartuar dhe zbatuar në sistemin arsimor të

vendit pritës, duke e trajtuar me kujdesin e duhur duke u bazuar dhe në rrethanat demografike.

Që me mbajtjen e Traktatit të Amsterdimit, më 1 maj 1999, politika e emigracionit është pjesë përbërëse e programit të "detajuar të punës në ndjekjen e objektivave të sistemeve të arsimit dhe trajnimit në Europë ", e cila është miratuar zyrtarisht nga kryetarët e shteteve evropiane. Në të gjitha rastet, mënyra në të cilën sistemi I arsimit do të merret me integrimin e fëmijëve të emigrantëve është një shqetësim kryesor. Pyetjeve të tilla si:

Cili është pozicioni aktual i nxënësve emigrantë në sistemin arsimit? Çfarë politikash në nivel shoqëror mund të bëhen për të përmirësuar situatën e tanishme? Si mund të përmirësohet shkollimi për të plotësuar sa më mire nevojat e emigrantëve? Të gjitha këto janë objekt diskutimesh të programeve, konventave, komisioneve e traktateve të shumta.

INTEGRIMI I FËMIJËVE EMIGRANTË NË SHTETET EVROPIANE

Një numër i konsiderueshëm i vendeve evropiane kanë krijuar kohët e fundit politikat strategjike në lidhje me fenomenin e migrimit në sistemet e tyre arsimore të diversitetit gjuhësor, duke e parë atë si përfitim dhe shprehin gadishmëri për ta kultivuar këtë diversitet.

Në Gjermani, një deklaratë e vitit 2007 të titulluar "Integrimi si një shans - së bashku për më shumë barazi" të lëshuar bashkërisht nga Konferenca e Ministrave të Arsimit dhe Çështjeve Kulturore dhe organizata

Integrimi i fëmijëve emigrantë në shkollat publike një sfidë e hapur për shoqërinë evropiane

për njerëzit me një sfond të migrimit është theksuar në veçanti rëndësia e diversitetit gjuhësor dhe i përfshirë gjuhët e origjinës së fëmijëve të emigrantëve në jetën e përditshme shkollore. Duke u bazuar në Marrëveshjen e Arsimimit të fëmijëve emigrantë, mbajtur më 26 tetor 1979, mësimi i gjuhës amtare është ofruar për nxënësit emigrant në forma të ndryshme. Disa vende kanë zgjedhur një kombinim të metodave: mësimi për nxënësit emigrantë të organizuara në bazë të marrëveshjeve dypalëshe së bashku me shkollim të organizuar dhe financiar nga sistemi arsimor kombëtar (Sllovenia), apo shkollimit për nxënësit e emigrantëve shoqëruar me një korrespondencë të ngushtë mes dhënies së gjuhëve të huaja dhe gjuhëve që fliten nga bashkësitë e imigrantëve themeluar në vend (Estoni dhe Francë). Shkollim në gjuhën amtare për fëmijët e emigrantëve është dhënë më shpesh në nivelin e arsimit të detyrueshëm se në mesëm. Së fundi, në vende të ndryshme, mësimi i gjuhës amtare ofrohet jashtë shkollës.

Mësimi i gjuhës amtare realizohet dhe me iniciativë individuale dhe private të cilat operojnë të pavarur dhe jashtë politikave kombëtare të emigracionit.

Tre shembuj mund të përmenden :

Së pari, Belgjika, Gjermania, Franca, Luksemburgu, Holanda dhe Mbretëria e Bashkuar të gjitha kanë një historia e gjatë të emigracionit, e cila të lidhet me të kaluarën e tyre koloniale, me karakteristikat e tyre industriale apo të dyja (Eurydice 2004). Prandaj politikat e miratuara për secilin në lidhje me shkollim gjuhës amtare ndryshojnë. E para katër vendet e listuara kanë ndjekur rrugën e marrëveshjeve dypalëshe, të shoqëruar, në rastin e Francës, me një politikë të zëvendësuar gradualisht me mësim të caktuar në gjuhën dhe kulturën e origjinës në mënyrë specifike për nxënësit emigrantë nga

mësimet në gjuhë të huaja për të gjithë nxënësit. Holanda, e cila kishte mësimin në gjuhën dhe kulturën e origjinës në mënyrë specifike për nxënësit e emigrantëve, vendosi disa vite më parë prioritet për mësimin e gjuhës së nënës për nxënësit emigrant. Së fundi, Mbretëria e Bashkuar nuk ka pasur asnjë angazhim për të ofruar mesim gjuhës amtare të fëmijëve të emigrantëve në programin shkollor, por në Angli dhe Uells janë në të pranishëm hapja e mundësive për shkollat që të marrin në konsideratë mësimin e një gamë të gjerë të gjuhëve të huaja.

Një grup i dytë, Estonia, Letonia dhe Lituania, kanë pasur nivele të ulëta të emigracionit dhe kanë zhvilluar struktura mësimore dygjuhëshe për pakicat kombëtare themeluar në vendet e tyre të cilat mund të përfitojnë nxënësit emigrantë. Megjithatë, jo të gjithë kanë adoptuar të njëjtën politikë për mësimin e gjuhëve të origjinës. Estonia dhe Lituania kanë nxjerrë rregulloret që shprehin referencë për rëndësinë e sigurimit të mësimi të gjuhës amtare për nxënësit e emigrantëve, ndërsa në legjislacionin në Letoni nuk ka asnjë dispozitë për masa të këtij lloji për nxënësit emigrant siç përcaktohet nga legjislacioni i saj kombëtare.

Së fundi, në ato vende ku mësimi gjuha amtare është përfshirë në shkollën normale programi mësimor ndryshojnë. Politikat kombëtare strategjike që vlerësojnë diversitetin gjuhësor dhe kulturor në sistemin shkollor ekzistojnë në vendet ku emigracioni është një fenomen relativisht i zhvilluar kohëve të fundit ndjekur ato vende ku emigracioni ka një zhvillim më të hershëm.

Në përgjithësi, një shumicë e madhe e vendeve ka miratuar masa për të mbështetur shkollimin gjuhës amtare për nxënës emigrantë, por zbatimi i këtyre masave ka hasur pengesë nga varësia e tyre mbi burimet njerëzore që Integrimi i fëmijëve emigrantë në shkollat publike një sfidë e hapur për shoqërinë europiane

kanë në dispozicion. Mësimi në gjuhën amtare është organizuar në dy mënyra:

- A. Në Landet e Bayern, Hessen, Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen dhe Rheinland-Pfalz, mësimi plotësues është përgjegjësi e Ministrisë së Arsimit të Gjermanisë.
- B. Në Landet e Baden-Württemberg, Berlin, Bremen, Hamburg, Saarland dhe Schleswig-Holstein, mësimi në gjuhën amtare është përgjegjësi e ambasadave dhe konsullatave përkatëse dhe Ministria e Arsimit e Gjermanisë siguron klasat falas për zhvillimin e mësimi dhe gjithashtu mbështet pjesërisht financiarisht mësuesit, megjithëse kjo është përgjegjësi e vendit të origjinës.

Në Estoni, strategjia e integrit 2008-2013 në mënyrë specifike kërkon të vendosë, në arsim dhe në fusha të tjera, kushtet në të cilat çdo person do të jetë në gjendje për të ruajtur gjuhën dhe kulturën e origjinës tij ose të saj. Në Spanjë, Plani Strategjik për Shtetësi dhe Integrim 2007-2010 përfshin ndër linjat e saj të veprimit për ruajtjen e gjuhët dhe kulturat e origjinës dhe jep për promovimin e tyre brenda sistemit arsimor nëpërmjet metodave të ndryshme. Në Portugali, në vitin 2005 Ministria e Arsimit ka lëshuar një dokument që përmban rekomandime të përgjithshme për promovimin e gjuhës dhe kulturat e origjinës, si dhe propozime për projekte të veçanta që pasqyrojnë këto parime. Në Finlandë, plani 2007-2012 i qeverisë për edukim dhe hulumtim nënvizon rëndësinë e pranisë së nxënësve emigrantë në shkollat duke patur parasysh dhe futjen e masave që mundësojnë këto nxënës të kenë sukses në sistemin arsimor kombëtar dhe të marrin mësim në gjuhën e tyre amtare. Irlanda, në vitin 2009, ka hartuar një raport mbi strategjinë e saj kombëtare për edukimin ndërkulturor.

Luksemburgu dhe Sllovenia në strategjinë e tyre për integrimin e nxënësve emigrant në sistemin e arsimit dhe politikës së saj arsimore dhe kulturore 2009-2011. Të gjithë këto vende kanë adoptuar politika afësisht të ngjashme për edukimin e arsimimin e fëmijëve me diversitete kulturore dhe gjuhësore.

Në Suedi, nxënësit emigrantë kanë të drejt të zhvillimit të mësimi në gjuhën e tyre amtare si lëndë shkollore. Mësimi plotëes në gjuhë amtare ka programin a saj të veçantë, e cila mbulon lëndët si letërsia, historia dhe kultura e vendit të origjinës. E veçanta është se vlerësimi I tyre në këto lëndë është ekuivalent me notat e lëndëve të tjera.

Një pikë e rëndësishme është pare në ndërtimin e urave lidhëse me familjet e e migrantëve dhe diversiteti gjuhësor i tyre është konsideruar me rëndësi të madhe për fëmijët emigrantë. Ato nxisin aftësi që të bëjnë më të lehtë për këta nxënës të mësojnë, dhe në këtë mënyrë,stimulojnë zhvillimin e tyre në të gjitha fushat. Përveç kësaj, mënyra në të cilën gjuha e tyre amtare shikohet në komunitetin pritës ndihmon për të siguruar vetëbesimin dhe identitetin e fëmijëve të emigrantëve dhe të familjeve të tyre. Në shumicën e vendeve evropiane, ekzistojnë masat mbështetëse arsimore për të mundësuar nxënësve emigrantë për të mësuar gjuhën e tyre amtare. Disa nga këto janë të dizajnuara veçanërisht për nxënësit e emigrantëve, ndërsa të tjerët janë të destinuara për kategoritë e ndryshme të nxënësve (minoritetet etnike kombëtare). Përsa i përket organizimit, një çështje kyçe është shkalla në të cilën mësimi i gjuhës amtare është e përfshirë në planprogramin shkollor . Sipas një raporti të lëshuar nga Parlamenti Evropian për integrimin e nxënësve të emigrantëve informacioni i mbledhur kryesisht ka të bëjë me

nivelin fillor dhe të mesëm të arsimit të përgjithshëm, pasi që vetëm pak vende kanë ndërmarrë deri më tani hapa për të futur mësimin në gjuhën e origjinës në nivelin i arsimit parafillor. Modeli më i mirë dhe i lavdërueshëm është ai i Suedisë ku mësimi plotësues për fëmijët emigrantë zhvillohet si një mësim i integruar brenda sistemit arsimor suedez. Mësimi i gjuhës amtare për nxënësit emigrantë është ofruar në forma të ndryshme. Disa vende kanë zgjedhur një kombinim të metodave:

1. Mësimin për nxënësit emigrantë të organizuara në bazë të marrëveshjeve dypalëshe së bashku me shkollim të organizuar dhe të financuar nga sistemi arsimor kombëtar (Sllovenia);

2. Shkollimi për nxënësit e emigrantëve shoqëruar me një korrespondence të ngushtë mes dhënies së gjuhëve të huaja dhe gjuhëve që fliten nga Bashkësitë e emigrantëve themeluar në vend (Estoni dhe Francë). Shkollim për fëmijët e emigrantëve për mësimin e gjuhës amtare është dhënë më shpesh në nivelin e arsimit të detyrueshëm e të mesëm.

Tre shembuj mund të përmenden:

Së pari, Belgjika, Gjermania, Franca, Luksemburgu, Holanda dhe Mbretëria e Bashkuar, të gjitha kanë një histori të gjatë të emigracionit, e lidhur kjo me të kaluarën e tyre koloniale (Eurydice 2004). Prandaj, politikat e miratuara për secilin në lidhje me shkollim gjuhës amtare ndryshojnë. E para, katër vendet e listuara kanë ndjekur rrugën e marrëveshjeve dypalëshe, të shoqëruar, në rastin e Francës, me një politikë për të zëvendësuar gradualisht mësimet të caktuara në gjuhën dhe kulturën e origjinës në mënyrë specifike për nxënësit emigrantë nga mësimet në gjuhë të huaja për të gjithë nxënësit.

Holanda, e cila kishte në të kaluarën mësimin me kusht në gjuhën dhe kulturën e origjinës në mënyrë specifike për nxënësit e emigrantëve, vendosi disa vjet më parë prioritetet në vend për mësimin e gjuhës amtare për nxënësit emigrantë.

Së fundi, Mbretëria e Bashkuar nuk ka pasë angazhim për të ofruar mësimin e gjuhës amtare të fëmijëve të emigrantëve në programin shkollor, por Anglia dhe Uellsi kanë bërë hapa të rëndësishëm për hapjen e mundësive për shkollat, që të marrin në konsideratë mësimin në një gamë të gjerë të gjuhëve të huaja..

Një grupin e dytë prej vendeve, Estonia, Letonia dhe Lituania, kanë pasur nivele të ulëta të emigracionit dhe ato nuk kanë patur politika dhe strategji kombëtare për mësimin e gjuhëve të origjinës.

Një politikë tjetër që ndiqet për këtë qëllim është dhe përfshirja e prindërve në edukimin e fëmijëve të tyre si faktor i rëndësishëm për suksesin e fëmijëve në shkollë .Megjithatë, shumë prindër emigrantë hasin vështirësi gjuhësore dhe kulturore dhe mënyra që informacioni të kalohet nga shkolla te prindi emigrant duhet të bëhet duke përdorur gjuhë të tjera nga ato që përdoren në shkollë. Tre metoda kryesore për promovimin e komunikimit midis familjeve emigrante dhe shkollave konsistojnë në :

1. Publikimin e informacionit të shkruar mbi sistemin shkollor në gjuhën e origjinës të familjeve emigrante.

2. Përdorimi i përkthyesve në situata të ndryshme gjatë jetës së shkollës.

Integrimi i fëmijëve emigrantë në shkollat publike një sfidë e hapur për shoqërinë europiane

3. Emërimi i personave nga burimet njerëzore, të tillë si ndërmjetësues në mënyrë që promovimi i komunikimit dhe ndërlidhja midis familjeve emigrante, fëmijëve nga familjet emigrante dhe shkollës të jetë sa me efikase dhe e drejtpërdrejtë.

Një tjetër aspekt i rëndësishëm i përshtatjes së emigrantëve në sistemin arsimor është përbërja e popullsisë studentore në shkollat përkatëse. Struktura socialo-ekonomike e studentëve dhe kolegëve ka një ndikim të madh në nivelin e arsimit që po iu ofrohet nxënësve emigrantë.

Pa marrë parasysh dallimet mes sistemeve arsimore në shtete të ndryshme, marrëdhënia midis mësuesit dhe studentit është absolutisht pika më e rëndësishme për arritjet e studentëve në çdo sistem të arsimit. Sistemet arsimore në Europë kanë një varietet të madh për sa i përket shkollave fillore sepse ato ndryshojnë sipas nivelit të kurseve dhe kualifikimeve të ofruara.

Një nga problemet kryesore të integrimit arsimor të emigrantëve dhe minoriteteve është diskriminimi. Diskriminimi është një realitet shoqëror në të gjitha shoqëritë. Politikat që diskurajojnë diskriminimin duhet ti bashkangjiten planprogramit arsimor për të patur një mësimdhënie të përshtatshme dhe efikase.

Në të gjitha sistemet arsimore evropiane ka një rritje të numrit të studentëve me sfond emigracioni. Ky është një tipar i qëndrueshëm strukturor, jo një fenomen kalimtar. Edukatorët parashkollorë dhe mësuesit që kanë të bëjnë me këtë popullsi të re të fëmijësh duhet të kenë trajnimin e duhur për tu mundësuar këtyre nxënësve arsimim të plotë.

KONKLUZION

Hartimi i politikave për integrimin dhe përfshirjen e fëmijëve emigrantë në sistemin arsimor është dhe duhet të vazhdojë fuqishëm si një prioritet në vendet europiane. Përfshirja e këtyre fëmijëve në jetë sociale si bashkëmoshatarët e tyre me prejardhje nga vendet pritëse, i ndihmon ata të integrohen sa më mire në jetën e tyre..

Mësimi në gjuhën amtare synon të ndihmojë nxënësit të zhvillojnë njohuri për gjuhën e tyre. Nëpërmjet mësimi, nxënësit i jepet mundësia për të zhvilluar gjuhën e tyre të folur dhe të shkruar në mënyrë që ata bëhen të sigurtë në aftësitë e tyre gjuhësore dhe mund të shprehin veten e tyre në kontekste të ndryshme dhe për qëllime të ndryshme. Mësimi i ndihmon nxënësit për të zotëruar njohuritë e tyre të strukturës së gjuhës amtare dhe bëhen të vetëdijshëm për rëndësinë e mësimin e saj. Përmes mësimi, nxënësve duhet t'u jepen mundësitë për të zhvilluar njohuritë e tyre kulturore dhe shoqërore nga vendi i tyre i origjinës. Mësimi duhet të ndihmojë nxënësit për të zhvilluar një perspektivë krahasuese të kulturave dhe gjuhëve. Ajo rrit vetëbesimin dhe vetë-respektin për veten dhe për prejardhjen e tyre.

Nëpërmjet mësimi të gjuhës së nënës, nxënësit u jepet mundësia për të zhvilluar gjuhën e tyre, identitetin dhe të kuptuarit e botës që i rrethon. I ndihmon nxënësit të zhvillojnë njohuritë që ata të mund të formulojnë opinionet dhe mendimet e tyre në lloje të ndryshme të teksteve. Ata duhet gjithashtu të inkurajohen që të shprehin veten përmes formave të tjera të shprehjeve estetike. Mësimdhënia duhet t'i japë nxënësve mundësi për të zhvilluar identitetin e tyre kulturor dhe të bëhen shumëgjuhësh.

Multikulturalizmi dhe diversiteti kulturor dhe gjuhësor është dhe duhet shikuar si një vlerë dhe pasuri për vendet pritëse.

Referenca:

1.UNESCO (2014). Edukimi qytetar Global: Përgatitja nxënësit për sfidat e shekullit të 21.

2.Eurydice European Unit, Avenue Louise 240, B-1050 Brussels Eurydice web site: <http://www.eurydice.org>

3.Sistemi i edukimit Gjermani

4.Sistemi i edukimit Suedi

5.Dixon, J. (1967) Growth through English: A report based on the Dartmouth seminar 1966. Reading: National Association for the Teaching of English. Halliday,

6.M., & Martin, J. (eds.) (1993) Writing Science: Literacy and Discursive Power. Pittsburgh, PA: Univ of Pittsburgh Press.

7.Dixon, 1976, Malmgren, 1996, Education and Migration, strategies for integrating migrant children in European schools and societies. A synthesis of research findings for policy-makers by Professor Friedrich Heckmann.

8.Nuffield foundation. Children of immigrants in schools, Eurydice 2004

9.Education Inquiry Vol. 3, No. 4, December 2012, pp. 471–475